

د پښتو ژبې نننۍ مسألې

د پښتو دوولتي او منلې بابا (لوی استاد - علامه حبيبي)

د عالمانه نظريو په رڼا کې، انتقادي خبرته

ليکوال: محمد هارون خېل شعشي

Ketabton.com

لندن، ۲۰۰۷ ميلادي کال

الحمد لله
الرحمن الرحيم

د کتاب پېژندنه

||

کتاب :: د پښتو ژبي نننۍ مسألې

د پښتو د وتلي او منلي بابا (لوی استاد- علامه حبيبي) د عالمانه نظریو په رڼا کې، انتقادي څېړنه

لیکوال :: محمد هارون خپل شعشي

چاپکال :: لندن، ۲۰۰۷ میلادي کال

کمپوز/ ډیزاین :: خپله لیکوال

اهدأ

د پښتو ژبي د ننيو مهمو مسألو په اړه دا کوچنی کتابگوټی، د افغاني فرهنگ د تر ټولو لوړ لیکوال او څېړونکي (لوی استاد - علامه عبدالحی حبیبي) سپېڅلي اروا ته وړاندې کوم، چي پاڅه او نوښتگر علمي اثار به یې، تل تر تله د بې شماره لیکوالو او څېړونکو د لاري مشال وي .

محمد هارون خپل شعشي

د چاپ ټول حقوق له لیکوال سره خوندي دي دانلان چاري بېنوا ویب پاڼه

مخکنی خبري

د لوی خدای په نامه

زه په یوه سوچه پښتني کورنۍ کې زوکړی يم . د لوی او مهربان څښتن له برکته او د خپل فاضل او عارف پلار په زیار مي، په کورني چاپېر کې تل د پوهي او څېړني خورا په زړه پوري اثار موندل کېده . دا هم د هغه بې ساري غني او سخي ذات پېرزوینه وه، چې له کوچني والي څخه مي د دې مادي نړۍ تر هر نعمت له کتاب او قلم سره ډېره مینه لرله . د ښوونځي کتابونو به مي د زده کړي او پلټني تنده نه ماتوله، نو ځکه به زیاتره د بېلابېلو ورځپاڼو، مجلو او کتابونو په لوست بوخت وم . په پیل کې مي د نورو ژبو په پرتله، له خپلي مورنۍ او پلرنۍ ژبي (پښتو) سره مینه او څوږ ډېر زیات ؤ . د ځینو پخوا او پیاوړو پښتنو لیکوالو د خوږو لیکنو خوند مي تر اوسه هم له زړه نه وزي . باور وکړ، چې د ځینو لیکوالو خوږو علمي مضمونونو او داستاني اثارو به د کهربا په څېر په ځان پوري موبلولی وم ؛ یوگړی به یې بلي خوا ته نه پرېښووم . ښه مي په یاد دي، چې ځیني رسالې او کتابگوټي به مي هیڅکله دوهمي ورځي ته نه پرېښوول ؛ په دوبي کې به کله په خونه او کله به د باندې د تاکانو تر یخ سیوري لاندې، په داسې جوش او جذبه د هغو په لوستلو اخته وم، چې د دنیا ټولي ښې او ښادۍ به مي هېرې وې . د مني او ژمي په پیتاوي کې به مي هم، د داسې اثارو په لوستلو سره د زړه گرمي لا زیاتیده؛ خو له بده مرغه په پښتو کې د داسې لیکنو او اثارو شمېر له لویه سره ډېر لږ ؤ ؛ او هغه په دې، چې له یوې خوا د زمانو ډول ډول ناخوالو زموږ د لرغوني او سپېڅلي پښتو ډېر ارزښتناک او گران بیه اثار له خاورو سره خاوري کړي دي؛ او له بلي خوا ځینو بې دردو پښتنو واکمنانو هم په خپلو ناسمو سیاستونو سره، د خپلي سپېڅلي ژبي او اصیلو دودونو پر ځای، د نورو ژبو او فرهنګي میراثونو، روزني او پالنې ته ملاوي تړلي وې؛ او تر اوسه پر دې پله پل ږدي . تاریخ شاهد دی، چې د دې خاوري د ننگ او ناموس په ساتنه کې، تر هر چا مخکې د اتلو او زړورو پښتنو ویني توی سوي دي؛ او لا پسي توییږي؛ خو په ډېر تأسف سره چې د هیواد زیاترو سیاسي حاکمانو یې لرغوني او ویاړلي ژبي ته ، د دوهمي درجې ژبي په سترګه کتلي؛ او لا کتل کیږي . دې بې رحمانه چلند، پښتو له ښارونو او مدني ژوند څخه لیري په غرونو او رغونو کې ایسار کړې وه ؛ د ودي او پرمختګ ټولي لاري یې بندي سوي وې . د همدې دلایلو له مخې، ناڅاپي نه ده چې پښتو اوس له ادبي او علمي اړخه، ډېره خواره او نېستمه پاته سوې ده . . .

که څه هم نن سبا په پښتنو کې د خپلي لرغوني ژبي او پښتني رواجونو د را ژوندي کولو مینه، تر بل هر وخت ډېره سوې ده؛ مگر د پښتو د ودي او غوړېدو په لار کې پېچلومي او کړاونه تر پخوا نه دي لږ سوي . د بې شماره ستونزو او رېږونو له ډلې څخه یوه مهمه ستونزه د ؟ معیاري ؟ او ؟ سوچه ؟ پښتو په نامه د ځینو پښتنو ژورنالیستانو، شاعرانو، لیکوالو او پوهانو افراطي هلي ځلي دي، چې زموږ د مندو او پلرونو ساده، اسانه او خوږه پښتو یې په یوه زموخته، پېچلي او کړکېچنه ژبه اړولې ده . د هري ورځي په تېرېدو سره د پښتو په وینګ او کښنګ (شفاهي او

تحريري بڼه) کي، توپير مخ په ډېرېدو دی. دې کار د ژبي طبيعي ښکلا، اساني او خوږوالی تر ډېره ځايه له منځه وړی دی؛ پښتو نه يوازي د دې ژبي بهرنيو مينه والو ته د رياضي او فزيک تر فارمولونو گرانه سوې ده؛ بلکې موږ ټول پښتانه هم د **❖ معياري ؟** او **❖ سوچه ؟** پښتوله ناوړو اغېزو خلاص نه يوو. ځينو بې پلټنې او څېړنې په چټکۍ سره د نوو ټکو او اصطلاحاتو جوړولو ته پونده ورکړې ده؛ هر څه چې يې پر دماغ ښه ولگېږي، سمدلاسه يې د نوي لغت او نوي اصطلاح په نامه را باسي؛ او بيا يې د خپلو سياسي ملگرو، شخصي خواخوږو او شاگردانو په مرسته په بېلابېلو مطبوعاتي وسيلو کي د پخو کابو او وروستيو پرېکړو په توگه خپروي؛ ځيني د ټولنيزو ژوند د مسلطو قوانينو، په تېره بيا د کليماتو د مرگ او ژوند د قانون پر خلاف، په تکلف او تصنع سره کوشن کوي، چې هر څه د امير کروړ په ژبه و وايي او وليکي؛ ځيني نور بيا يوازي د خپلي خوشي لرغونو او وضعه کړو ټکو يو بد خونده کيچې د **❖ معياري پښتو ؟** په توگه ټولني ته وړاندي کوي؛ او له هر چا څخه په کلکه غواړي، چې په پټو سترگو يې ومنې؛ او خپرولو ته يې ملاوي وټري.

د خلگو په ژبه او نورو اصيلو فرهنگي ميراثونو دا چپه غوبل، په واقعيت کي د هغو کسانو له خوا کيږي، چې له يوې خوا ځانونه د پښتو ژبي او پښتني دودونو سرسپارلي ساتونکي گڼي؛ او له بلې خوا په ډاډ او جرأت سره ادعا کوي، چې د پښتو ژبي، ادب او تاريخ په څېړنه کي هيچيرې تر دوی لوړ علمي او مسلکي مقام نسته؛ نو ځکه پرهر هغه چا د جهالت او بې سوادۍ ټاپه وهي، چې د دوی پر هر ناسم او ناسره نوښت د انتقاد گوته نيسي. د هيواد مطبوعات او د بېلابېلو تعليمي او تحصيلي مؤسسو د زده کړې کتابونه خوځه چې د شعر رنگارنگي، لطافت او نوښتگري هم د **❖ معياري ؟** او **❖ سوچه ؟** پښتو له شر او ناوړه اغېزو خوندي نه ده پاته. سربېره پردې، د دې افراطي غورځنگ پلويانو له څو کلونو راهيسي کرار کرار دې خبرې ته هم لستوني را نغښتي دي، چې د پښتو گرده پخواني اثار هم د خپلو جعل کړو معيارونو پر بنسټ له سره چاپ کړي؛ او په دې توگه د پښتو ژبي او ادب په تاريخ کي، د بېلابېلو لهجه يي توپيرونو او ځانگړتياوو ټولي نښې نښانې له منځه يو سي؛ په بله وينا هر څه له امير کروړه تر دې دمه، د خپلو ناسمو معيارونو په خوم (خم) کي ورنکوي؛ د مثال په توگه هر چيري چې د **❖ سو ؟** او **❖ سي ؟** ټکي وگوري، سمدستي يې په **❖ شو ؟** او **❖ شي ؟** اړوي. همدغه راز د **❖ څلرم ؟** او **❖ نونسم ؟** په څېر ټکي بې هيڅ پلټنې او گروېړنې په **❖ څلورم ؟**، **❖ نولسم ؟** او داسي نورو بدلوي؛ اما په دې عيني واقعيت ځانونه نه خبروي، چې د خدای بخښلو شاعرانو يا ليکوالو له سلو پښتو څخه يو پښت هم د دوی په شان پښتونه ويل او نه ليکل. همدا اوس د احمدشاه بابا، پيرمحمد کاکړ، شمس الدين کاکړ او نورو له شعري ديوانونو څخه را نيولې د لوی استاد - علامه عبدالحی حبيبي، منلي شاعر او ليکوال - استاد عبدالرؤف بېنوا، فاضل استاد - علامه عبدالشکور رشاد او ځينو نورو شاعرانو، ليکوالو او څېړونکو له لوړو ادبي او علمي اثارو سره همداسي لوبې کيږي.

له دې کبله د ارياني (حيراني) خبره نه ده، چي نن سبا د پښتو په هغو اثارو کي، هيڅ خوند او خوږوالی نه ليدل کيږي، چي د **❖ معياري** پښتو په اومه او کرغېرن رنگ لړل سوي وي. د **❖ معياري** او **❖ سوچه** پښتو په نامه دغو بې ځايه او بې گټي کونښنونو زياتره پښتانه دې اړ کړي دي، چي د خپلو ذوقي او علمي اړتياوو د ليري کولو په مقصد نورو ژبو له هغې ډلي څخه پارسي او اردو ته مخه کړي. د داسي پښتنو شمېر لږ نه دي، چي له نورو ټبرونو سره د دوستۍ او خېښۍ په وجه اوس په کورونو کي پارسي يا اردو وايي؛ خو د زړه له کومي هيله لري، چي د خپلو پلرونو او نيکونو په خوږه ژبه ليک او لوست زده کړي. ليکن په خواشيني سره د **❖ معياري** پښتو پلويانو، زموږ د پلرونو او نيکونو خوږه پښتو اوس دونه پېچلې او گرانه کړې ده، چي نه يوازي يې هغوی زده کړي ته زړه نه ښه کوي؛ بلکي زموږ په څېر سوچه پښتانه يې هم له ډېرو رېږونو او پېچومو سره مخامخ کړي دي.

دغو ټکو ته په پام سره مي، له ډېرو کلونو راهيسي په زړه کي وه، چي د پښتو د بې خونده کولو او گرانولو پر دغه ناسم بهير څه وليکم؛ او په دې توگه د خپلي اسانه او خوږې ژبي په خوندي کولو او روزلو کي خپله ونډه واخلم. له نېکه مرغه تر ما مخکي زموږ د هيواد تکړه ليکوال او څېړونکي، ښاغلي محمد معصوم هوتک، د يوې پراخي ليکني په ترڅ کي، د معياري او سوچه پښتو پر ځينو مهمو اړخونو علمي او مستدلي خبري وکړې، چي د **❖ معياري پښتو** د ځينو ټېکه دارانو له ناوړه غبرگونونو سره سره يې، د پښتو ژبي په پراخو کورنيو او بهرنيو مينه والو کي پراخ هرکلی را وپاروه (عمر دې ډېر او قلم دې غښتلی وي).

په دې لنډه ليکنه کي، چي اوس ستاسي درانه حضور ته وړاندي کيږي، د معيار او معياري ژبي پر بېلابېلو اړخونو او د ژبي د سوچه تابه پرڅو اړخيزي څېړني سربېره، په نننۍ پښتو کي د ځينو التباسونو او ناوړه ترکيبونو د څو بولگو او په پای کي د پښتو ژبي د ريښتني بشپړتابه په باره کي، ځيني تحليلي او انتقادي خبري سوي دي.

په دې خاطر چي په افغانانو کي د اثارو علمي کره کتنه تر ډېره حده نوی گام او نوې پېښه ده؛ او ډېر ځله يې د علمي نقد اصلي هدفونو ته د خدمت پر ځای، د ليکوالو او څېړونکو تر منځ راز راز تربگنيو ته لاره هواره کړې ده، نو ځکه مي قصداً وپتېيله، چي په خپلو ماتو او گوډو خبرو کي، د هيچا پر ليکنه او نظريه مستقيماً گوتنه ونه نيسم. د طرحه سوو مسألو په څېړنه او شننه کي مو د خپلو دلايلو د لاروښانولو او استناد له پاره مو ځای ځای د افغاني فرهنگ په تېره بيا پښتو ژبي او ادب د وتلي او منلي بابا، لوی استاد علامه عبدالحی حبيبي، ځيني ويناوي او نظريې هم د يوه باوري سند او دقيق محک په توگه وړاندي کړې، چي پر ژبپوهني او ادبپوهني سربېره د ټولنپوهني او فلسفې له اړخه هم خورا لوی ارزښت لري. د پښتو ژبي ټول کورني او بهرني مينه وال په ډېري اسانۍ سره کولای سي د برهان المحققين، لوی استاد علامه حبيبي، د عالمانه او مستدلو نظريو په رڼا کي، زموږ د لرغوني ژبي او شتمن فرهنگ په اړه هر سم له نا سمه بېل کړي.

ښايي ځيني ژبپوهان، ليکوال او څېړونکي د دې انتقادي طرحي له ځينو برخو او ځينو ټکو سره پوره هوکړه ونه لري، چي دا کار په علمي څېړنو کي څه نوې او عجه خبره نه ده . سره له دې هم له ټولو درنو پوهانو او گرانو لوستونکو څخه په درناوي هيله کوم، چي د دې ماتي گوډي ليکني په ټولو برخو کي د ناپوهۍ، کمزوري استدلال او نا رسا بيان له امله د دې عاجز پر تېروتنو او نيمگړتياوو سترگي پټي کړي؛ او په خپلو لوړو نظريو او علمي څېړنو سره د هغو په بشپړتيا کي برخه واخلي . د دې ليکني اساسي مقصد هم دا دى، چي گرده پښتانه ژبپوهان، ليکوال، څېړونکي، شاعران او صاحب نظران بايد د ساده کولو، اسانه کولو او لا په زړه پوري کولو له لاري، زموږ د وياړلي ژبي (پښتو) د ودي او پراختيا له پاره نه ستړي کېدونکي او پرله پسې هڅي وکړي . په بشپړ باور سره، هيڅوک د دې خبري په سموالي او کره والي کي شک نه لري، چي يوازي د اسانۍ، سادگۍ او پوخوالي له لاري کولای سو، د هيواد په دننه او بهر کي د پښتو ژبي د مينه والو لمن پراخه کړو؛ او په دې توگه د دې لرغوني او سپېڅلي ژبي د لا پرمختيا او غوړېدو په لار کي ارزښتناک گامونه پورته کوو.

د یوې کوچني واقعي کیسې یادونه بې گټې نه ده. یو وخت د کندهار د سیمې یوه پردېس په کابل کې له یوه دوکاندار څخه د یوه سپر بورې د اخیستو غوښتنه وکړه. پلورونکي د بورې مرتباني ته وکتل او د بخښنې په غوښتلو سره یې ورته وویل، چې یو سپر بوره نه لري. کندهارۍ اخیستونکي د دې خبرې په اړوندو سره غوسه سو. ده ویل: **❖** زه فقط یو سپر بوره غواړم؛ خو دوکاندار وایي زه یو سپر بوره نه لرم. **❖** په حقیقت کې دواړه سم ږغېده؛ ځکه چې له یوه سپر وزن څخه د کندهاري پېرېدونکي (خریدار) مقصد یوازې یو کیلو بوره وه؛ چې په مرتبانه کې تر هغې ډېره مالومېده؛ خو کابل مېشتي دوکاندار د سپر وزن داوو کیلو په مانا پېژنده. دې خبرو ته په پام سره دا نتیجه اخلو، چې د ژوندانه په هره برخه کې د عام او واحد معیار ټاکل، ډېرې غلط فهمۍ او پېچلومي له منځه وړي.

د ټولنیز ژوند په هره برخه کې، د مختلفو مقیاسونو او پیمانو په څېر، د یوې ژبې د بېلابېلو لهجو تر منځ ډول ډول توپيرونه هم، د هغې ژبې د ودې او پرمختګ په لاره کې راز راز خنډونه او ځنډونه پیدا کوي. د تلفظ او لیکدود په چارو کې بېلابېلي ستونزې، پر ښوونه او روزنه سربېره د ټولنیز ژوند ټولو ګډو ارمانونو ته د رسېدو لاره ډېره ګرانوي؛ نو ځکه د هرې ژبې د ټولو لهجو د لغوي، اصطلاحي، ادبي او علمي زېرمو را غونډول؛ او د پیاوړو څو اړخیزو اړیکو له لارې د یوې بشپړې کره او معیاري ژبې پر لور هڅه، په ریشتی سره لوی او ارزښتناک کار دی.

د بشر د تاریخ لوړې او ژورې د دې انکار نه منوونکي حقیقت ښکارندوی دي، چې د هرې ټولنې په سیاسي، اجتماعي، فرهنګي او اقتصادي ژوند کې هر اړخیز بدلونونه په خپله د نوو معیارونو د ایجاد شرایط او امکانات برابرې؛ مثلاً د اروپايي ټولنې (European Community) او بیا اروپايي اتحادیې (European Union) په جوړېدو سره، اوس د اوویشو هیوادو د ژوندانه په زیاترو برخو کې، خورا ژور او په زړه پورې معیارونه را منځ ته سوي دي. د دغو هیوادو وګړي د یوبل هیواد ته د سفر پر مهال وېزې ته اړتیا نه لري؛ د پیسو د خورا ډېرو واحدونو پر ځای د **❖** یورو **❖** په نامه نوی پولي واحد غوره سو؛ او د سیاسي، اجتماعي، فرهنګي او اقتصادي ژوند په ډېرو ډګرونو کې داسې نوي اصول او معیارونه را منځ ته سول، چې د ټولو منشأ او ریښه د نړیوالو اړیکو په تیره بیا همدغو اروپايي هیوادونو او سیمې په ډول ډول بدلونونو او پرمختګونو کې نغښتې ده. په دغه راز بدلون او اوښتون کې انسانان ستره او مهمه ونډه لري. انسانان د تکامل له اړتیاوو سره سم د خپل ټولنیز ژوند مادي او مانوي (معنوي) شرایط اړوي. دا نوي شرایط او حالات په خپل وار سره د نوو بدلونونو لاره هواروي. ترڅو د ژوندانه په مادي او مانوي شرایطو کې د پام وړ تغیرات رانه سي، د نوي غوښتنې یا نوي معیار تحقق ګران او حتا نا ممکن کار دی؛ ځکه نوي پدیدې او معیارونه، د انسانانو، ژوو، بوټو او نورو ژوندیو موجوداتو په شان، د خپل پايښت او ودې له پاره د خاصو شرایطو غوښتنه کوي. په دې ډول ګورو، چې د ژوندانه په هره برخه کې د معیار جوړول یو کمپیوټري یا مېخانیکي عمل نه دی، چې د یوه کلیک

په کولو يا د يوه سويچ په کښېکښلو سره را منځ ته سي . بالعکس د هر معيار رامنځ ته کول او برياليتوب يو تدريجي او تکاملي بهير دی، چي دانسانانو له بېلابېلو اړيکو او پر له پسې گډو هڅو سره نېغ په نېغه تړاو لري .

د پښتو ژبي په لیکدود او نورو برخو کي، د نوو معيارونو د غوره کولو مسأله هم بايد د ټولني سياسي، اجتماعي، کلتوري او اقتصادي بدلونونو ته په ژوري پاملرني سره و څېړله سي . تر هغه مهاله، چي د پښتنو د خورو ورو پرگنو تر منځ د ټولنيز ژوندانه بېلابېلي اړيکي لا ټينگي او پياوړي نه سي، د کاغذ پر مخ د معيارونو ټاکل هيڅ گټه نه لري . په پښتو ژبه کي، د معيارونو را منځ ته کول يوازي د څو شاعرانو، ليکوالو او پوهانو کار نه دی . ژبه د نورو ټولنيزو موجوداتو په څېر د خلکو په منځ کي زېږي او د ډېرو اوږدو مودو په ترڅ کي وده کوي؛ له دې امله ژبه او ټول فرهنگي ميراثونه تر هر څه مخکي د خلکو مال دی . په بله وينا، خلگ د خپلو پلرونو او نیکونو د دې لرغوني ميراث په روزنه او پالنه کي، تر ټولو لويه برخه لري . که څوک د جادوگرانو د منتر په څېر، په وچو فرمانونو او پرېکړو د ژبي په گډون د خلکو په اجتماعي او کلتوري ژوند کي، د نوو لارو او معيارونو د رامنځ ته کولو خوبونه وينی، بايد يو پلا د افغانستان د تېر دېرش کلن خونړي تاريخ سياسي درسونو ته په ځير سره پام واړوي . زموږ ټولو هيوادوالو د سر په سترگو وليدل، چي په افغانستان کي بېلابېلو سياسي او پوځي واکمنو ډلو، په خپلو و چو فرمانونو او فتواوو سره د خلکو په اجتماعي، کلتوري او اقتصادي ژوند کي هيڅ گټور بدلون را نوست . هر څوک پوهيږي، چي اجتماعي او فرهنگي بدلونونه (ژبه هم له هغو سره موازي حرکت کوي) هيڅکله د سياسي تغييراتو په شان، د سترگو په رپ کي نه پېښيږي . د ولسونو په ژبه او نورو کلتوري دودونو کي، پايدونکي تحولات داوړدو کلونو او پراخو گډو کوښښونو غوښتنه کوي؛ لکه څنگه چي په ونه کي د مېوې پخېدل پر هوا، خاوري، اوبو، سري او نورو عناصرو سربېره وخت ته اړتيا لري، په ژبه کي هم د نوو او منلو معيارونو را منځ ته کول، د خلکو په سياسي، کلتوري، اجتماعي او اقتصادي ژوندکي، د پرمختگ او پوخ والي لازمو شرايطو ته اړتيا لري .

ايا د بېلابېلو شيانو او پديدو اوسني منل سوي معيارونه، په ناڅاپي ډول جوړ سوه؟

لکه څنگه چې تاريخ شاهد دی، د ژوندانه په بېلابېلو برخو کې هر شاخص او معيار هيڅکله په ناڅاپي ډول نه دی جوړ سوی. هر شی او هره پېښه يوه منلي معيار ته تر رسېدو پورې، د تر قی او پرمختګ تر بېلابېلو پړاوونو تېر سوي دي. د پر مختيا او لوړتيا دا بهير، سره له ځينو خنډونو او ځنډونو، هيڅکله په بشپړه توګه نه دی درېدلی. پرونيو شاخصونو او معيارونو، د تکامل او پرمختګ له غوښتنو سره سم، خپل ځای ننيو شاخصونو او معيارونو ته پرېښی دی. د نن منل سوي معيارونه هم بې شکه د سبب د له پياوړو، ځواکمنو او په هره مانا پرمختللو معيارونو سره، د مقابلې وس نه لري. په بله ژبه، هر معيار يوازي د خپل چاپېر او خپل مهال غوښتنو ته جواب وايي. د وختونو په تېرېدو سره نوي غوښتنې، نوي ذوقونه او نوي اړتياوي راپيدا کېږي. په طبيعت او ټولنيز ژوند کې دا پرله پسې او ناپايه بدلونونه، تل د نوو معيارونو د جوړولو اړتيا وړاندې کوي. که د وخت، تول، واټن، مساحت، تېزوالي، ځيرکتيا، پيسو او نورو سلګونو معيارونو تاريخي تګلارې ته يوه سرسري کتنه وکړو، له ورايه مالومېږي، چې ټول ننني معيارونه تر ډېرو بدلونونو او پرمختګونو وروسته، دې پړاو ته رسېدلي دي. په بېلابېلو سيمو، توکمونو او ډول ډول مدنيتونو پورې تړلو کسانو، پخوا د ژوندانه د هـري اړتيا لپاره جلا او ځانګړي معيارونه کارول. نه يې د وزن او واټن معيارونه يو شان وه؛ او نه يې په ټولنيز او سياسي ژوند کې نور بېلابېل معيارونه. د وزن، ظرفيت، فاصلې او نورو اړتياوو له پاره اوسنی ميټريک سيستم په يوه وار منځ ته نه دی راغلی. اوسني معيارونه هم هيڅکله پر همدې دې حال نه پاتېږي؛ د مثال په توګه موږ د سر په سترګو وليدل، چې د اروپايي اتحاديې څه د پاسه شلو غړو هيوادو د پر مختګ له غوښتنو سره سم، د خپلو هيوادونو د پيسو د بېلابېلو واحدونو پر ځای، چې هر يو يې په حقيقت کې د راکړې ورکړې بېل معيار ؤ، د يورو (Euro) په نامه د پيسو نوی واحد يا معيار را منځ ته کړ. په ځينو هيوادونو کې د پونډ، اونس، ميل، يارډ او نورو په شان ډامپېريل ډامپېرل معيارونه ورو ورو خپل ځای د ډامپريک ډامپريک نړيوالو منل سوو معيارونو ته پرېږدي؛ او د پر مختګ دا بهير به تل تر تله جاري وي.

د ژبي معيارونه څوک ټاکي؟ اود معيارونو د پايښت قانونمندی څه ده؟

اصلاً هر معيار په ټولنه کې د يوه اوږده علمي، تاريخي، سياسي، اجتماعي، کلتوري او اقتصادي تړون زېږنده دی. په بېلابېلو جغرافيايي او سياسي چاپېرونو کې اوسېدونکي خلګ، د خپلو بې شماره غوښتنو او اړتياوو پر بنسټ د زړو دودونو او معيارونو په له منځه وړلو سره، د نوو معيارونو په جوړولو کې فعاله برخه اخلي؛ مثلاً خلګ د لويو جرګو، پارلمانونو يا ورته غونډو په جوړولو سره تر پراخو بحثونو، اعتراضونو او غوښتنو وروسته، په خپل هيواد کې د اساسي قانون د تصويب او نفاذ لاره هواروي. هر نوی اساسي قانون په حقيقت کې، د يوه هيواد او ملت په مدني، سياسي، اجتماعي، فرهنگي او اقتصادي ژوند کې نوي معيارونه ټاکي. د دې نورو معيارونو د

ښه والي يا بدوالي محک د همدغي ټولني د خلگو په قضاوت کي نغښتی دی . په دې مانا که نوی اساسي قانون، د ټولني د ټولو قومونو، طبقو، قشرونو او بېلابېلو سياسي، اجتماعي، کلتوري او اقتصادي سازمانونو اساسي غوښتنو او اړتياوو ته مثبت جواب ووايي، نو داسي نتيجه اخيستل کيږي، چي په نوي اساسي قانون کي وړاندي سوي معيارونه ډېر معقول، منطقي او گټور دي . د دې پر خلاف که اساسي قانون په ټولنه کي بېلابېلو ستونزو ته لمن ووهي، نو په بشپړ يقين سره هر څوک قضاوت کوي، چي په هغه کي ټاکل سوي معيارونه ډېره اوومه، کمزوري او نامعقول دي.

د اساسي قوانينو بله مهمه او نه بېلېدونکې ځانگړتيا داده، چي داسي قوانين په هره ټولنه کي تر اوږدو تاريخي، سياسي، فرهنگي او اجتماعي کوښښونو وروسته د تصويب او چلند پړاو ته رسېږي . په بابلي مدنيت کي د همورابي قانون ، په انگرېزي ټولنه کي مگناکارتا ، زموږ په پېر کي د ملگرو ملتونو د سازمان منشور او دبشر د حقوقو نړيواله اعلاميه او په دې وروستيو ورځو کي د اروپايي اتحاديې د نوي تړون د تصويب په لاره کي اوږدې هڅي، گرده د دې خبري روښانه ثبوتونه دي.

ژبني معيارونه هم د ټولو نورو ژونديو موجوداتو او پېښو په څېر د طبيعي او اجتماعي قوانينو تر اغېزې لاندې وده او پر مختگ کوي . د هري ټولني تاريخي، سياسي، اجتماعي، کلتوري او اقتصادي پېښي د ژبنيو معيارونو په ټاکلو کي لويه برخه لري . که د پښتو په گډون د نړۍ د هري ژبي د بېلابېلو ليکدودونو، لهجه يي توپيرونو او نورو ژبنيو معيارونو د را منځ کېدو تاريخي مسير ته پام وکړو، په ډاگه گورو چي د خلگو په ژوندانه کي تاريخي، سياسي، اجتماعي، فرهنگي او اقتصادي حالات د هر ډول ژبني اوښتون د پيدايښت زانگو ده؛ د مثال په توگه زموږ په لرغوني هيواد کي د هخامنشيانو تر يرغل وروسته لوی فرهنگي بدلونونه راغلل . وروسته زموږ پر پخواني ټاټوبي (آريانا) باندي د مقدوني سکندر په واکمنۍ سره، زموږ پر ژبو او فرهنگي کړو وړو باندي يوناني ژبي او کلتور ژوره اغېزه وکړه . څه موده وروسته، د همدې ژورو کورنيو او بهرنيو اړيکو له امله، په لرغوني آريانا کي د يوه پياوړي گډ يوناني - باختري مدنيت بنسټ کېښېښول سو . په هندوستان کي د موريایي کورنۍ د آشوکا پاچاه واکمنۍ سره جوخت، زموږ په پخوانۍ مېنه کي د بودايي دين، کلتور او هنر ريښې ټينگي سوې . همدې نوو بدلونونو په پای کي، د **گندهارا** په نامه ځانگړې تهذيب او مدنيت ايجاد کړ . کوشانيانو په خپل وار سره، زموږ د ژوندانه په ټولو برخو کي نوي ژبني، کلتوري او فکري تحولات و زېږول . د اسلام د سپېڅلي دين تر راتگ وروسته، نه يوازي زموږ د خلگو په فکري، کلتوري او اجتماعي ژوند کي هر اړخيز بدلونونه راغلل؛ بلکي دې ستر بدلون پر پښتو، پارسي او نورو بومي ژبو باندي د عـربي ژبي او ادب ژورو اغېزونه هم لاره پرانيسته . په دې پسې تورکانو(ترکانو)، ايرانيانو، مغلو، انگرېزانو، روسانو، پاکستانيانو، عربو؛ او اوس د امريکايانو په مشرۍ د اروپاييانو نوي ټـلـوالـي (ائتلاف) له خپل سياسي، پوځي، کلتوري، فکري او اقتصادي نفوذ څخه په گټي اخيستنې سره، زموږ د خلگو پر مادي ژوند، ژبو، دودونو او نورو فرهنگي ارزښتونو سترې اغېزې ښندلي

دي؛ او لا يې ورځ په ورځ ښندي . دا پياوړي بدلونونه ښايي تر ډېرو کلونو پوري زموږ د ژوندانه بېلابېلي مادي او فرهنگي برخي اغېزمني کړي . دهمدغو لويو سياسي، تاريخي، فرهنگي، اجتماعي او اقتصادي بدلونونو له کبله د پښتو په لوېديزه (لوېديځه) لهجه کي، د **رود**، **سېب**، **سايه**، **تاريکه** او نورو په څېر پارسي ټکو، د کوزي پښتونخوا په لهجه کي د **رود**، **اسپتال**، **کاليج**، **يونيورسيتي**، **سکول**، **کمرې**، **ټانگې**، **بروسې**، **اچانک**، **پاټک**، **تيک**، **جي**، **گېراو**، **ميلو** او سلگونو نورو په شان انگرېزي، سنسکريت، هندي او پنجابي ټکو لاره موندلې ده . د پښتو په نورو سيمو او نورو لهجو کي هم د پردو ټکو ، اصطلاح گانو او ترکيبونو شمېر لږ نه دی . که د سليمان ماکو تذکره الاوليا (په ٦١٢ ق کي ليکل سوی) او د بايزيد روښان (٩٣١-٩٨٠ هـ ق) خيرالبيان ته يوه سرسري کتنه وکړو، له ورايه گورو چې هر ليکوال د بېلي لاري او بېلو معيارونو څښتن دی . د سليمان ماکو نثر د خپل وخت له غوښتنو سره ساده، خوږ او متين دی . په دې پېر کي د غزنوي او غوري دورو د پارسي ژبي د منثورو ليکنو په دود د پښتو ژبي منثور اثار هم د فصاحت او بلاغت اصولو ته نيز دې وه (حبيبي، د پښتو ادبياتو تاريخ، ٢ ت ١٤٥) د دې پر خلاف، د **خيرالبيان** نثر د خپل عصر د بېلابېلو اغېزو له امله د روانۍ، سادگۍ او خوږوالي له ارزښتناکو صفتونو بې برخي دی . د پير روښان سياسي دوښمن - اخوند دروېزه ننگرهارۍ (په ١٠٢٨ ق کي مړ) هم د وخت له غوښتنو سره سم اړ ؤ، چي په خپلو ليکنو کي د ده په اصطلاح د وزن او قافې تومنه گډه کړي، تر څو افکار او نظريې يې د خلگو په زړونو کي ځای ونيسي (حبيبي، پښتو نثر ته کره کتنې ١٧) . دا بدلون او اوښتون د نړۍ په ټولو ژبو او فرهنگونو کي، د لمر په څېر روښانه دی؛ او د دې کار تر شا خورا زوړور تاريخي، سياسي، اجتماعي، فرهنگي او اقتصادي عوامل پراته دي.

دغو ستروسياسي، فکري، فرهنگي، اجتماعي او اقتصادي بدلونونو ته په دقيقې پاملرني سره، اوس هر څوک په اسانۍ سره قضاوت کولای سي، چي پښتو ژبي ته د اوستا، سنسکريت، هندي، پهلوي، عربي، پارسي، تورکي او داسي نورو ژبو لغتونه، اصطلاحات، محاورې، ترکيبونه، تعبيرونه او ډول ډول نور ژبني جوړښتونه پر خپلسر نه دي راغلي . دا لوی تغييرات او بدلونونه د اوږدو زمانو په ترڅ کي پېښ سوي دي . له دې کبله هيڅوک نسي کولای د سترگو په رپ کي، د هغو له ښو يا بدو اغېزو ځان وژغوري . له دې ډلي څخه ځيني لغتونه، اصطلاحات، محاورې، ترکيبونه، عبارتونه، او نور ژبني جوړښتونه د وخت په تېرېدو سره له منځه ځي؛ او پر ځای يې د نوو سياسي، اجتماعي، کلتوري او اقتصادي اړيکو د ژوري اغېزې له امله نوي ټکي، اصطلاح گاني، تعبيرونه او ترکيبونه پيداکيږي . د کليمو او لغتونو د ژوند موده، له نوو شرايطو سره ، د هغو په مطابقت او سمون پوري اړه لري . د ځينو عمر د يوه ورځني گل په څېر، د ځينو عمر د څو مياشتنيو بوټو او د ځينو نور ژوند د داسي ونو په شان وي، چي د زمانې هر ايسته و را ايسته باد و باران يې پياوړو څانگو او غښتلو ريښو ته زيان نسي رسولای.

د ټولني او طبيعت د پرمختګ عامه قانونمندی او زموږ په لاس کې پراته سندونه دا ښيي، چې په پښتونکي تر روښانيانو دمخه د پښتو شعر او نثر دواړو بېل رنگ او مضمون درلود. بايزيد روښان اورمړ (۹۳۱-۹۸۰ هـ ق) د خپل مهال له غوښتنو او اړتياوو سره سم، په پښتو ليکدود او نورو ژبنيو خصوصياتو کې جلا معيارونه وټاکل. دا نوي اصول او معيارونه د روښاني طريقت د پلويانو او د دغه سياسي، عرفاني او فرهنگي ښوونځي د معاصرانو له خوا په ډېره مينه و پالل سوه. تر روښانيانو وروسته خوشال خان خټک (۱۰۲۲-۱۱۰۰ هـ ق)، د هغه کورنۍ او د دوی د وخت نورو شاعرانو، ليکوالو او څېړونکو د خپل عصر د ايجاباتو او شرايطو له مخې، د نوو معيارونو په وړاندي کولو سره په پښتو ليکدود، شعر او نثر کې نور بدلونونه را منځ ته کړه. د پښتو ادب په معاصره دوره کې هم، د وخت له مقتضياتو سره سم نوي معيارونه و ټاکل سوه. په افغانستان کې د امير شير علي خان په زمانه کې د نوو مطبوعاتو له پيل، او د پښتو ژبې را ژوندي کولو ته د هيواد د سياسي واکمنانو له نسبي پاملرني سره جوخت هم، د دغې ژبې په ليکدود او نورو برخو کې، د نوو بدلونونو لاره پرانيستل سوه. د خپلواکۍ تر گټلو وروسته، د شهيد مولوي عبدالواسع کاکړ کندهاري (د پښتنو دا نامتو عالم په ۱۳۰۷ ش د بچۍ سقاو له خوا په توپ کې والوزول سو) په مشرۍ پښتو مرکې (۱۳۰۱ ش / ۱۹۲۲م) هم په خپل وار سره په پښتو ليکدود کې نوي بدلونونه راوسته؛ او په هغې پسې د پښتو ټولني (۱۳۱۶ ش) په جوړېدو سره هم په پښتو ليکدود کې نوي بدلونونه راغله. دغه راز، نامتو افغان سياستوال، ژبپوه او اديب - وزير محمد گل خان مومند (۱۲۶۳-۱۳۴ ش) او ځيني نورو هم د پښتو ليکلاري پر نوو معيارونو څه نا څه ور زيات کړه (رشاد، ؟) د خيرالبيان ليکدود، ؟ خير البيان د بايزيد روښان (۷۴). تر دې وروسته هم د نوو معيارونو د را منځ ته کولو په هيله، بېلابېلي غونډې او سيمينارونه جوړ سوه. د هري غونډې او سيمينار برخه والو هم په خپل روڼ نوي طرحي او نوو لاري وړاندي کړې، چې ځيني يې منلي سوي او ځينو يې له څو محدودو کسانو پرته چا نه دي منلي. د بدلونونو او تغييراتو دا لړۍ تر اوسه هم روانه ده؛ او تل تر تله به جاري وي. البته په دې لنډو خبرو کې مقصد دا نه دی، چې د پښتو ليکدود د معياري کولو په لار کې ټول کوښښونه او هڅې په زېر او زور بيان کړو؛ بلکې دلته يوازي د دې واقعيت په يادونه بسنه کوو، چې د پښتو ژبې په گډون د هري بلې ژبې او هر بل معيار په جوړولو او ټاکلو کې ډېرو اوږدو وختونو ته اړتيا سته؛ هر معيار د پر مختګ د يوې ټاکلې دورې غوښتنو ته په جواب ويلو سره، خپل ځای داسي معيار ته پرېږدي، چې د خلکو راتلونکو غوښتنو او اړتياوو ته جواب ووايي.

د پښتو ژبې، ادب او تاريخ وتلی او منلی استاد - علامه عبدالحی حبيبي (۱۲۸۹ ش / ۱۹۱۰م ؟ ۱۳۶۳ ش / ۱۹۸۴م) په يوه علمي څېړنه کې، د ژبنيو بدلونونو او معيارونو د رېښو، عواملو او ټاکونکي ځواک په اړه خورا ارزښتناک بيانونه لري، چې دلته يې ځيني اړخونه په لنډ ډول وړاندي کوو.

لوی استاد د خپلو خبرو په پيل کې د يوه مشهور ليکوال په استناد د ژبې ويوونکي پر درو ډلو وېشي: ؟ لومړۍ ډله خواص، علما او پوهان دي، چې ښه د خپل فکر تابع کوي. دوهمه ډله اوسطه طبقه ده. دريمه ډله عوام

دي، چي فکر يې د ژبي تابع دئ. ❖ وروسته د ژبي په پرمختگ او بډاينه کي د خواصو او عوامو د دوو اړخيزو اړيکو په اړه داسي ليکي: ❖ په لوی سر کي خو ژبه لکه د دنيا نور شيان او د انساني ژوندانه نور لوازم يو اجتماعي مخلوق دئ، چي د بشري ژوندانه ټول اجتماعي قوانين پر تطبيق کيږي، نو چي سړی په لومړني نظر وگوري، اجتماع پر ژبي حکمراني کوي؛ او ځکه چي دا اجتماع افراد اکثر وگړي او عوام وي، نو گویا پر ژبه حکمرانه او غالبه ډله هم عوام دي، مگر پسله لږ څه غوره دا خبره هم ښکاره کيږي، چي د اجتماعي ژوندون ډېر مواد او لوازم داسي هم دي، چي پر هغو باندي يوه خاصه ډله حکومت کوي؛ او تر خپل تاثیر لاندي يې راولي، او ډېر شيان په خواصو پوري مخصوص دي او عوام نسي کولای، چي پر هغو باندي خپله اغېزه په ښکاره او څرگند ډول خپره کړي. علم او ساينس او الهيات او هغه معلومات، چي د مادې له حده څخه لوړ دي، عموماً د خواصو د افکارو نتيجه دي؛ او دا ټول شيان مستقيماً د بشر په خاصه طبقه اړه لري؛ او د بشر فکري نوابغ دي، چي دغه ښېگڼي يې ډېري کړي؛ او هم يې تر موږه پوري را رسولي دي. بالعکس ډېر دودونه او اجتماعي مراسم او د بشري حيات لوازم او عوامو دې، چي مخصوصاً د عوامو د ډلي تر اثر لاندي پيدا کيږي او پرورښت کوي او د مثبتو مباديو پر ځای دريږي او ډېر عمر ژوندون لري (حبيبي، آيا د ژبي واگي د چا په لاس کي دي؟ شل مقالې، ۷، ۲). لوی استاد د همدې خبرو په دوام ليکي: ❖ هغه وخت چي موږ د بشر د ژبو تاريخ گورو او په تحولاتو کي يې دقيق سو، نو دا هم د جامعې مال دئ، او يوه جامعه په پېړيو پېړيو اوږدو زمانو کي ژبي پيدا کوي، او له يوه حاله يې بل حال ته اړوي، د خپلو احتياجاتو سره توسيع ورکوي، نوي الفاظ او مواد پکښي گډوي، مگر سره ددغه هم سړی داسي نه سي ويلای، چي د جامعې خاصه طبقه او علماً او پوهان په دې کار کي هيڅ برخه نه لري، او د ژبو په حياتي چارو کي د دوی لاس کوم کار نه سي کولای (حبيبي، آيا د ژبي واگي د چا په لاس کي دي؟ شل مقالې، ۷، ۳). دهري ژبي د ژوندانه د تاريخ پاني چي وکتلي سي، ډېري برخي يې لکه په عوامو چي اړه لري، يوه غوره برخه يې په خواصو پوري هم مربوطه ده. عوام خو ژبه جوړوي، پراخوي يې، هري خوا ته يې سره کښوي، مگر خواص هم په ژبه کي مهم مواد گډوي. يو شاعر کولای سي، چي د عوامو د ژبنيو مواد څخه بېل نور نوي مواد او الفاظ په ژبه کي موجود کړي، او داسي يې پکښي حل او مزج کړي، چي عوام يې ور سره ومنې، او د دوی ادبي سلطې ته غاړه کښېږدي.

په حقيقت کي دا خبره د ژبو په ژوندانه کي ډېره مهمه ده، چي بايد ژبه فقط د يوې طبقې تر اثر لاندي نه وي، بلکي په داسي ډول وروزله سي، چي له دواړو ډولو څخه استفاده وکولای سي. ❖

لوی استاد د ژبي په پيدايښت، وده او ارتقا کي د ټولني د عامو ولسونو او پوهو کسانو؛ په تېره بيا ژبپوهانو، اديبانو او شاعرانو ارزښتناکي برخي ته داسي گوري: ❖ زه غواړم چي په دې ليک کي خپلو ښاغلو لوستونکو ته دا حقيقت لڅ کړم، چي پر ژبي باندي د دغو دواړو ډلو حکمراني په مساوي ډول ده؛ او که د يوې ژبي واگي فقط يوې ډلي ته ور وسپارل سي، نو به هغه ژبه ډېر خپل مزاي او ښېگڼي بايلي.

په لوی سرکي که غور وکړو، خواص هم د ټولني او وگړو اجزا او غړي دي . خواص چي ژبه زده کوي په عوامو او وگړوکي وي؛ او د دوی د ژبي لومړنۍ تعلیم هم د وگړو چاپېر دی . وروسته چي یو انسان دخواصو سره ناسته ولاړه وکړي ؛ او د خواصو په محیط گډ سي، د دوی افکار او عقاید زده کړي، د دوی په ژبه ژبور سي بیـــــــــانو د دوی په رنگ رنګیږي، او د ژبي د افادې هغه طرز زده کوي، چي په خواصو پوري اړه ولري .

د ژبو اصلي او حقيقي پرورشگاه هم د وگړو غېږ ده؛ او دا محیط ژبي ته د مور په دود تربیه ورکوي . دوهم محیط د خواصو او پوهانو چاپېر دی، چـــــــــي ژبه له لومړنۍ مرحلې څخه ورته راځي . په دې محیط کي ژبه خپل طبیعي جمال لا پسي ښایسته کوي، او رنګارنګ زبورونه او گڼې په پوري کیږي . ښایست یې داسي رنگ او رونق مومي، چي له ډېري ښکلا نه پېژندله کیږي . (حبیبی، آيا د ژبي واگي د چا په لاس کي دي ؟ شل مقالې، ۷، ۳ - ۴) .

د پښتو ژبي او ادب منلئ بابا، لوی استاد علامه حبیبی، د خپل علمي بیان په یوه بله برخه کي، د ژبي د مانوي (معنوي) او لفظي ښکلا په زیاتولو کي د پوهو او هونرمندو کسانو پر لويي برخي داسي ټینگار کوي : **❖** د ژبي د طبیعي حسن او ښکلا د ډېرولو او ښه دلچسپ کولو لپاره د خواصو د لاس مشاطګي لازمه ده . همدوی دي، چي د دې ښکلي ناوي په غاړه کي د ښکلا ښې گڼې وړ اچوي، او په خپله استادي او مهارت یې لا ښه پسي ښکلي کوي .

لوی استاد، په همدې مستدله لیکنه کي، دې روښانه حقیقت ته گوته نیسي، چي په ژبه او ادب کي د ژبپوهانو، شاعرانو، لیکوالو او نورو هونرمندو کسانو هر ډول ذهني، عندي او پر خپلسر لاس وهني، د ژبي د ښایست او شتمنۍ پر ځای، کراحت او بد خوندي را منځ ته کوي . دی کارې : **❖** ډېر ځله داسي هم پېښیږي، چي د یو طبیعي حسن په ښایسته کولو کي له سلیقې څخه کار وانخیستل سي، او ناولي گڼې بې رونقه او بې یوې خاصي سلیقې پر مخ او تندي کتار کړل سي . دلته د ذوق خاوندان دا فېصله کولای سي، چي تر دغي گڼې بې گڼې والی ښه دی؛ او دا ناوړه تحلیل به کاره ده . د لیدونکي تره ځني کیږي، او تر دغي گڼې هغه طبیعي جمال ښه دی . د ژبي د آرایش په مرحله کي هم کټ مټ دغه خبره واقع کیږي .

د خواصو او پوهانو او ادیبانو د نقش و نگار او گڼې ایښوولو ځای د ژبي طبیعي او عامي خېره ده . که دوی د ذوق خاوندان وي، او په مناسب او وړ ډول یې مخ په ادبي گڼو ښکلی کړي، خو ډېر ښه! اما که دا گڼه په بې سلیقګۍ او بې ذوقۍ پر مخ کښېښووله سي یا دوني ډېري گڼې پر مخ ور کوټه کړه سي، چي بالکل یې مخ په پټ وي، او طبیعي جمال یې ورک سي ، دلته نو سړی ویلای سي چي دا ښه کار نه دی، او مثلاً د میرزا مهدي درۀ نادره به ځني جوړه سي یا به د پارسي ژبي د تاریخ وصاف انشأ پردازی سي چي ډېره مکروهه ده . بالعکس که د حافظ غوندي شعر یا د سعدي غوندي روانه او سلیسه انشأ وي هر څوک یې خوشوي، ځکه چي دوی ژبي له عامي موقف څخه ډېره نه ليري کوي، او ډېري مناسبې گڼې یې پر مخ وړ ایښي، او طبیعي رنگ یې ور غبرگ کړئ دی . په پښتو کي هم باید موږ دغسي وکړو **❖** .

لوی استاد، له خپل ټول علمي نبوغ سره سره د ځان په گډون هیڅ ژبپوه، شاعر، لیکوال او محقق ته دا حق نه ورکوي، چې د خلگو ژبه تر خپلو، سیاسي او ایديالوژیکو نظریو، شخصي غوښتنو او ذوقي تمایلاتو قربان کړي؛ په خپلو ناوړو تصرفاتو سره یې له خپل طبیعي او ولسي بهیره بلي خوا ته بوزي. علامه حبیبی، دې مسألې ته په اشارې سره، په ډېرو څرگندو او روښانه ټکو وایي: **❖** ژبه باید چې د عمومي محاورې او ادأ له پلوه کرغېړنه نه کړو. البته لیکوال او نویسندگان یې د مناسبې گڼې ایښوولو حق لري. یو سړی که څه هم ډېر زبردست لیکوال او عالم وي داسي نه سي کولای، چې له ځانه ژبه جوړه کړي. هو ښایسته کوي به یې.

د ژبي په ښایسته کولو کې باید هر وخت دا خبره د لیکوالو په فکر کې وي، چې د ژبي طبیعي جمال ورک نسي او هم بارد تصرفات په ژبه کې و نکړي. ډېر ځله داسي لیدل کېږي، چې یو لیکوال د خپل فکر د قالب جوړولو لپاره په ژبه کې داسي مواد زیاتوي، چې هغه مناسب نه وي. زما په خیال خو بهترین لیکوال هغه دی، چې ژبه په نامناسب ډول ښایسته نکړي او تر خپل فکر یې قربانه نه کړي، او په ناوړه توگه په ژبه کې تصرف ناروا وبولي، ځکه چې دا حق ډېرو لویو پوهانو او عالمانو ته هم نه ورکول کېږي، چې دوی په ژبه کې ناوړه شیان داخل کړي. **❖** (حبیبی، آیا د ژبي واگي د چا په لاس کې دي؟ شل مقالې، ۷، ۵-۶).

لکه څنگه چې د پښتو ژبي، ادب او تاریخ بې ساري استاد، علامه حبیبی، په خپله عالمانه څېړنه کې یادونه وکړه، د ژبنيو معیارونو په غوره کولو کې باید، د شخصي ذوق، لهجه یې تنگ نظریو او نورو غیر علمي معاملو په ټینګه مخه ونیول سي. ژبه هغه څه نه ده، چې ځیني کسان یې د خپل مال او متاع په څېر په خپل لاس کې ونیسي؛ او د زړه په غوښت یې دې خوا او ها خوا ته واړوي. د ژبنيو مسائلو په حلولو کې باید د ماهرانو او پوهانو پر ارزښتناکي ونډې سربېره، د خلگو او ولسونو ټاکوونکي رسالت هیڅکله له پامه و نه غورځول سي؛ مثلاً د **❖** خلق **❖** ټکی پېړۍ پېړۍ مخکې له عربي څخه پښتو ته راغلې دي. همدا کلیمه په افغاني چاپېر کې تر خپل نوي رنګ اخیستلو یا مغن کېدو وروسته د پښتو په لوېدیزه (لوېدیځه) لهجه کې د **❖** خلگ **❖** په بڼه او په مرکزي او ختیځه (ختیځه) لهجه کې د **❖** خلق یا خلک **❖** په ډول ویل کېږي. پېړۍ پېړۍ دمخه ددې کلیمې تر څنګ د **❖** اولس یا ولس **❖** کلیمه هم له تورکي (ترکي) ژبي څخه په پښتو ژبه ننوتې ده، چې اوس د خلگو په لیکنو او ورځنیو خبرو کې، خورا زیاته کارېږي. دې دوو پردو (عربي او تورکي) لغتونو اوس په پښتو کې داسي تابعیت او اهلیتیت موندلی دي، چې څوک یې پردي نه گڼي. په داسي حال کې چې موږ په خپله پښتو کې ددې ټکي پر ځای د **❖** وگړي **❖** په نامه ډېره زړه او سوچه کلیمه لرو، چې بولگې یې نه یوازي د پښتو په کلاسیک ادب کې خورا ډېرې دي؛ بلکې ډېر پښتانه یې اوس هم د یوې ژوندۍ کلیمې په توگه، په خپلو ورځنیو محارو کې استعمالوي.

د دې درو ټکو (خلق، ولس، وگړي) تر منځ، چې دوه یې دخپل او یو یې سوچه پښتو دي، له ډېرې مودې راهیسي سخته سیالي روانه ده. اوس داسي برېښي، چې د **❖** خلگ یا خلک **❖** مغن سوي ټکي د خلگو په لیکنو او خبرو کې له نورو میدان گټلی وي. دا چې ولي د **❖** خلگ یا خلک **❖** کلیمې، تر ډېره حده زموږ د سوچه ټکي (وگړي) او

تورکي الاصله مفعني کلیمې (اولس يا ولس) ځای نیولئ دئ، په ریشتیا هم د غور او تأمل وړ خبره ده . ښايي په پښتو او نورو نیژدې ژبو؛ لکه پارسي کي ځيني کسان د وگړي يا ولس په مانا ښه پوه نسي؛ خو د خلگو يا خلکو په مانا يې ژر سر خلاصیږي . دا کار نه خوشال خان خټک يا رحمان بابا کړی دئ او نه هم زموږ د عصر لویو پوهانو؛ لکه لوی استاد علامه حبيبي، علامه رشاد، استاد الفت، استاد بېنوا او نورو . په دې کار کي يوازي د هغي قاعدې لاس دئ، چي موږ او تاسي يې نن د اسانتيا، لنډوالي، خوږوالي، پوخوالي، عموميت او داسي نورو په نامه يادوو . دغه راز، پښتانه په بېلابېلو سيمو او لهجو کي د پارسي ژبي **❖** کودک **❖**، د عربي ژبي **❖** طفل **❖**، د هندي او اردو ژبو **❖** چهوتا **❖** او د انگرېزي ژبي چایلډ (Child) ته د کوچني ، کمکي، ماشوم، وورکي، وور، طفل او حتا حيوان ټکي کاروي . د پښتنو په بېلابېلو سيمو او قبيلو کي، د پارسي د **❖** زن **❖**، د تورکي د **❖** خانم او خاتون **❖**، د عربي د **❖** نسوة او المرأة **❖**، د انگرېزي د **❖** Wife **❖** کلیمې له پاره مېرمن ، ماينه، ماندينه ، ښځه، خانم، کوروالا، د کوچنيانو مور، اورته، ارتينه، کورودانه، کډه او داسي نور ټکي کارېږي . په دغو ټکو کي تر ټولو غوره او معياري ټکی هغه دئ، چي دسليم عقل، ژور منطق، اسانۍ، سادگۍ، ښايست، عاموالي، يووالي او داسي نور و په څېر اصولو ته په بري سره جواب ورکړي . پله بله وينا، د ژبي ټولي برخي او جوړښتونه بايد د طبيعت او ټولني د نورو پېښو او څيزونو په څېر د خلگو د منښت ازموينه تېره کړي . هرڅه چي خلگو ومنل؛ په خپله دمعيار مقام ته رسيږي . هر هغه څه چي ټولو خلگو نه وي منلي، له خپل ټول قوت او ملاتړ سره سره د معيار وياړ نسي ترلاسه کولای . د مزدک، مسجد، ماجيت، ماجت، جومات او په سلگونو نورو مترادفو ټکو تر منځ د معياري توب مسأله به د عامو خلگو او ژبپوهانو د گډو هڅو او پربکړو په مرسته اوارېږي . په دې کار کي د خلگو د فرهنگي، اجتماعي او اقتصادي گډون او گډو اړيکو لوی لاس پروت دئ . دا خبره به هم وخت او پرمختگ حلوي، چي د خلگو يا خلکو همدا عربي الاصله مفعن ټکی بايد د يوه منل سوي معيار په توگه (په گ وکښل سي که په ک) په دې ډول خلگ په خپله خوښه او انتخاب د څو ټکو تر منځ د يوه د معياري کېدو پر لور گام اخلي . د ژبي په هره ستونزمنه او نا حل سوې مسأله کي، همدا قانون واکمني لري . ژبپوهان ، اديبان او څېړونکي بايد هرورومو د معياري ټکو، معياري اصطلاحاتو، معياري ترکيبونو، معياري ليکدود او نورو ژبنيو معياري جوړښتونو په غوره کولو او انتخاب کي د خلگو رايو او غوښتنو ته لوړ ارزښت ورکړي؛ ځکه ژبه او نور ارزښتمن فرهنگي ميراثونه له يوې خوا د همدغو خلگو په چاپېر کي وده او پرمختگ کوي؛ او له بلي خوا د ژبپوهانو او اديبانو علمي ارزښتونه هم په خپله له ټولني او خلگو څخه ترلاسه کيږي . د پښتو ژبي د بېلابېلو لهجو (گړدودونو) فونولوژيک توپيرونه هم د يوه يا څو کسانو په پربکړو نه ليري کيږي . دلته هم وروستۍ چاڼ او غوراوی د ولسي پرگنو په لاس کي دئ . خلگ د بدلونونو او پرمختگونو په هره دوره کي، تر ټولو مخکښ او خوځوونکی ځواک دئ . د هري ژبي په ليکلي او شفاهي ادب کي د خلگو پرگنې ستره ونډه لري . لنډۍ، نارې ، متلونه، انگېرنې، ټوټکې، لغتونه، تعبيرونه، ترکيبونو، اصطلاحات، ولسي شعرونه، سندري او په لسگونو نور ادبي ژانرونه ټول د عامو او حتا نالوستو خلگو له خوا زموږ ژبي او ادب ته لاره موندلې ده . هغه څه چي وگړو د خپل معيار په توگه منلي وي، د ژبپوهانو او اديبانو په وچو پربکړو نه بدلېږي . ځيني وختونه خو د

خلگو د اوږد مهاله او پخو پرېکړو اړول گرسره ناممکن کار وي . کله کله د ژبنيو معيارونو په گډون، د ژوند په هره برخه کې نوي معيارونه د کارپوهانو او متخصصانو له خوا را منځ ته کېږي؛ خو د ماهرانو او پوهانو له خوا جوړ سوي معيارونه، يوازي هغه مهال د منلو او پايښت وړ وي، چې د ټولني د عامو خلگو د اړتياوو او ذوقي غوښتنو جواب ووايي . هغه ژبپوه او عالم، چې د خلگو ژبه د خپل ذوق، فکر او غوښتنو تابع کوي، په حقيقت کې ژبه او ولسي ادب له خپل اصلي تگلاري څخه پر بله بيایي . داسې **❖** معياري **❖** ژبه او ادب په خلگو پورې اړه نه لري . د چا خبره داسې **❖** کره او معياري **❖** ژبې ته بايد د يوه قوم پر ځای د احمد او محمود نوم ورکړه سي؛ ځکه داسې جعل سوي معيارونه هيڅکله خلگ نه خوښوي؛ او نه د خلگو په ژبه او فرهنگ کې ډېر عمر دوام کولای سي .

شک نشته، چې د پښتو ژبې په بېلابېلو لهجو او بېلو جغرافيايي سيمو کې د علمي ټکو او اصطلاحاتو بېلوالی تر ډېره ځايه، د دې ژبې د ودې او پر مخگت مخه نيسي؛ خو دا کار هم د پښتنو تر منځ د سياسي، کلتوري، اجتماعي او اقتصادي اړيکو له ټينگښت او پوځوالي پرته ممکن نه برېښي؛ مثلاً د کوزي خوا پښتانه د انگرېزي او اردو ژبو د څرگندو اغېزو له کبله ځيني علمي ټکي او اصطلاحات؛ لکه : **❖** ژبپوهنه **❖**، ټولنپوهنه **❖**، ارواپوهنه **❖**، **❖** محکپوهنه **❖**، **❖** ستورپوهنه **❖**، **❖** پوهنتون **❖**، **❖** پوهنځی **❖**، **❖** ښوونځی **❖**، **❖** روغتون **❖** او په سلگونو نور د **❖** لسانيات، **❖** سوشيالوجي **❖**، **❖** نفسيات **❖**، **❖** جيولوجي **❖**، **❖** استرالوجي **❖**، **❖** يونيورسيتي **❖**، **❖** کاليج **❖**، **❖** سکول **❖**، **❖** اسپتال **❖** په نومونو يادوي . د علمي ټکو، ترکيبونو او اصطلاحاتو په نوم ايښوونه کې داسې بېلوالی او رنگارنگي، د پښتو د يوه منلي معيار په لار کې له سترو خنډونو څخه دي . په بشپړ باور سره ، همدا خنډونه او اختلافونه، په بېلابېلو پښتني سيمو کې، تر ډېره ځايه د پښتو ژبې د خپرېدو او غوړېدو بهير ټکنی کوي؛ مگر بيا هم دې لوی او لوړ ارمان ته رسېدل د وچو ناستو پاستو؛ پر بکړو او فرمانونو کار نه دی . پښتانه ژبپوهان، شاعران، ليکوال، څېړونکي او نور ولسونو يوازي د ټينگو او مزبوتو اړيکو له لارې کولای سي، د پښتو ټکو او اصطلاحاتو د يوه واحد او منلي معيار په لور گټور گامونه پورته کړي . لږ او بر پښتانه د خپلو هر اړخيزو او پياوړو اړيکو له برکته د دې وس مومي، چې بيا هم د اسانۍ، سادگۍ، سپېڅلتيا، خوږوالي او پوځوالي د اصولو په رڼا کې ښه له بدو بېل کړي . د يو رنگۍ او سراسري معيار مقام ته رسېدل، د پښتنو په ټولنيز ژوند کې د بېلابېلو اړيکو او بدلونونو په چټکتيا او پراختيا پورې اړه لري . ټول پښتانه بايد په ټينگ هوډ او سړه سينه، د داسې اړيکو او بدلونونو په چټکتيا کې برخه واخلي.

په معيار ټاکنه کې تلوار

ژبه په ټولنه کې له هغه سياسي اوښتون سره ورته والی نه لري، چې په څو شېبو کې یو حکومت په بل حکومت یا یو رژیم په بل رژیم واړوي. ژبه د ټولو اجتماعي او کلتوري پېښو په شان، د پېړیو په اوږدو کې وده او پرمختګ کوي. په ژبه کې د نوو معیارونو ټاکل هم اوږده وختونه غواړي. تلواري او تصنيعي معیارونه د هغو اوومو خوږو په څېر دي، چې خوږونکی یې نه د ژوولو او هضمولو واک لري؛ او نه یې هم له خوړلو څخه خوند اخلي. داسې خیالي او بېرني ګامونه ډېر ځله د یووالي او پیوستون پر ځای، د یوې ژبې د بېلابېلو سیمو او ویونکو تر منځ دښمنیو، ترېګنیو او ناوړه غبرګونونو ته لمن وهي. بې شکه د داسې ژبنيو او فرهنګي اختلافونو حتمي نتیجه دا وي، چې د یوه قوم ژبه او ډول ډول فرهنګي ارزښتونه، په لوی لاس له سترو خنډونو سره مخامخ سي.

ټول پوهېږو، چې د اسلام په سپېڅلي دین کې تل د یوه خدای، یوه قرآن او یوه پیغمبر خبرې کېږي؛ مګر په عمل کې ګورو، چې مسلمانان د اسلام د دغو اساسي اصولو پر خلاف پر بېلابېلو ډلو او فرقو وېشل سوي دي؛ او هره فرقه زموږ په پښتني اصطلاح د خپلي ښوروا خوند تر نورو ښه ګڼي. د حق خبره خو داده، چې د نړۍ ټول مسلمانان د عظیم شان قرآن د عمران د سورې د دریم مبارک آیت ﴿وَاَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا﴾ په رڼا کې، د یوه څښتن تعالی، یوه سپېڅلي قرآن او یوه خاتم الانبیاء، حضرت محمد (ص) پر شاوخوا راټول سي؛ او له هر راز دښمنیو او مخالفتونو ډډه وکړي؛ اما دا کار په یوه ورځ کې نه کېږي؛ ځکه په مسلمانانو کې د دغه راز اوږدو فکري او فقهي اختلافونو له منځه وړل، په اسلامي ټولنو کې د بېلابېلو شرایطو او امکاناتو چمتو کولو ته اړتیا لري، چې دا ګرده د وخت او زمان غوښتنه کوي. هر رېښتني مسلمان ایماني وجیبه لري، چې د نړۍ د مسلمانانو تر منځ د اختلافونو او توپیرونو په له منځه وړولو کې هڅه او کوشښ وکړي. . .

پښتو هم د یو لوی او لرغوني قوم ژبه ده. دا قوم په سلګونو قبیلې، خېلونه او پښې لري. کله کله دو ښمنانو او مغرضینو د تاریخ په اوږدو کې، زموږ له همدغه قومي او قبیلوي جلاوالي څخه ډېرې ناوړه ګټې هم اخیستي دي. د لمر په څېر روښانه ده، چې د پښتنو یو موټي توب او پیوستون، پر سیاسي خپلواکۍ او اقتصادي پرمختګونو سربېره، د هغوی د ژبې، ادب او نورو فرهنګي میراثونو د روزنې او پالنې غښتلی ضامن دی. د دې انکار نه منوونکي حقیقت په پوهېدو سره خو د سلیم عقل او پیاوړي منطق خبره داوه، چې پښتنو باید پېړۍ پېړۍ مخکې له دغه راز بې بنسټه قبیلې یې ترېګنیو او اختلافونو لاس اخیستې وای؛ مګر بیا هم ګورو، چې، په بېلابېلو قبیلو، خېلونو او پښو پورې تړلي پښتانه، خپلې قبیلې یې رېښې او اړیکې د سترګو په رڼا کې نه سي هېرولای. د یوه پیاوړي، متحد او نه جلاکېدونکي پښتون قوم په نامه د ټولو پښتنو یو ځای کېدل؛ او تر خپلو محدودو قبیلې یې پیوندونو تېرېدل، په هېڅ وجه د یوې ورځې خبره نه ده. دې ستر او سپېڅلي ارمان ته رسېدل، د ټولو پښتنو په ژوند کې تکامل او پوختیا ته اړتیا لري، چې دا کار بیا هم د وخت او زمان غوښتنه کوي. هو ملي او قومي ولولې کولای سي د دې بهیر په چټکتیا کې مهمه برخه واخلي؛ خو د یوه ایشېدلي او نه بېلېدونکي پیوستون له پاره پر

قومي احساساتو سر بهره، زموږ د ټولنيز ژوندانه په بېلابېلو برخو کې د پر مختيا او پوختيا مسأله تر هر څه ټاکوونکې ده. په بله وينا د پښتنو د گردو تېرونو او قبيلو تر منځ ژوري او هر اړخيزې کلتوري، اجتماعي، او اقتصادي اړيکي د يوه غښتلي او پر مختللي قوم، يوې کره او منلي معياري ژبي د را منځ ته کولو په لاره کې، تر ټولو لومړی ضروري او مهم شرط دی. هر څونه چې د خلکو تر منځ سياسي، فرهنگي، اجتماعي او اقتصادي اړيکي ټينگي او نيژدې سي په هغه گچه د خلکو ژبه، مادي او مانوي کلتور د يوه منسجم، متحدالشکل او منلي معيار پر لور گام اخلي.

د نړۍ ځينو ژبو د خپلو صرفي او نحوي معيارونو په ټاکنه کې، ډېره بېره او تلوار کړی دی. د ليکني له پاره يې داسي معيارونه غوره کړي دي، چې له ځينو محدودو گټو پرته يې، د زده کړې په برخه کې لويې ستونزې پېښي کړي دي. تاسي په پارسي، انگرېزي، فرانسوي او ځينو نورو ژبو کې بې شماره ټکو ته ځير سئ، چې په ويلو او کښلو کې يې ډېر زيات توپير سته. په انگرېزي ژبه کې، نه يوازې نالوستي کسان يا د ښوونځيو او پوهنتونونو زده کوونکي، په ويلو او ليکلو کې له جدي مشکلاتو سره مخامخ دي؛ بلکې د زده کړې د لوړو درجو خاوندان هم کله کله د ځينو ټکو د سمې املا په خاطر د ژبي قاموسونه لټوي يا خپلي ليکني په کمپيوټرونو کې د ځای پر ځای سوو فرهنگونو په مرسته، له املايي او گرامري تېروتنو ژغوري. زه نه پوهېږم د داسي املايي معيار گټه په څه کې ده، چې څوک د عقل او هوښ په مانا خرد د خرد / rad I x [د خ په زېر] په ډول ووايي؛ خو د خرد په بڼه (بې ی) يې وکارې. د خرد دا املايي دود د نامه (اسم) په حالت کې، سمدستي د خرد / rd ux [د خ په پېښ] له کليمې سره التباس مومي، چې د کوچني يا وړوکي په مانا ده. لوستونکی وار د واره نه پوهيږي، چې د خرد په ليکلو سره د پارسي ژبي ليکوال مفهوم څه دی؟ يا د سمسور او شين په مانا د خورم / ma ú r x [د خ په پېښ] کليمه، چې د خرم په ډول يې کارې؛ او د خوړولو په مانا د خورم له فعل سره گډوډوي پېښوي. په پارسي کې د سهراب ، رستم ، گناه ، جرم ، هنر ، جمله او سلگونو نورو په شان داسي خپل او پردي ټکي سته، چې د عربي ليکدود له مخې په ژبه کې دود سوي دي؛ او په هيڅ ډول د دې ژبي د اصلي ويوونکو له املايي ځانگړتياوو سره سمون نه لري. د ږغونو په مخرجو کې هم د پارسي ژبي د افغاني (دری)، ايراني (فارسی) او تاجيکي لهجو تر منځ ډېر توپير او ليري والی سته، چې دا په خپله هم د يوه پاڅه او منلي معيار په لاره کې لويې ستونزې گڼلې کيږي.

په اوسنۍ پارسي ژبه کې د اوومو او چټکو معيار اېښوولو په لړ کې، د معروفې او مجهولې ی (په پښتو کې ځيني ليکوال معروفې ی ته لنډه ی او مجهولې ی ته اوږده ی هم وايي) تر منځ توپير هم له منځه وړل سوی دی. او س د دواړو ی گانو له پاره له يوه گرافيم (توري) څخه استفاده کيږي. په داسي حال کې، چې په پارسي ژبه کې د دې دوو بېلو ږغونو يا دوو ی گانو تر منځ بېلوالی، په ډېرو کليمو کې له ورايه څرگند دی. په راتلونکو کرښو کې، د دغه راز بېلوالي څو بولگې وړاندې کوو، چې د پارسي په اوسني معياري ليکدود کې دواړه په يوه بڼه کښل کيږي.

شیر / rɪ / [په معروفه يا لنډه ؟ ی ؟]، چي د شیدو مانا لري؛ او شیر / re / [په مجهوله يا اوږده ؟ ی ؟]، چي د زمري، غضنفر يا اسد مانا لري .

سیر / rɪs / [په معروفه ؟ ی ؟]، چي د هوږي مانا لري؛ او سیرر / res / [په مجهوله ؟ ی ؟]، چي د ماږه په مانا دی.

خیر / rɪx / [په معروفه ؟ ی ؟]، چي د تیره او تاریک، خیره، هرزه، چټي، بې گټي او نورو په مانا دی؛ او خیرر / rɪax / [د ؟ ی ؟ په سکون]، چي د ښکني، ښه والي، صدقي او مال په مانا دی .

په پارسي کي بله لويه ستونزه، په صامت يا بې ږغه توري (consonant) سره د ځينو ټکو لوستل دي . دامشکل په اُردو او هندي ژبو کي تر پارسي هم ډېر او پراخ دی . د پارسي ژبي ويوونکي، هره هغه کليمه سمه نه سي ويلای، چي په سرکي يې وچ يا ساکن توری راغلی وي . د داسي ټکو د لوستلو له پاره بايد له هماغه ساکن توري سره يو صانت يا ږغیر توری (vowel) وتړي؛ مثلاً سپوږمۍ، خپل، ستاسو، روزگان يا د انگرېزي ژبي ځيني ټکي لکه سکول (ښوونځی، مکتب)، سټريټ (سړک، کوڅه، واټ، جاده)، ستار (ستوری)، ستایل (سبک، لاره، روش) او په سلگونو نوري کليمې، چي پارسي ژبي خلگ يې د خپلو ژبنيو ستونزو له امله د ؟ سپوږمۍ، ؟، ؟ اخیل ؟، ؟ استاسو ؟، ؟ اُزگان ؟، ؟ اسکول ؟، ؟ استريت ؟، ؟ استار ؟، ؟ استایل ؟ په ښو وايي؛ او په دې توگه د بېلابېلو ټکو په وینگ کي، اضافي هجاوي يا څپې ور زیاتوي.

په هندي او اُردو ژبو کي د ټکو پر پیل سربېره، د هغو په منځ کي هم د وچ يا صامت توري لوستل خورا گران او ستونزمن کار دی؛ په دې خاطر د دغو ژبو ويوونکي مجبور دي، چي د يوه واول يا ږغیر توري په مښلولو سره د ويلو ستونزه ليري کړي؛ مثلاً په همدغو ژبو کي پر ؟ سکول ؟، ؟ سټريټ ؟، ؟ ستار ؟، ؟ ستایل ؟ او داسي نورو ټکو سربېره د ؟ پارک ؟، ؟ کارډ ؟، ؟ وارډ ؟ او داسي نورو په شان انگرېزي کليمو کي د ؟ r له توري سره له ځانه بل ږغیر توری يا بله هجا تړي؛ او په دې توگه داسي ټکي د پارک (k rāā p)، کارډ (d rāā k) او وارډ (d rāā w) په ښو وايي . يا د پارسي ځيني ټکي لکه ؟ بخت ؟، ؟ سخت ؟، ؟ شناخت ؟ او داسي نور د بخت (t a xā b)، سخت (t a xā s)، شناخت (t a xā ni) په ډول ادا کوي.

په اردو ژبه کي د ؟ اصول ؟، ؟ حکومت ؟ او ؟ حضور ؟ په شان ټکي، د اصلي عربي تلفظ پر خلاف ټول د الف په زور سره وايي، په داسي حال کي چي همدغه کليمې په پښتو او پارسي کي، د سوچه عربي تلفظ په څېر د الف په پېښ سره ويلي کيږي.

البته دا څو مثالونه په هيڅ ډول د پارسي او اردو ژبو د وروسته پاته والي په مانا نه دي . د پارسي ژبي پراخي ادبي او علمي زېرمي او د اردو ادب چټکه وده، هر چا ته د لمر په څېر روښانه ده؛ خو په دې لنډه شننه کي د ژبپوهني

له اړخه دغو اوومو او نیمگړو معیارونو ته په پاملرني سره دا نتیجه اخلو، چي موږ باید له نورو سره د سیالۍ او شریکۍ په خاطر، په پښتو کي داسي ناوړه او کړکېچن معیارونه جوړ نه کړو، چي زموږ له ژبنيو دودونو او جوړښتونو سره سمون و نه لري. زموږ د لیکلو او ویلو پښتو باید کرار کرار یوه بڼه ولري. پښتانه په هیڅ ډول اړ نه دي، چي مفغني او دخيلي کلیمې په خپل اصلي شکل و وایي. موږ پښتانه، د خپلي ژبنۍ ځانگړتیا له امله ځيني اروپايي، روسي، هندي، عربي او پارسي لغتونه په خپله اصلي بڼه نسو ویلای. زموږ په ژبه کي مروج رغیر واحدونه د هغو د ویلو وس نه لري. هیڅ شک نسته، چي دا کار د ښووني او روزني له لاري په اسانۍ سره کېدای سي؛ خو ژبه یوازي د څو لوستو او پوهو کسانو مال نه دی. کله چي د یوې ژبي په اړه خبري کوو، باید د هغې ټول ویوونکي په پام کي ونیسو؛ نه یو څو محدود لیکوالان، شاعران او لوستي کسان.

د همدې د لایلو پر بنسټ دا ډېره ښه خبره ده، چي د معلوم، خوشحال، تسبیح، گناه، گمان، هنر، دښمن او نورو په څېر عربي او پارسي کلیمې د مالوم، خوشال، تسبی یا تسپې، گونا، گومان، هونر، دښمن په شان و وایو او ولیکو. د پښتو په معیاري لیکدود کي باید دکلیمو د وینگ او کښنگ تر منځ توپیر تر وسه وسه لیري سي؛ خو دلته د دې خبري یادونه ډېره ضروري ده، چي د خپلو او پردو ټکو د اسانه لیکلو په دې بهیر کي باید زیات پام او غور وسي، چي د کلیمو او اصطلاحاتو په نوي یا اسانه لیکدود کي د گډوډیو او التباسونه مخه ونیوله سي. په ځینو ځایونو کي باید د نوي لیکلاري تر څنگ د کلیماتو پخوانۍ اصلي املایي ډولونه هم په لیندییو کي وکارو، چي خلگو ته د زړو او مروجو ټکو نوې بڼه روښانه سي؛ او په دې توگه له رېږنو او ستونزو و ژغورل سي. که د تلواري معیار جوړولو په اړه، خپلي خبري په څو ټکو کي را غونډي کړو، باید و وایو چي هر څه باید د ولس په ژبه ولیکل سي؛ ژبپوهان، شاعران، لیکوال او څېړونکي باید پر خپلسر د خلگو په ژبه کي بې ځایه تصرفات او لاس وهني ونه کړي، که نه نو ډېر ژر به د پښتنو د بېلابېلو سیمو خلگ څه چي حتا له خپلو کورنیو او خپلوانو سره هم د ترجمان له لاري خبرو اترو ته اړ اوسو؛ ځکه هغوی به زموږ په جعل سوو ټکو او ترکیبونو نه پوهیږي.

په انگرېزي ژبه کي، دا ستونزي تر پارسي هم ډېري پراخي دي. انگرېزان په سلگونو ټکي، یو راز وایي او بل راز یې لیکي. دې کار د ښووني او روزني طبیعي او منطقي بهیر له خورا سختو خنډونو سره مخامخ کړی دی؛ د مثال په توگه انگرېزان Knife ؟، Knight ؟، Colonel ؟ او بې شماره نور ټکي د ؟ نایف ؟، ؟ نایت ؟ او ؟ کرنل ؟ په څېر وایي، چي د وینگ او کښنگ تر منځ یې ډېر توپیر سته.

سربېره پردې گېچوونکو رېږنو او پېچومو، د انگرېزي ژبي په خورا ډېرو لهجو کي، د ځینو ټکو رغیر توپيرونه تر اوسه پوري، د یوې معیاري انگرېزي ژبي په جوړښت کي غټ خنډونه دي. همدا اوس هم د هري لهجې ویوونکي، د ویلو او کښلو پر خپلو خاصو لارو، ټینگ ولاړ دي. انگرېزان تر اوسه پوري په خپلو لیکنو او ورځنیو محاورو کي، د امریکایانو جوړ کړي ټکي؛ لکه Elevator ؟، Diaper ؟، Airplane ؟، Freeway ؟، Gasoline ؟ او ډېر نور نه کاروي؛ بلکي د هغو پر ځای خپلي جوړي کړي کلیمې؛ لکه Lift ؟، Nappy ؟

Motorway ، Aeroplane ، Petrol او نورو ټکي استعمالوي . همدغه راز، انگرېزان تر اوسه پوري خپل لیکدود، د دې ژبي د هري بلي لهجې تر لیکدود غوره گڼي . له دې امله يې د Labour ، Honour ، Cheque او ډېرو نورو لغتونو املاً، له امريکايي لیکدود سره توپير لري .

د انگرېزانو، امريکايانو، آيرلنډيانو، سکاټلنډيانو، استراليايي وگړو او ډېرو نورو تر منځ د ځينو انگرېزي ټکو په ويلو کي هم د کتنې وړ اختلافونه سته ، مثلاً انگرېزان د کله کله، ځيني وختونه، ندرتاً او داسي نورو په مفهوم د often کليمه د آفټن / n atf ā / په ډول تلفظ کوي . امريکايان دا ټکی بې ټي (t) د آفن / n af ā / په بڼه ادا کوي . انگرېزان د ښوونې او روزنې په مانا د education ټکی د ايجوکېشن / nae kuʃI/ په بڼه وايي؛ خو امريکايان هغه د ايډوڪېشن / n ae kduI/ په ډول تلفظ کوي ؛ انگرېزان د گټور او مساعد مهال، فرصت، موقع او داسي نورو په مانا د opportunity ټکی د اپرچونيتي / I ti n u č rə p a/ په بڼه ياني په (چ) سره وايي؛ خو امريکايان همدغه کليمه د اپرتونيتي / I ti n u t rə p a/ په ډول ياني په (ټ) سره وايي . داسي لهجه يې توپيرونه نه يوازي په انگرېزي او امريکايي لهجو کي خورا ډېر دي؛ بلکي د انگليسي ژبي په ډېرو نورو لهجو کي يې هم مثالونه لږ نه دي، چي يادونه يې دلته د تلواړي معيارونو په اړه خبري نوري هم پسي اوږدوي . لېکن دا طبيعي توپيرونه او رنگارنگۍ د خلکو د سياسي، اجتماعي، فرهنگي او اقتصادي اړيکو د لا ټينگښت پر بنسټ، چي نن سبا د نوي والي (Modernism) او گلوباليزم (Globalism) په نومونو تعبيرېږي ، کرار کرار مخ پر لږېدو دي . خلگ د سليم عقل، لوړ ذوق، اسانۍ، سادگۍ، يووالي او نورو اصولو په رڼا کي ښه له ناوړو بېلوي؛ او په دې توگه ديوه منلي ملي او بين المللي معيار پر لور گامونه اخلي . دا ډول معيار هيڅکله په يوه ورځ کي نه را منځ ته کيږي؛ تل د پوختيا او بې قېدو شرطه منلو له پاره اوږده پړاونه تېروي ؛ هيڅ ژبپوه، اديب او ليکوال د خپلسرو پرېکړو او فتواوو له لاري نه سي کولای داسي معيارونه پر خلکو و ټپي . که په وچو پرېکړو او فتواوو سره څه کېدای سواى، نو زموږ په جنگ خپلي هيواد کي به د کوکنارو کرڼه او سوداگري ډېره پخوا په تپه درېدلې واى؛ ځکه ډېرو ملایانو، پوهانو او دولتي مشرانو يې په غندنه کي، پرېکړي او خبري کړي دي .

ټولو ته مالومه ده، چي د پرمختگ اوږدو پړاوونو د پښتو په صرفي او نحوي برخو کي ژور بدلونونه راوستي دي . اوس د همدې بدلونونو په رڼا کي ټول پښتانه په پوره باور او خوښۍ سره دې خبري ته غاړه ږدي، چي خوشحال د خوشال ، گمان د گمان ، گومان د گومان ، بلکه د بلکي ، معلومات د معلومات ، معنى د مانا يا معنا ، چه د چي او په سلگونو نوري پښتو، پارسي، عربي، تورکي، هندي او اروپايي کليمې له خپلو فونولوژيکو ځانگړتياوو او ژبنيو دودونو سره سمې وليکي . په پښتو کي دا کار له تاريخي پلوه، نن يا پرون نه دئ پيل سوى . لکه څنگه چي د پښتو ژبي د منځني پېر منظوم او منثور اثار په ډاگه ښيي د دې ژبي له خاصو رغړونو او ولسي تلفظ سره سم د خپلو او پردو ټکو ليکل، په پښتو ادب کي

اوږد تاريخ لري . طبيعي خبره ده، چي د پښتو ليكدود دا بهير په پيل كي، د هري بلي ژبي په شان له ځينو خنډونو او خنډونو سره مخامخ ؤ . له نېكه مرغه دا كار په دې وروستيو وختونو كي، ډېر خوځښت او چټكتيا موندلې ده . پوره باور لرم، چي د پښتو ليكدود به په راتلونكو كلونو كي تر دې هم په تلوار او چټكي سره پر مختگ وكړي . په پښتو ليكدود كي به د اساني، سادگي، پوخ والي داسي نورو قواعدو پر بنسټ، دا گټور بدلونونه د خلكو اړتياوو او غوښتنو ته مثبت جواب ووايي . هيڅوك به د وخت په تېرېدو سره پر دې خبره اعتراض او نيوكه و نه كړي، چي پښتانه شاعران او ليكوال ولي خپلي او پردې كليمې د پخواني گران او كړكېچن ليكدود له مخي نه ليكي . په دې كار كي هيڅ منطق او گټه نسته، چي پښتانه تل تر تله خپل او پردي ټكي، په سختۍ او تكلف سره، د نورو ژبو د اصلي ويوونكو په شان ووايي؛ او په ليكلو كي يې بيا هم په پټو سترگو د نورو ليكدود په پام كي ونيسي . د پښتو ژبي له فونولوژيكو خصوصيتونو سره سم د خپلو او پردو ټكو د ليكني د قاعدې پر خلاف په زياترو پخوانيو پښتو خطي نسخو كي، ځيني سوچه او اصلي پښتو لغتونه؛ لكه **غوندي**، **باندې**، **وړاندې**، **مي**، **شي** او په لسگونو نور د عربي ټكو په څېر د **غند** يا **غوند**، **باند**، **وړاند**، **م**، **ش** په بڼه د پېښ، زېر او زور په مرسته كښل سوي دي، چي په پښتني چاپېر كي په هيڅ وجه د منلو وړ نه دي . شك نسته، چي د پښتو ټكو دغه رنگه املايي بڼه، زموږ په ژبه كي د عربي ژبي او گرامر د ژوري اغېزې څرگنده نخښه ده؛ چي دلويو شاعرانو او ليكوالو په گډون يې هيڅوك له اثره خوند ي نه وه؛ مگر كه دې مسأله ته د ژبپوهني او ژبښووني د اوسنيو علمي او منطقي قواعدو له مخي په ځير سره وگورو، پر دې حقيقت هيڅكله سترگي نه سو پټولاي، چي زموږ مخكښو شاعرانو او ليكوالو په پوهي يا ناپوهۍ سره خلكو ته د پښتو ليك لوست چاري گرانولې . تر هغه مهاله چي په پښتو ليكدود كي د بېلابېلو دغونو د بيان له پاره ځانگړي توري او نخښي وي، د عربي تورو او نخښو كارول، له لويه سره سم او گټور كار نه دئ . د عربي ژبي د زور، زېر، پېښ او نورو نخښو په مرسته د **غوندي**، **وړاندې**، **باندې**، **شي**، **مي** او داسي نورو سوچه پښتو ټكو ليكنه اوس هيڅ منطق او جواز نه لري؛ ځكه په پښتو كي خو د دغه راز ټكو او تركيبونو د ليكلو له پاره د تورو كمې نسته . په پښتو كي خو د يوې **ي** پر ځاي پينځه **ي** گاني كارېږي، نو موږ ولي خپلي سپېڅلي كليمې د عربي زېر په مرسته وليكو ؟ زه خو د پښتو په داسي ليكدود كي هم هيڅ ستونزه او نيمگړتيا نه وينم، چي پښتانه د **دعا** عربي ټكي د **دوعا** (ځيني پښتانه همدا اوس دا كليمه د **دوا** په څېر وايي او ليكي، چي دا كار د دارو درملو له ټكي سره د گډېدو ستونزه پيدا كوي)، د **دكان** ټكي د **دوكان** (ځيني پښتانه د د وكان پر ځاي د هټۍ لغت كاروي، چي له هندي ژبي سره گډه ريښه لري؛ او له ډېرو وختونو راهيسي په پښتو ادبياتو كي هم استعمال سوي دئ) او د **دښمن** مفغنه كليمه د **دوښمن** په بڼو وكاږي . داسي لغتونه او كليمې له پېړيو پېړيو راهيسي زموږ په ژبه كي كارېږي؛ او اوس زموږ د ژبي نه بېلېدونكې برخه ده . موږ هيڅ اړتيا او مجبوري نه لرو، چي داسي ټكي د پردو ژبو له رغيږو ځانگړتياوو او معيارونو سره سم ووايو؛ او يا يې د هغوي له گرامري اصولو او قواعدو سره خوله په خوله وليكو . تر هغه ځايه چي د دغه راز كليمو

نوي يا اسانه جوله، التباسونو او گډوډيپيوته لاره هواره نه کړي، زموږ له ځانگړو ژبنيو صرفي او نحوي خصوصيتونو سره سم، د هغو کارونه هيڅ تاوان نه لري .

پښتو بايد د اسانۍ، روانۍ، سپېڅلتيا، خوږوالي، پوخوالي، منطق او سليم عقل پر لور وده وکړي . سليم عقل او ژور منطق دا هيڅکله نه سي منلای، چي د کليمو د ويلو او ليکلو تر منځ مخکې او اسمان توپيرونه وي . هو يو وخت په زياترو ژبو کي داسي توپيرونه تر سترگو کېدل؛ خو دا خبره له پياوړي منطق سره څنگ نه لگوي، چي موږ بايد همېشه د نورو پر چپه او راسته لارو روان اوسو . که نورو ځان په څاه او کنده کي اچوه ، موږ يې هم بايد وا چوو . پوهه او عقل حکم کوي، چي موږ بايد په چټکۍ خو ځيرتيا او غور سره ، په خپلو ويلو او ليکلو کي توپيرونه له منځه يوسو . د تاريخي شواهدو په استناد، زموږ خلک له پېړيو پېړيو راهيسي **؟ روزگان ؟**، **؟ ارغسان ؟**، **؟ ارغنداو ؟**، **؟ سپېروان ؟**، **؟ تلوکان ؟** او په لسگونو نور جغرافيايي نومونه په خپلو اصلي او سمو بڼو وايي ؛ مگر د نورو ژبو مؤرخينو او ليکوالو داسي جغرافيايي نومونه د خپلو ژبنيو ستونزو يا تېروتنو له امله د **؟ ارزگان ؟**، **؟ ارغستان ؟**، **؟ ارغنداب ؟**، **؟ سفيد روان ؟**، **؟ تلقان ؟** په بڼو دود کړي دي . د دغو سيمو اصلي اوسېدونکي د پردو له خوا دغه ډول جعل سوي نومونه بېخي نه پېژني؛ او په اړوندو سره يې کټ کټ خاندي . زموږ د هيواد د تاريخي جغرافيا په ډېرو نومونو کي د داسي تېروتنو موضوع د يوه اوږده بحث غوښتنه کوي، چي دلته يې ځای نه دی . همدغه راز، **؟ ساپی ؟**، **؟ ورکزی ؟**، **؟ ساکزی ؟**، **؟ پوپلزی ؟** او داسي نور د پښتنو ځينو قبيلو نومونه دي، چي د نورو خلکو د ژبنيو ستونزو ياد ځينو ليکوالو، مؤرخينو او څېړونکو د بې خبرۍ او تېروتنې له امله د **؟ صافي ؟**، **؟ اورکزي ؟**، **؟ اسحق زي ؟**، **؟ فوفلزي ؟** په بڼو باب سوي دي . زه نه پوهېږم، چي پښتانه د څه منطق له مخي دا سوچه او لرغوني پښتو ټکي د پارسي يا عربي ژبي په ناوړه رنگ لري . موږ بايد د خپلو قبيلو او پښو نومونه په خپله اصلي بڼه ووايو او وليکو . هغه څه چي دلته يې يادونه ضروري برېښي دا خبره ده، چي د کليمو په وینګ او کېښګ کي د توپيرونو او اختلافونو له منځه وړل، په ښوونه او روزنه، پوهاوي او راپوهاوي يا افهام او تفهيم کي ډېر گټور کار دی؛ نو ځکه بايد د پښتو د ورته يا مشابهو ټکو په ليکلو کي هم تر وسه وسه د گډوډۍ او التباس مخه ونيسو؛ د مثال په توګه په پښتو کي، بايد د دغه راز مشابهاتو په ليکلو کي هر ډول پېچلومي ليري سي :

زړه / ərz / [د ز په سکون]، چي مانا يې دل يا قلب دی .

زړه / a' r' a z / [د ز په زور ، خج يا فشار پر دوهم سپون] چي د پخواني، مخکني، تېري سوي، گذشته، سابقه او داسي نورو ماناوې لري .

توره / t ar / [په معروف واو] چي د سېلاوي، شمېر او داسي نورو ماناوې لري .

توره /á r o t/ [په مجهول واو، خج يا اكسينټ پر دوهمه هجا] چي دتورمخي، خيره، سپاه او داسي نورو په مانا ده.

مړه /a r m/ [د ميم په سكون، خج پر دوهمه خپه] چي د مړه سوي يا مرده په مانا دی .

مړه /a r a m/ د سپر، شكم پړ يا هغه ښځي يا بل ښځينه حيوان په مانا، چي خپته يې ډكه وي.

مړه /a r a m/ [خج پر لومړۍ خپه] د تكيه كلام هغه ټكي، چي د پښتو په ختيزه (ختيځه) لهجه كي خورا باب ده.

كوټه /a t o k/ [فشار يا خج پر دوهمه خپه] ياني خونه، اوتاك (اتاق)، كمره او داسي نور.

كوټه /a t a w k/ [خج پر دوهم سپون] خره، خرمن، ډېران، انبار يا امبار.

په پښتو كي داسي مشابې كليمې خورا ډېري دي، چي هم د لغتونو د رېښه پېژندنې (ايتيمولوژۍ) له پلوه ډېر توپير لري؛ او هم يې په تلفظ او ماناوو كي بېلوالی سته؛ مگر موږ يې تر اوسه پوري په يوه بڼه ليكو . شك نشته، چي د نړۍ نوري ژبي هم له دې كړاوه نه دي ژغورلي؛ خو په پښتو كي د يوه څرگند او روښانه معيار د را منځ ته كولو په لړ كي بايد دا موضوع هم له پامه ليري نه كړو . د خج ښوولو يوه كوچنۍ نخښه په اسانۍ سره د دغه راز ورته ټكلو په ويلو كي د التباس او گډوډۍ مخه نيسي.

دغه راز د كليمو په ليكنه كي د زور لرونكي، معدوله، معروف او مجهول واو (ښايي ځيني كسان له دې نومونو سره موافقه ونه لري ؛ او د هغو پر ځای د لنډ واو، اوږد واو او نورو په څېر نومونه غوره كړي) يوشان والي هم د التباس او گډوډۍ ډېري ستونزي پيدا كړي دي؛ ځكه د واو توري په زور لرونكي، معدوله، معروف او مجهول حالت كي، گرده په يوه بڼه كښل كيږي؛ په داسي حال كي چي د فونولوژۍ له اړخه ټول بېل ږغونه دي، چي بايد په ليكلو كي هم د بېل توري (گرافيم) يا نخښي (سيمبول) په ليكلو سره جلا سي؛ د مثال په توگه موږ اوس د غه ټكي ټول په يوه واو كارو:

ولاړ /r ā l a w/ [په زور لرونكي يا ساده واو] ايستاده، د ناست په خلاف.

وژل /l a w/ [په زور لرونكي يا ساده واو] او داسي نور.

سور /r s/ [په معروف واو] سور رنگ، سرخ، قرمز.

بوره /a r b/ [په معروف يا لنډ واو] خوږه، شكر، چيني، د لرگو يا فلز ميدگي .

بوره /a r b/ [په معروف يا لنډ واو] زوی مړې، هغه ښځه چي بچی يې مړ وي.

بورِه / a rob / هغه سمسوره مخکې، چي له کره پاته وي.

تور / ro t / [په مجهول يا اوږد واو] تور رنگ ، تور مخی، تاریک ، سیاه.

تور / ort / [په مجهول يا اوږد واو] پړه، گونا (گناه)، تقصیر، اتهام، الزام.

کور / or k / [په مجهول يا اوږد واو] استوگنځی، مېنه، خانه، مسکن .

همدغه رنگه د خویش، خویشتن، خواستن، خواهر په شان نور پارسي ټکي ، چي په لیکلو کي یې واو شامل دی، خو په ویلو کي واو برخه نه لري .

ځيني ژبپوهان او قاموس لیکوونکي ، د اوسنیو قاموسونو په څېر د پښتو ټکو د دغه راز مشکلاتو د له منځه وړلو له پاره، د فونیمیکي الفبا (Phonemic Alphabet) د تورو او نخبو سپارښتنه کوي . دا نظر تر ډېري اندازې علمي اړخ لري؛ ځکه یوازي د یوې علماً تنظیم سوي فونیمیکي الفبا توري او نخبني کولای سي، د هر ټکي ټول رغبر واحدونه په دقیقه توگه بیان او ښکاره کړي؛ خو زموږ په هیواد کي د فونیمیکي الفبا د تورو او نخبو کارونه، یوازي د علومو اکاډیمۍ او پوهنتونو تر پوله پوري محدوده ده . عام خلگ څه چي حتا لږ لوستي کسان هم د دغه راز الفبایي سیستم له تورو او نخبو سره هېڅ اشنایي نه لري . له دې امله زموږ په هیواد کي د بېلابېلو ټکو د وینگ یا تلفظ پر نوو علمي لارو سربېره، د دودیزو لارو چارو استعمال هم بې گټي نه دی .

ښایي ځيني پوهان له لویه سره استدلال وکړي، چي دهري ژبي لیکدود باید تر وسه وسه ساده او اسان وي . د دوی له نظره، په لیکدودنو کي د نوو تورو (گرافیمونو) یا نخبو (سیمبولونو) ډېرول، د لیکنې دودیزې لاري چاري نوري هم پېچلي کوي؛ او په نتیجه کي خلگ له نورو پېچومو او مشکلاتو سره مخامخ کوي . له دې امله، په املایي سیستم کي د زور او زورکي، زور لرونکي، معدوله، معروف او مجهول واو، بېلابېلو ؟ ی ؟ گانو او نورو تر منځ توپیر ته په لوړه سترگه نه گوري . دا خبره سمه ده، چي په لیکدود کي د لږو تورو او نخبو کارونه د لیکنې چاري تر ډېري گچي اسانه کوي؛ خو که په ژبه کي د هر څه له پاره ځانگړی توری نه وي، نو دا کار له خپلي اسانۍ او سادگۍ سره سره، د وینگ (تلفظ) او کښنگ (لیکلو) تر منځ پراخ توپيرونه پیدا کوي؛ او دا توپيرونه ورو ورو له یوه پښت څخه بل پښت ته لاره مومي . په پای کي خلگ نه د خپلو اصیلو رغبرو خصوصیتونو پر بنسټ؛ بلکي د یوه میخانیکي او کړکېچن تعامل له مخي د ړندو په شان په لیکلو او لوستلو لاس پوري کوي . همدا مېخانیکي او کړکېچن جال دی، چي خلگ په خوله ؟ روستم ؟ وایي؛ خو د ؟ رستم ؟ په بڼه یې کاږي . هیڅوک د دې گران او رېږوونکي دود له مشکلاتو سترگي نه سي پټولای . زما په دې خبره سر نه خلاصیږي، چي د لیکنې دا ډول کړکېچن دود او دستور باید ولي تل تر تله جاري وي؟ موږ ټولو ته څرگنده ده د الفبا هغه سیستمونه، چي د ژبي ټول رغونه د بېلو تورو او نخبو په مرسته نه سي لیکلای، د لیک - لوست په چارو کي لوی خنډونه را منځ ته کوي . د دې خبري په ریښتینوالي او سموالي کي هېڅ شک نسته، چي د هري ژبي د بېلابېلو رغونو له پاره د څو نوو تورو

يا نځينو ټاکل، سره له ځينو لنډ مهاله کړاونو، د هماغه ژبي د اصلي ويوونکو له رغونو سره سم، د ليکنې يا تحريري ژبي پټه پر مختگ کي د ډېرو گډوډيو او تېروتنو مخه نيسي.

په پای کي د دې ټکي يادونه بې ځايه نه ده، چي د پښتو ژبي د يوه منلي او پاييدونکي معيار له پاره بايد تر هر څه مخکي د خلگو د نيژدې والي او پيوستون په لاره کي عملي گامونه پورته سي. پښتو د يوې ژوندۍ او فعالې ژبي په توگه د کور او کلي له کوچني او محدود چاپېر څخه د ټولنيز ژوند هر ډگر ته وايستله سي؛ او په بشپړ ځواک سره يې ودي او پر مختگ ته کار وسي. په داسي شرايطو کي دئ، چي پښتو ژبي د پخو او منلو معيارونو د را منځ ته کېدو خبري په ډېري اسانۍ تحقق مومي. هر ليکوال، شاعر او څېړونکی چي خپلي عقيدې، نظريې او بيانونه په اسانه، ساده او خوږو ټکو کي وړاندي کړي؛ او تر وسه وسه زيار وباسي، چي په وينگ او کښنگ يا خبرو او ليکنه کي يې ډېر توپير نه وي، په خپله د معياري پښتو په رامنځ ته کولو کي لويه برخه اخلي. د پښتو ژبي معياري بڼه په واقعيت کي د ويلو او ليکلو هغه اسانه، ساده، منطقي او معقوله لاره ده، چي هر څوک يې په ورين تندي منلو ته غاړه ږدي. ټول پښتانه په تېره بيا پوهان او د قلم خاوندان، د داسي لاري په جوړولو کي خپله ونډه لري. بايد په هر اړخيزو او پرله پسې کوشښونو سره د پښتو د معياري کېدو پر لور گامونه پورته کوو؛ او په دې کار کي تل د پوهي، منطق او تدريجي پرمختگ لاره غوره کړو. وچي پرېکړي او تش احساسات، د پښتو ژبي د پاڅه او منلي معيار په را منځ ته کولو کي گټوره برخه نه سي اخيستلای. . .

د یوې کره او معیاري پښتو په لار کې پرتې ستونزې

د پښتون قام د ټولنیز ژوند بېلابېلو اړخونو ته په یوه سرسري او ځغلند نظر سره دا حقیقت له ورايه ښکاري، چې د یوې کره او معیاري پښتو په را منځ ته کولو کې خورا په پېڅر ستونزې او پېچلومي پرتې دي؛ چې لیرې کول یې په هیڅ وجه د دوو یا درو ورځو کار نه دی. لکه څنګه چې مخکې هم یادونه وسوه، دا ستر رسالت په تشو ولولو او وچو پرېکړو هم نه بشپړېږي. د دې لوی او ارزښتناک کار له پاره علمي او عملي کړنلارې ته اړتیا ده، چې د ټولو پښتنو په ګډو کوشښونو سره ګام په ګام او پړاو په پړاو بشپړه سي.

د پښتو ژبې د ویلو او لیکلود یوه معیاري سبک د جوړولو له پاره باید، تر هر څه مخکې دغه سپېڅلې او لرغونې ژبه په افغانستان کې د پارسي او په پاکستان کې د انګرېزي او اُردو ژبو له ناوړه اغېزو و غوږوله سي. د دې خبرې مانا دا ده، چې پښتو باید په افغانستان او پښتونخوا کې د ترجمې یا دوهمې ژبې له دریځه ووزي. په بله وینا، پښتو باید د ښوونځیو، پوهنتونونو، دولتي او خصوصي ادارو، چاپوونکو او خپروونکو مؤسسو، تجارتي راکړې ورکړې او ټولنیز ژوندانه په یوه ژوندۍ، فعاله او خوځنده ژبه واوړي. د افغانستان په پلازمینه (کابل) کې تر اوسه پورې پښتانه زده کوونکي د کافي پښتو ښوونځیو د نسته والي له امله جبراً د پارسي ژبې ښوونځیو ته ځي؛ دکابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي له پښتو څانګې پرته د کابل پوهنتون، کابل پولیتخنیک، کابل طب، حربي پوهنتون، هوایي پوهنتون او نورو ټولو تحصیلي او دولتي ادارو په بشپړه توګه ژبه پارسي ده. ښه مې په یاد دي، چې دکابل پوهنتون د حقوقو او سیاسي علومو په پوهنځي کې حتا له پښتانه استاد څخه هم په پښتو ژبه پوښتنه کول د کوپر (کفر) په څېر ناوړه کار ګڼل کېده؛ د دولت په مطبوعاتو او خبري مؤسسو کې ټول متنونه لومړی په پارسي لیکل کېږي؛ او بیا یوازې د تش په نامه حساب پوره کولو له پاره، په پښتو ژبه ترجمه کېږي؛ په پښتو ژبه ژباړل سوي کتابونه، ورځپاڼې او نور چاپي مواد تل د پارسي ژبې تر کتابونو، ورځپاڼو او نورو خپرنیزو موادو په ډېر ځنډ او تیټ کیفیت چاپېږي. البته په پښتو ژبه د نوو علمي او تحقیقي اثارو ترجمه، پر خپل ځای ډېر ارزښتمن او ګټور کار دی؛ خو هیڅ ژبه له هغو څخه پښتو باید یوازې د ژباړې هغه هم ناوړه ژباړې ژبه نه وي. پښتانه شاعران، لیکوال او څېړونکي باید په خپله پراخه او شتمنه ژبه د نوښتګریو، خلاقیتونو او هستونو لوی فرصتونه ولري. د همدغو موخو او هدفونو له پاره یې استعدادونو لا وغوړېږي؛ خو په پښتني چاپېرکي ترڅو او ځوړونکو شرایطو، پښتو ژبه یوازې د یوې کمزوري او بې خونده ژباړې مقام ته ټیټه کړې ده. نور ولسونه په نوښتګرو او تحقیقي لیکنو سره خپلې ژبې ارتوي؛ او موږ د دوهمې ژبې په توګه یوازې د نورو پر ښو او بدو شخوند وهو. په داسې حالاتو کې ناڅاپي نه ده، چې هر څوک (پښتون، تاجیک، هزاره، اوزبک، بلوڅ او نور وروڼه قومونه) پارسي ژبې ته مخه کوي؛ ځکه په خپله مورنۍ ژبه یې د څه موندلو او څه لوستلو ټولې لارې بندي سوي دي.

په افغانستان او پاکستان کې سیاسي واکمنانو تل د مخکنۍ بشپړتیا، سیاسي خپلواکۍ، ملي واکمنۍ او نورو ملي ارزښتونو د ساتنې او دفاع پر مهال تر بل هر قوم مخکې، زېږوړو پښتنو ته د قربانۍ او سربښندنې بلنه ورکړې ده؛ او

د خپلو سياسي گټو د ساتني په مقصد يې له پښتو ژبي او پښتو دودونو سره لويې کړې دي؛ خو کله چي په هيواد کي سوله او امنيت ټينگ سوې دى، بيا نه يوازې پښتو او پښتني دودونو ته شا ګرزول سوې ده؛ بلکي د پښتون ولس او پښتو ژبي پر خلاف د ځينو پوچ مغزو د ملنډو او زهرجنو تبليغاتو مخنيوي ته هم هيڅ پام نه دى اړول سوې .

پښتو ژبه له اوسني ځپلي او نتلي حالت څخه خپل وړ مقام ته رسول، په هيڅ ډول خداى مه کړه له پارسي او نورو وطني ژبو سره د دښمنۍ او تربگنۍ په مانا نه ده . بايددا عيني واقعيت په ورين تندي و منو، چي پښتو ته شا ګرزول؛ او د ټولنيز ژوندانه په هره برخه کي د پارسي ژبي تسلط او واکمني په هيڅ ډول زموږ د ملي يووالي سيمبول نه دى . که څوک فکر کوي، چي د پښتو او نورو افغاني ژبو پر ځاى د پارسي ژبي جبري خپرول او رواجول د دې هيواد د ملي وحدت ضامن دى، ډېر تېروتلې دي . د دې لرغوني او وياړلي خاوري هيڅ قوم او هيڅ وگړى د دې حق نه لري، چي پښتانه يا نور وروڼه قومونه د خپلي خوږې او سپېڅلي ژبي پرېښوولو يا کم رنگه کولو ته اړباسي . له دې مسألې سره د علمي چلند لاره دا ده، چي د افغانستان د ټولو وروڼو قومونو بېلابېلو ژبو ته د هغو د ويوونکو په تناسب، د ودي او پرمختگ هر اړخيز امکانات برابر سي . په دې کي هيڅ شک اوشبه نسته، چي پر شتمني او پراخي پارسي ژبي سربېره، د دې هيواد د نورو وروڼو قومونو د ژبو زده کړه هم، د هر ريښتيني افغان له لويو ښېگڼو او هونرونو څخه گڼل کيږي . پښتنو دا فضيلت او هيواد پالنه په عمل کي ښوولې ده . د پښتنو شاعرانو، ليکوالو او محققانو له خوا په پارسي ژبه د شعري ديوانونو، تاريخونو، ادبي او علمي اثارو شمېر دونه اوږد او مفصل دى، چي د يوه جلا کتاب د ليکلو اړتيا را منځ ته کوي؛ خو په دې لنډو ټکو کي د پارسي ژبي، ادب، تاريخ، تاريخي جغرافيه، کتاب پېژندنې، لرغونپوهنې او ډېرو نورو علمي څانگو په بډاينه او پرمختگ کي، يوازې د افغاني فرهنگ د معاصر پېر د مخکښ او تر ټولو وتلي شاعر، ليکوال، مؤرخ او څېړونکي - لوى استاد علامه عبدالحې حبيبي (۱۲۸۹ ش / ۱۹۱۰م ؟ ۱۳۶۳ش / ۱۹۸۴م) د بې سارو علمي اثارو يادونه کافي ده، چي د نړۍ په ټول پارسي ژبي قلمرو (افغانستان، ايران او تاجيکستان) کي يې هيڅ حقپال ليکوال، څېړونکى او عالم له علمي مقام او فيوضاتو انکار نسي کولای . د دې يادوني مقصد فقط دا دى، چي پښتنو هيڅکله د نورو وروڼو قومونو د ژبو؛ په تېره بيا پارسي په زده کړه او غوړېدو کي تعصب او بې پروايي نه ده کړې . سره له دې روښانه حقيقتونو، پښتانه نه يوازې له خپلي لرغوني او سپېڅلي ژبي سره تر هري بلي ژبي ډېره مينه لري؛ بلکي پښتو ژبه او پښتني دودونه د خپلي تاريخي پېژندنې مهمه برخه گڼي . د دې څو لنډو خبرو په يادولو سره اوس دلته دا پوښتني پيدا کيږي، چي پښتو ژبه په داسي شرايطو او حالاتو کي، څنگه وده او پرمختگ کولای سي ؟ ايا په داسي شرايطو او امکاناتو کي، د پښتو ژبي د ويلو او ليکلو نوي معيارونه را منځ ته کېدای سي؟

جواب ساده او روښانه دى، تر څو چي له امو تر اباسينه ، له چتراله تر بولانه او له بولانه تر غوره، د پښتنو په منځ کي ټينگي او مزبوتي (مضبوطي) اړيکي پيدا نه سي؛ او ټول پښتانه په يوه وجود او يوه اواز خپله اصيله او لرغونې ژبه د ښوونځي، پوهنتون، راډيو، تلويزيون، مطبوعاتو، دولتي او خصوصي ادارو، سوداگرۍ، ليکنو، مشاعرو، علمي

او تحقيقي غونډو، کلتوري او هنري باندېارونو او نورو ډول ډول اجتماعي او اقتصادي فعاليتونو ژوندۍ او واکمنه ژبه نه کړي، تر هغه مهاله د پښتو په ويلو او ليکلو کې د نوو لارو او معيارونو مسأله د اوبو پر مخ کړښي دي؛ ځکه هر معيار او هر سبک د بقا او پرمختگ له پاره لازمو شرايطو ته اړتيا لري. که غواړو، چې پښتو ژبه په ټوله نړۍ کې د يوه عام او منلي معيار تر مقامه ورسو، بايد تر ټولو دمخه په خپله ټولنه او چاپيري کې د داسې لوی ارمان د تحقق حال اومجال پيدا کوو. په ټولنه کې د عيني او ذهني شرايطو له برابرۍ او چمتووالي پرته څو شاعران، اديبان، ژبپوهان، ليکوال او څېړونکي په يوه يا څو غونډو کې د ژبې او ادب نوي معيارونه نه سي را منځ ته کولای. د نوو معيارونو او نوو لارو ايجاد، يوازي د ټولني د واکمنو عيني او ذهني شرايطو په چوکاټ کې ممکن دي. چټکتيا او کراري يې له يوه سره د ټولني د مادي او مانوي (معنوي) ژوند په بدلونونو پورې اړه لري. د افغاني فرهنگ وتلی او منلی بابا، لوی استاد علامه عبدالحی حبيبي، د پښتو د معياري ليکلاري په اړه همدغو واقعيتونو داسې اشاره کوي:

❖ زما په خيال د پښتو لپاره يو تخيلي او حقيقي ❖ معيار ❖ ټاکل د اوس کار ندی؛ او نه دا کار يو يا دوه تنه کولای سي. معياري ليکنه هغه وخت کېدای سي، چې د پښتو له ټولو لهجو څخه د اجتماعي او مدني اختلاط او ادبي گډون او تفاعل په اثر کې يو معيار را ووزي؛ او دا هغه وخت ممکنه ده، چې پښتانه له قبيله يي ژونده ووزي؛ او تگ راتگ دوني پکښې ډېر سي، چې ټولي لهجې او خصوصي تعبيرونه او اداوي او گرامري خصايص سره گډ سي؛ او د ❖ بقای اصلح ❖ له قانونه سره برابر ناوړه ووزي؛ او ❖ وړ ❖ پاته سي. ❖ (حبيبي، پښتو نثر ته کره کتني ۲۵).

د لوی استاد په دغه بيان کې له ورايه څرگنده ده، چې د پښتو ژبې د معياري ليکدود يا معيار ي سبک را منځ ته کول، تر هر څه وړاندي د ټولو پښتنو په منځ کې د سياسي، فکري، کلتوري، اجتماعي او اقتصادي اړيکو ټينگښت او پراخوالي ته اړتيا لري. طبيعي خبره ده، چې د انساني ټولنو تر منځ د بېلابېلو اړيکو پياوړتيا، تدريجي او تکاملي بهير دی. په بله وينا د پښتنو تر منځ د بېلابېلو اړيکو پراختيا او مزبوتوالی په خپله د معياري توب شرايط او امکانات برابروي. دا کار د يوه يا څو کسانو تر وس وتلی دی. که څوک د پښتنو بېلابېلو لهجو او رنگارنگو فرهنگي ميراثونو ته په شا گرزولو سره د خپلو جعل سوو معيارونو د تپلو او بابولو هڅه وکړي، داسې هلي ځلي پښتو ته د گټې پر ځای ورانۍ او زيانونه رسوي.

د معياري پښتو د را منځ ته کولو په لړ کې، د ځينو ليکوالو او پوهانو کوښښونه علمي تاداو نه لري. دا هڅي او تلاښونه تر ډېره حده احساساتي بڼه لري. لکه څنگه چې گورو، کله کله د پښتو ژبې يوې او بلې لهجې ته د بې قاعدې لهجې په توگه گوته نيوله کېږي؛ کله کله د پښتو ❖ معياري ❖ کولو له پاره، د حساب او هندسې په شان د فيصدۍ فارمولونه وړاندي کېږي؛ او کله کله بيا د ژبې علمي مسألې د سياسي لانجو غوڅولو په څېر د ډېرو (اکثريت) او لږو (اقليت) د اصولو له مخي حلېږي. زموږ دې ښاغلو پوهانو تر اوسه پورې دا مسلم واقعيت نه دی

پېژندلئ، چي ژبه نه د فيصدۍ په فارمولونو او نه هم د ؟ اکثریت او ؟ اقلیت د اصولو په مرسته، معياري توب ته رسېدای سي .

عجبه خو دا ده، چي د پښتو په بېلابېلو لهجو كي د قاعدې او بې قاعدې خبره خو نه منلو او دقيقو او نه هم تېرولو او مغرضو افغانستان پېژندونكو كړې ده . د پښتو ژبي او ادب وتلو استادانو- لوی استاد علامه عبدالحی حبيبي، علامه عبدالشکور رشاد، پوهاند صديق الله رشتين، گل پاچا الفت، عبدالرؤف بېنوا، قيام الدين خادم او ډېرو نورو هيچا نه په پښتو لهجو كي د يوې ځانگړي لهجې د قاعدې او بې قاعدې خبره كړي ده؛ او نه يې د يوې كره او معياري پښتو په لار كي، د و نډو د وېش؛ او د دې يا هغې لهجې د اكثریت او اقلیت په اړه خبري كړي دي . د افغاني فرهنگ په تېره بيا پښتو ژبي منلي بابا ، لوی استاد علامه حبيبي، او تر هغه وروسته د پښتو ژبي او ادب وتلي استاد، علامه رشاد، له خپلي ټولي پوهي او تبحر سره سره بيا هم هيڅكله ونه ويل، چي ليكوال او څېړونكي بايد د دوي په كندهارۍ لهجه خبر ي او ليكني وكړي . بالعكس يې ټول ليكوال، شاعران او څېړونكي هڅول، چي له هر ډول تكلف او تصنع پرته د خپلو عامو خلكو په ژبه ليكني وكړي . هغوی په ډېري اسانۍ سره كولاى سواى ، چي د خپلي پراخي پوهي او علمي مقامونو په استناد، په پښتو ژبه او ادب كي د خپلي خوشي معيارونه وټاكي؛ او بيا يې د خپل نامه د غټولو له پاره د هيواد پر علمي، تحقيقي او مطبوعاتي مؤسسو و ټپي ؛ خو لكه څنگه چي ټول معاصران شاهد دي ، هغوی هيڅكله خپله لهجه، خپل سبك، خپل فكر او خپل لاره د معيار په توگه وړاندي نه كړه . تاريخي تجربې ښيي، چي د بېلابېلو ژبپوهانو، شاعرانو، اديبانو او عالمانو له خوا وړاندي سوي معيارونه هيڅكله عام، كُلي او ابدى خصوصيت نه لري . د ژوندانه په هره برخه كي د پرون پياوړي او پاخه معيارونه، د نن له زورورو معيارونو سره سيالي او مقابله نسي كولاى؛ سبا هم په هره ټولنه كي نوي بدلونونه، نوي معيارونه او نوي دودونه له ځانه سره راوړي . د همدې اصل او قانونمندی پر بنسټ بايد هيڅ معيار په پټو سترگو و نه منل سي . هر څه د نوو بدلونونو او پر مختگونو په رڼا كي و خپرل سي . په بله ژبه هر هغه څه، چي د نوي عصر غوښتنو او اړتياوو ته معقول جواب و وايي، د خلكو له خوا په ورين تندي منل كيږي؛ او د معيار جامه اغوندي .

حقيقت دا دى، چي د پښتو ژبي په بېلابېلو لهجو كي د بې قاعدگيو او گډوډيو په اړه څېړنه بايد د پوهي او منطق پر پاخه تادا ولاړه وي . له بده مرغه د ؟ معياري پښتو ؟ ځيني لارښوونكي، د پښتو ژبي د بېلابېلو موضوع گانوپه اړه څېړنه له راکيټ ساينس سره ورته گڼي؛ او په دې توگه چا ته اجازه نه ورکوي، چي د خپلي مورنۍ او پلرنۍ ژبي پر بېلابېلو اړخونو او موضوعاتو وږغېږي . د دې ناوړه دريځ يوازنى مقصد له دې پرته بل څه نسي تعبير کېدای، چي هر څوک په پښتو كي د خپلسرو معيار جوړوونكو ناوړه لاس وهني، په پټو سترگو نعوذبالله د قرآن د کرښو په شان ومنې؛ او پر هيڅ ناسمو جعلياتو يې د انتقاد گوته کېښېږدي . د پښتو ژبي او ادب لويو استادانو هيڅكله داسي بيانونه نه دي كړي . د دې پر خلاف يې هر چا ته بلنه ورکړې ده، چي په خپله مورنۍ لهجه او خپلو سيمه ييزو محاورو د پښتو ژبي او ادب په غوړېدو كي فعاله برخه واخلي . .. هر چاته څرگنده ده، چي پښتو د يوه

ستر او لرغوني قوم ژبه ده . د دې ژبي د يوې ځانگړي لهجې په تړاو ناسم گومان يا ناسمه پرېکړه، د ټولي ژبي ادبي اصالت او قاعده له پوښتني سره مخامخ کوي؛ ځکه همدا لهجې او ژبني جوړښتونه، زموږ د ادبي مخکښانو په لوړو او گران بيو اثارو کې هم په پراخ توگه کار سوي دي . شک نشته، چې د هرې ژبي په بېلابېلو لهجو او ادبي اثارو کې کله کله ځيني ناوړه او بې قاعدې ټکي، ترکيبونه، عبارتونه او جوړښتونه تر سترگو کېږي، چې پښتو هم له دې طبيعي خصوصياتو ليري نه ده؛ مگر دا نيمگړتياوي هيڅکله په يوه خاصه لهجه پورې نه دي تړلي .

زه په خپله په تېرو دېرشو کلونو کې د خپلو اوږدو پر دېسويو په ترڅ کې، د نړۍ پر بېلابېلو توکمونو او ژبو سربېره د خپل پښتون ټبر له خورا ډېرو قبيلو، خېلونو او پښو سره مخامخ سوي يم . د هغوی له رنگارنگو دودونو او بېلو لهجو څخه مي په رښتيا سره ډېر نوي شيان زده کړي دي . د زده کړې دالړۍ نه يوازي ما غوندي نالوستي سړي؛ بلکې هر پوه او سترگه وړ سړي ته هم خورا په زړه پوري ده . د افغانانو د مهاجرتونو دې اوږد بهير او د خلکو دکلتوري، اجتماعي او اقتصادي اړيکو لا ټينگښت، د پښتو د مختلفو لهجو او بېلو رواجونو تر منځ پخواني توپيرونه تر ډېرې گچې لږ کړي دي . د بېلابېلو سيمو او قبيلو خلکو اوس په خپلو ناستو ولاړو کې داسي حقيقتونه وموندل، چې پلرونه او نیکونه يې په هغو هيڅ خبر نه وه . هر څوک له نورو سره په راشه درشه کې، خپل ناوړه پرېږدي؛ او د نورو ښه خپلوي . د پر مختگ او تکامل دا قانون، زموږ د مادي او مانوي (معنوي) ژوند په ټولو برخو کې جاري او ساري دی.

د **❖** معياري پښتو **❖** ځيني جذباتي پلويان په واقعيت کې، د پښتني ټولني سياسي، اجتماعي، فرهنگي او اقتصادي شرايطو ته په نه پاملرنې سره، د نورو ژبو د اومو او نيمگړو معيارونو پېښې کوي؛ او له هغو سره د سيالۍ او رقابت په هيله غواړي په يوه پلا له لومړۍ زېنې څخه د بام سر ته ټوپ و وهي . له دې امله يې په لېونتوب سره لستوني را نغښتي دي، چې خپل ناوړه او جعل سوي معيارونه، په پښتو کې د نوو کشفیاتو په شان د ډله ييزو رسنيو له لاري پر خلکو وتپي . دې کار زموږ په ښکلي او سپېڅلي پښتو داسي شوډنگ کړی دی، چې زه له شلو پښتونو سوچه پښتون هم، د دوی په ډېرو اختراع کړو ټکو او ترکيبونو نه پوهېږم؛ او يا مي په اړوېدو سره پښتورگي له خندا چوي.

که په څرگندو او روښانه ټکو و وايو، تر هغه مهاله چې په ټولنه کې له پښتو سره د سياسي واکمنانو د مور او ميرې چلند نه وي ختم سوي؛ او موږ خورو ورو پښتنو د خپلي ژبي او نورو کلتوري ارزښتونو د غوړېدو له پاره پياوړي او گړندي گامونه نه وي اخيستي، د يوې معياري پښتو را منځ ته کول، کټ مټ په ناږو د کاغذ له موشلولو سره ورته والی لري . بايد د پښتو د پرمختيا او پراختيا مسأله له رېښو او تاداوه حل سي . دا اساسي او بنسټيز حل په گرده پښتني ټولنه کې د لازمو مادي او مانوي شرايطو په را منځ ته کولو سره ميسر دی، چې د هغو د بشپړتيا رسالت بيا هم زموږ پښتنو پر اوږو پروت دی . بايد له همدې شېبې څخه هوډ وکړو، چې د دې لوړ انساني او ملي هدف د تحقق له پاره په علمي تياري او سره سينه کار کوو؛ او د پښتني فرهنگ د هر اړخيزي ودې او پرمختگ په لاره کې، له هيڅ راز قربانيو ډډه نه کوو . په پاکستان کې د پښتو د معياري کولو په وړاندي پرته ستونزي تر افغانستان هم

ډېري او پراخي دي، چي دلته يې په شمېرلو او خپرلو نور وخت نه نيسم . که و غواړو چي د پښتو د ويلو او ليکلو اوسنی پاشلی سبک تر يوه علمي او منلي معياري مقام پوري ورسو، نو تر ټولو لومړی شرط د دې ژبي په وړاندي د بېلابېلو سياسي او تبعیضي خنډونو ليري کول دي، چي د هغه په تحقق کي هم د پښتنو گډي هڅي او ټينگ يووالي ډېر ارزښتناک ځای لري.

د ژبي سوچه کول ياني څه ؟

د ژبي سوچه کول، لکه څنگه چي له نامه څخه يې ښکاري د پردو کليمو، ترکيبونو، تعبيرونو او اصطلاحاتو پر ځای د خپلو ټکو کاروني ته وايي . د ژبي د سوچه کولو خيال په ظاهره خورا ښکلی او په زړه پوري برېښي؛ خو په عمل کي ډېر گران او حتا ناممکن کار دی . علمي څېړني او تاريخي شواهد جوتوي، چي بشري ټولني په بېلابېلو لارو او ډولونو يو پر بل اثر ښندي؛ او د نړۍ هيڅ بشري ټولنه د نورو له اغېزې خوندي نه ده. په داسي شرايطو او حالاتو کي، د ژبو د بشپړ سوچه کولو فکر له خپل ټول جذابيت سره سره، کټ مټ له يوه غولوونکي سړاب سره ورته والی لري . د انسانانو په ژوند کي سياسي، فکري، فرهنگي، اجتماعي او اقتصادي بدلونونه او متقابلې اړيکي د ژبو د سوچه پاته کېدو ټول خوبونه له منځه وړي .

د ژبي د سپېڅلتيا خوندي کول او د ژبي د يومخيز سوچه توب په لاره کي کوشنونه دوې بېلي نظريې او مسألې دي . شک نسته، چي د هري ژبي اصلي ويوونکي، له هغو څخه پښتانه بايد د خپلي ژبي اصالت او سپېڅلتوب ته د زړه له کومي پام وکړي؛ د خپلو اصيلو ټکو، ترکيبونو او اصطلاحاتو په روزنه او پالنه کي نه سترې کېدونکي زيار وگالي؛ په ورځنيو خبرو او ليکنو کي پردو ټکو، عبارتونو او محاورو ته په اسانۍ سره ځای ور نه کړي، چي زموږ د پلرونو او نیکونو د لرغوني ميراث ځای ونيسي . له بده مرغه د ژبي د پرمختگ تگلوری تل زموږ په لاس کي نه وي، نو ځکه تل د يوه ژوندي موجود په توگه د طبيعي او غير طبيعي عواملو د اثر ښندنې له امله خپله څېره بدلوي ؛ خو د ژبې يو مخيز سوچه کول، د يوه تنگ نظره ملت پال او غير علمي جريان په توگه، په حقيقت کي له ژبي څخه د ټولو پردو ټکو، ترکيبونو، اصطلاح گانو شړل او د هغو پر ځای د سترگو په رپ کي د نورو ټکو درول دي . دا کار د ټولنيز ژوند بېلابېلو بدلونونو ته شا اړول؛ او په نتيجه کي د ژبي د ډېرو ارزښتناکو پانگو د ضايع کولو او کم رنگه کولو په لار کي هلي ځلي دي . داسي انقلابي غورځنگونه، خلگو ته د ژوندانه په ټولو چارو کي لوی کړاونه او پېچومي پېښوي . په راتلونکي څپرکي کي د ژبي ددغه راز سوچه تابه په اړه لنډې خبري او ځيني مثالونه وړاندې کوو.

د ژبو د سوچه کولو افراطي لار

د ژبو سوچه کولو افراطي لار، تر ډېره حده سياسي خپه لري. په ډېرو ملتونو کې ملتپالو شخصيتونو او گوندونو، د سياسي او فرهنگي خپلواکۍ په ترلاسه کولو سره د ژبو د يومخيز سوچه توب کړنلاري غوره کړي دي؛ خو حقيقت دا دی چې د هري ژبې، له هغې ډلې څخه د پښتو سوچه کول، هيڅکله د ملي جذباتو او ولولو کار نه دی. د نړۍ په ټولو ژبو کې د بېلابېلو طبيعي او غير طبيعي عواملو له امله، د پردو ژبو او فرهنگي جريانونو ژوري اغېزې له ورايه څرگندي دي. هيڅوک دانسانانو په ټولنيز ژوند کې، د هغو د متقابلو اړيکو او هر اړخيزو بدلونونو له سترې ونډې څخه سترگې نه سي پټولای. د ژبو د سوچه کولو افراطي چلند، د يوه پوخ علمي او منطقي تاداو پر ځای د احساساتو او هوس پر وچو بوسو ولاړ دی؛ نو ځکه بې ناکامۍ بله نتيجه نه لري. د جرمني، تورکيې او ايران د افراطي سوچه کولو کړنلاري گرده د دې واقعيت روښانه بولگې دي. زموږ په هيواد کې هم د پردو ټکو د سراسري شپړني غورځنگ د علمي او منطقي اساساتو پر ځای، نيشنليستي منشأ او بنسټ لري.

په دې مبحث کې د پارسي ژبې د سوچه کولو پر ځينو غېر علمي اساساتو او تاريخي مثالونو څو لنډې خبرې کوو، چې د پښتو د سوچه کولو مدعيان يې په غور سره وگوري؛ او هيڅکله د نورو د افراطي او غير علمي کړنلارو پېښې ونه کړي. لکه څنگه چې پوهېږو ايرانيانو څو لسيزې مخکې په ډېر جدت سره د پارسي ژبې د سوچه کولو بهير پيل کړ؛ او غوښتل يې چې د ټولو دخپلو ټکو او اصطلاحاتو پر ځای خپلې پارسي کليمې او اصطلاحات وټاکي؛ د دې افراطي او غير علمي طرحي له مخې بايد هر څه په څو مياشتو او کلوکې پارسي رنگ اخيستی وای؛ خو له دې امله چې دغو افراطي کړنلارو او کوښښونو، په ژبه او نورو فرهنگي مسائلو کې د ټولنيزو بدلونونو د قانون پر خلاف عمل کاوه، نو ځکه يې د پام وړ نتيجه تر لاسه نه کړې. د ايران د پارسي کولو نه سترې کېدونکې فابريکه، په حقيقت کې له ډول ډول پېچومو او کړاونو سره مخامخ سوه. تر ټولو لومړۍ ستونزه يې دا وه، چې د پارسي کولو په ايراني فابريکه کې د ځينو اروپايي، عربي، تورکي او هندي کليمو له پاره هيڅ ډول معادل ټکي ونه موندل سوه. له دې امله يې په ناچارۍ سره په سلگونو ټکي او اصطلاحات؛ لکه اسلام، دنيا، آخرت، زکات، صدقه، قانون، حقوق، ميراث، مجاز، مشروع، مجلس، ثابت، مستحکم، کتاب، مطب، مجتهد، مجاهد، تصادف، تصادم، خانم، خاتون، کتک، کمک، چماق، تلگرام، تلگراف، اتوبوس، اتومبيل، ماشين، سيگار، ژنرال، کالوري، کروات او داسې نور په خپله اصلي بڼه ومنل. د پردو ټکو او مصطلحاتو د پارسي کولو له پاره د ايران بله ستونزه دا وه، چې د مروجو ټکو پر ځای يې خلک په لوی لاس د پردو ټکو کارولو ته اړ کړه؛ مثلاً په ايران کې اوس زياتره خلک د تشکر يا مهربانۍ پر ځای د ميرسي (Mercy) اروپايي ټکی کاروي. دغه راز د شهراه يا شارع پر ځای د اتوبان (موټر) + (Auto = سړک) = (Bahn = جرمني کليمه او د سبزي پالک له پاره د انگرېزي ژبې د (Spinach) ټکی د اسفناج په بڼه استعمالوي. د داسې عربي، تورکي، هندي او اروپايي ټکو فهرست خورا اوږد دی، چې

ایراني لغت جوړوونکو یې پر ځای پارسي کلیمې ایښي دي؛ خو عام خلگ یې په بهرنيو نومونو بولي . دا کار د افراطي سوچه کولو له ناکامۍ پرته بله مانا نه لري .

په ایران کې د پارسي ژبي د سوچه کولو یو بل مشکل دا دی، چې د ځینو پردو ټکو له پاره یې داسې بې خونده پارسي کلیمې غوره کړي دي، چې د سلیم عقل، ژور منطق، او پوخوالي یا په بله وینا فصاحت او بلاغت ازموینه نسي تیرولای؛ د مثال په توګه ایرانیانو رادیو تلویزیون ته، چې د ډله ییزو اطلاعاتو د جهاني وسیلو په توګه په ټوله نړۍ کې منل سوي کلیمې دي، د **؟ صدا و سیما** نومونه غوره کړي دي . په دې دوو ټکو کې لومړۍ ټکی **؟ صدا** بیرته عربي لغت دی . په دې ډول ایرانیانو د **؟ رادیو** د جهانشموله، اسانه او منلي کلیمې پر ځای د عربي **؟ صدا** ټکی کښېښود . څوک نه پوهیږي، چې د دې کار ګټه په څه کې ده ؟ ولي باید په نړیواله ګچه منلې او عامه سوې پردۍ کلیمه د بل داسې بهرني ټکي له خوا وشرل سي، چې خلگ یې له نوي مانا او مفهوم سره هیڅ اشنایي هم نه لري . یا په بله ژبه دا ټکی په فصیح او بلیغ ډول د نوي مفهوم (تلویزیون) د بیانولو وړتیا نه لري . دا یوازي د مسألې د شکلي او ظاهري اړخ مشکلات دي؛ خو د **؟ صدا** او **؟ سیما** اصلي ستونزه د هغو په مانا کې نغښتې ده؛ ځکه د **؟ صدا** عربي ټکی د اواز په مانا دی؛ او د **؟ سیما** کلیمه د مخ، څېرې، تندي او داسې نورو په ماناوو راغلې ده . د **؟ سیما** ټکی په عربي ژبه کې د علامت او هیئت په ماناوو کارېږي (عمید ۲: ۱۵۰۶) چې دا په خپله هم له یوې خوا له پارسي مانا سره د التباس بېله ستونزه پېښوي ؛ او له بلې خوا د رادیو تلویزیون نړیوال ټکي یوازي د اواز او څېرې په ماناوو نه دي . په بله ژبه هر څه او اواز ته هیڅکله رادیو نه سو ویلای . همدغه رنګه هر تصویر، څېره او مخ په هیڅ ډول تلویزیون نه سي بلل کېدای .

که حقیقت ته تن ور کوو، نو دا خبره باید په ورین تندي ومنو، چې د رادیو او تلویزیون په نړیوالو ټکو کې د اواز او انځور تر لفظي ماناوو ډېر غټ او ارت مفهومونه نغښتي دي . رادیو داسې برقي او تخنیکي وسیله ده، چې د هغې په کومک خبرونه، خبرتیاوي، موسیقي او نوري اطلاعاتي مسألې له زرونو کیلومتره واټن څخه اورېدل کېږي . هو په رادیو کې اواز سته؛ خو هر اواز رادیو نه ده . که خر، سپی، چرګ یا نور ژوي اوازونه باسي، د دې مانا دا نه ده چې هري خوا ته رادیوګانې چالانه دي . که لږ څه ځیر سو په تلیفون، مخابره، ګویا (ږغ خپروونکې آله) مایک (ږغ ثبتوونکي آله) او ډېرو نورو تخنیکي او برقي وسیلو کې هم اوازونه سته . دلته هم دا پوښتنه پیدا کېږي، چې ولي دغه ږغ خپروونکو وسیلو ته رادیو نه وایو؟ د اواز خپروونې پر ګډ خصوصیت سربېره، د دغو واکو په میخانیکي او برقي جوړښت کې ډېر توپیر سته . هغه خپروني، چې د رادیو له لاري کېږي، هیڅکله د تلیفون، مخابرې، ګویا، مایک او داسې نورو په مرسته نه کېږي . همدغه شان، په تلویزیون کې ریشتیا هم څېره او تصویر ښکاري؛ خو هر شکل او انځور د هیڅ منطق له مخې تلویزیون نه بلل کېږي . په تلویزیون کې د ځانګړو تخنیکي او برقي وسایلو په مرسته له اواز سره د ټولو ژوندیو پېښو تصویرونه هغه هم له سوونو او حتا زرونو کیلومتروفاصلې څخه مالومېږي . هر عکس او انځور د ژوندي موجود په شان خبري کوي . تلویزیوني انځورونه او ږغونه، په حقیقت

کي له ليري واټن څخه د خلکو ژوندي عکسونه او مخامخ خبري ښيي؛ مگر یو بې سا او بې اواز تصویر، چي دوی یې **؟ سیمه ؟** بولي، څنگه د تلویزیون لوی، پراخ او پرمختللی مفهوم افاده کولای سي؟!

ایرانیانو د میزایل (Missile) د لاتیني ټکي له پاره د **؟ موشک ؟** کلیمه جوړه کړې ده. زه نه پوهیږم، چي دوی د موش یا مورک ټکی له کومه ځایه وموند، چي وروسته یې د تصغیر د نخښي (ک) په زیاتولو سره هغه نور هم پسي کوچنی کړ؛ ځکه د میزایل په ټکي کي خو د مورک هیڅ یادونه نسته. که دا نوم ایښوونه، له مورک سره د میزایل د شکلي او ظاهري جولې د ورته والي پر بنسټ سوې وي، نو باید د **؟ موشک ؟** ایراني لغت جوړوونکو په دې خبره سر خلاص کړی وای، چي هر میزایل له مورک سره په څېره او بڼه کي ورته والی نه لري. تخنیکي وسیلې هم د هر بل موجود په څېر، د نوو ساینسي بدلونونو او پرمختگونو له کبله خپلي بڼې او جولې اړوي. نه پینځوس کاله مخکي توپک او توپ پر خپله پخوانۍ بڼه پاته دی؛ او نه هم ورځ په ورځ پرمختلوونکي راکیتونه. که یې پروډ د مورک په څېر غټ غوړونه او اوږده لکۍ لرله، اوس ښايي گرسره د پراخو غوړو او اوږدې لکۍ په شان میکانیزم و نه لري. د دې خبري مقصد دا دی، چي لغت جوړوونکی باید د نوو ټکو په جوړولو کي داسي نومونه غوره نه کړي، چي ونه او گونه یې د وخت په تېرېدو سره بدلون ومومي؛ او تر څه مودې وروسته د وضعه سوي ټکي مانا او مفهوم د شي له ظاهري او فزیکي جوړښت سره سمون و نه لري. سربېره پر دې ایا دا خبره منطق لري، چي پر داسي لويي او ستري وژونکي وسلې د **؟ موشک ؟** نوم کښېښوول سي، چي زر گونه کیلومتره واټن وهي؛ او د بېلابېلو مقصدونو له پاره په ټننو سوځونکي یا چاودېدونکي مواد له ځانه سره وړي؟ د دې نوم ایښوونې پر خلاف ایرانیانو د کمپیوټر موس (Mouse) ته د **؟ موش ؟** ټکی غوره کړی دی، چي تر لسو سانتيو ډېر اوږدوالی او تر پینځو سانتيو زیات بر (سور) نه لري. دونه کوچنۍ وسیلې ته **؟ موش ؟** او هغونه لويي وسیلې (توغندي) ته **؟ موشک ؟** وایي. اوس نو لوستونکي په خپله قضاوت کولای سي، چي د **؟ موشک ؟** جوړه سوې کلیمه څنگه د لوړ ذوق او ژور منطق اصولو ته جواب ویلای سي؟

په دې وروستیو وختو کي مي د بې بې سي رادیو د پارسي ځانگي په خپرونو کي یو نوی ترکیب اورېدلی دی، چي کله کله یې د دغه ځانگي زیاتره افغان کارکوونکي هم د نورو ایراني ټکو؛ لکه دادستان، دادگاه، دادرسی، پیگرد، بازداشت، بازجویی، بازرسی، بازداشتگاه، باشگاه، فرودگاه، دانشگاه، دانشکده، دانشجو، دانش آموز، شهرداری، شهردار، پروفیسور، راهبر، راهکار، پزشک، بازرگان او داسي نورو تر څنگ په ویاړ سره کاروي. دا نوی ټکی د **؟ دوست دختر ؟** ترکیبي کلیمه ده، چي په واقعیت کي د انگرېزي ژبي د گړل فرېنډ (Girlfriend) تحت الفظي ترجمه ده. مخکي تر دې چي د دې بې خونده او ټکي په ټکي ترجمه سوي ترکیب په اړه څو خبري وکوو، هغو افغان فرهنگیانو ته د دې ټکي یادونه ضروري گڼم، چي که د **؟ دوست دختر ؟** په شان د پردو هر بڼه او بدیه پټو سترگو را اخلي، نو له دې څخه څه شرم کوي، چي د خپلو خوږو پارسي نومونو لکه: **؟ خوشو ؟**، **؟ خُسر ؟**، **؟ خسربره ؟**، **؟ یازنه ؟**، **؟ کاکا ؟**، **؟ ماما ؟**، **؟ سونو ؟**، **؟ ییور ؟** او

داسي نورو پر ځای په خپلو ورځنځيو خبرو او ليکنو کي ايراني نومونه لکه : **مادرزن** ، **پدر زن** ، **برادر زن** ، **داماد** ، **عمو** ، **دایي** او داسي نور استعمال کړي ؟ که دغو ښاغلو ته د ايراني ټکو کارونه هيڅ رږ او تکليف نه ور کوي، نو بيا په دې کي هم هيڅ بدې نسته، چي د خپلي ژبي د خورا ډېــرو اشنا او مانوسو ټکو پر ځای د **هويــج** ، **اسفناج** ، **سيب زميني** ، **گوجه فرنگي** ، **خيار** ، **کــره** ، **رازيــانه** ، **خردل** ، او داسي نور و په څېر سلگونه ټکي هم په پراخه توگه دودکړي؛ تر عامو نومونو چي تېر سو، بيا نو وار د خاصو نومونو راځي، چي پر ايراني پارسي مين افغان فرهنگيان يې بايد په خپل شخصي ژوند کي په ټينگه مراعات کړي . هر چا ته مالومه ده، چي د انسانانو په نوم ايښوولو کي هم د ايران د پارسي ژبو او افغاني پارسي ژبو تر منځ ډېر توپير سته؛ خو دا کار په تشو لاسونو د غرونو هوارول دي، چي زموږ جذباتي ايران مآبان به يې هيڅکله تر عهدې و نه وزي . له دې کبله چي د پېښه گرو دا عملونه له هيڅ راز علمي معيارونو سره سمون نه لري، نو له شرموونکي ناکامۍ پرته بله نتيجه هم نه سي را منځ ته کولای . موږ ټول بايد په دې روښانه حقيقت ځانونه پوه کړو، چي هره جغرافيايي محدوده ځانته بېل خصوصيات او مشخصات لري . ځيني ځانگړتياوي او مشخصات له يوه ځايه بل ځای ته نه وړل کيږي؛ ځکه هر ملت بېله روحيه، بېل تاريخ او بېل وياړونه لري . زموږ ژورنالستان، ليکوال او څېړونکي هم بايد په پټو سترگو د هغو ټکو، ترکيبونو او اصطلاحاتو د کاپي کولو هڅه و نه کړي، چي زموږ د خلکو له ژبي، تاريخ او ملي دودونو سره سمون و نه لري . تر دې لنډي تبصرې وروسته اوس بيرته راگرځو د **دوست دختر** د بدرازه او بد خونده تر کيب په اړه څو خبرو ته . د **سليم** ذوق څښتن په خپله قضاوت کولای سي، چي د **دوست دختر** نامأنوس، نازېبا او ناوړه ترکيب څنگه د انگرېزي ژبي د گړل فرېنډ مفهوم افاره کولای سي؟ ځکه چي په **گړل فرېنډ** کي دهري همزولي، ملگري، دوستي، شريکي يا خواهر خواندې مفهوم نه دی نغښتی؛ بلکي دا ترکيبي ټکی اصلاً د هغي نجلۍ په مانا کارېږي، چي له خپل نارينه انډيوال سره جنسي اړيکي ولري . داسي اړيکي په افغاني، ايراني او نورو اسلامي ټولنو کي نامشروع يا غير قانوني بڼه لري؛ خو په لوېديزه نړۍ کي د عيسوي دين له ظاهري واکمنۍ او اغېزې سره سره د دې خبري پوښتنه نسته . په پارسي کي د دې مفهوم له پاره رفيقه، معشوقه، محبوبه، يار، شاهد او داسي نور ټکي سته، چي هم د انگرېزي **گړل فرېنډ** مانا په بشپړه توگه افاده کوي؛ او هم په پارسي ژبه او ادب کي له پېړيو پېړيو راهيسي اشنا او ښايسته ټکي دي .

شک نسته، چي د هري ژبي د ودي او پرمختگ په بېلابېلو پړاونو کي د تکلف او مشکل تراشۍ راز راز مکتبونه او لاري راغلي دي، چي پيروانو يې په لوی لاس د ژبي او هونر ساده مفهومونه د خپل ادبي او هونري کمال په توگه، پېچلي او کرکېچن کړي دي؛ خو دا خبره هر چاته د منلو وړ ده، چي داسي ادبي او هونري ښوونځيو په عامو ولسونو کي، چندان ځای او مقام نه دی موندلی؛ ځکه تکلف او تصنع د يوه دروند پېټي په څېر هيچا ته د زغم وړ نه دي . له دې امله د ټولني عام وگړي د هيچا گرانو ټکو، پېچلو ترکيبونو او کرکېچنو تعبيرونو ته زړه نه ښه کوي . له دې

روښانه واقعیت سره سره، زموږ په ټولنه کې د پارسي او پښتو ژبو ځينو ژورنالېستانو، لیکوالو او شاعرانو په پوهې یا ناپوهۍ سره د هیواد د ملي ترمینولوژۍ د ښکلو او خوږو ټکو پر ځای د پردو ژبو د نااشنا، ناوړه او بې خونده کلیمو داسې لاس خلاصې کارونې ته ملاوي تړلي دي، چې ډېر ژر به خپله اصیله ژبه په خلکو کې پردۍ کړي. د دغه وړاندوینکي فرهنګي بهیر پلویان باید په دې خبره ځانونه پوه کړي، چې د هرې ورځې په تېرېدو سره د خلکو اسانه او خوږه ژبه د خپلو ږندو پېښه گریو قرباني کوي؛ او په خپلو لاسونو ځانو ته قبر کیني.

دلته باید د ژبي د وړاندولو او ملي هویت د له منځه وړولو دوو بېلو مسألو ته په ځیر سره پام وکړو. که په افغانستان کې د ایراني پارسي بې خبره او افراطي پلویان غواړي په خپلو خبرو او حتا شخصي لیکنو کې، د خپلي خوږې پارسي پر ځای د ایران جعل سوي کلیمې کار کړي، د دې کار په وړاندې هیڅ بندیز او پابندي نسته؛ ځکه هغوی په خپلو نااشنا او کله کله نامعقولو ټکو سره ځانونه له خپلو عزیزانو او خپلو خلکو بېلوي؛ عام ولس څه چې آن د خپلي کورنۍ غړي او نیژدې خپلوان او انډیوالان به یې هم په خبرو او لیکنو نه پوهېږي. ژورنالېست، شاعر، لیکوال، څېړونکي او د فصاحت او بلاغت د ډگر نورو کسانو ته تر دې لویه سزا نسته، چې خلک له بیانه شکایت او کرکه وکړي. لکه څنګه چې افغانانو هیڅکله د نورو صادر سوي ایډیالوژۍ نه دي منلي، همدغه راز به هیڅکله د نورو ملتونو صادر سوو ټکو ته هم زړه ښه نه کړي. بله مهمه او ارزښتناکه مسأله د افغانستان د پېژندګلوۍ او هویت خبره ده، چې هیڅا ته باید له هغې سره د لوبو کولو اجازه ور نه کړه سي. زموږ زړور او توریالي ولس د افغانستان لرغوني تاریخ او ویاړلو دودونو ته په ژوري کتنې سره په ټینګه پربکړه کړې ده، چې په دې هیواد کې باید تل د ځینو علمي، اداري او فرهنګي نومونو له پاره له ملي ترمینالوژي څخه کار واخیستل سي. دې ملي ترمینالوژي د اوږدو کلونو په ترڅ وده کړې ده؛ او زموږ ټول هیوادوال باید د دې لرغوني او ویاړلي خاوري د ملي تشخص او پېژندګلوي په خاطر هغه په ګردو رسمي او دولتي چارو کې په جدي توګه په پام کې ونیسي. داسې ملي ترمینالوژۍ د نړۍ په نورو متمدنو او مذهبو هیوادونو کې هم باب دي. ایرانیانو د خپل ملي هویت د ښوولو له پاره د **د فرهنګستان**، **دانشگاه**، **دانشکده** او داسې نورو په څېر نومونه غوره کړي دي. موږ هم بشپړ حق لرو، چې د افغانستان د پېژندګلوۍ له پاره خپله ملي ترمینالوژي کار کړو؛ او د هیواد په رسمي او دولتي ژوند کې د انګرېزي **یونیورسټی**، **او** **فاکولټي** پر ځای د **پوهنتون** او **پوهنځی** ټکي استعمال کړو. دغه راز باید **لوپه جرګه**، **ولسي جرګه**، **مشرانو جرګه**، **ستره محکمه**، **لویه څارنوالی**، **څارنوال**، **قضاً**، **قاضي**، **ولسوالي**، **ولسوال**، **پوهنځی**، **پوهنیار**، **پوهنمل**، **پوهندوی**، **پوهنوال**، **پوهاند** او سلګونو نورو پر ځای د پردو ټکو د کارونې او خپروني مخه ونیوله سي. هر چاته څرګنده ده، چې افغانستان له سیاسي، اجتماعي او فرهنګي پلوه یوه خپلواک هیواد دی. همدا ملي ترمینالوژي افغانستان له ایران، پاکستان او ټولې نړۍ څخه بېلوي. ګرده افغانان باید په خوښۍ سره

دې واقعیت ته غاړه کښېږدي، چي افغانان سرونه بایلي خو په هیڅ ډول حاضر نه دي، چي د خپلو پلرونو او نیکونو ژبه، تاریخ او دودونه هېر کړي .

د اینټرنیټ له برکته په دې وروستیو لسو - پینځلسو کلونو کي د نړۍ خلک له یوې نوې ترکیبي کلېمې سره اشنا سوي دي، چي ایمیل (e - mail) نومېږي . هر څوک په دې خبره ښه پوهیږي، چي ایمیل د اینټرنیټ له لاري د لیکنو او ډول ډول نورو اسنادو لېږلو او رالېږلو ته وایي . د ایران د پارسي ژبي د سوچه کولو ښاغلو ماهرانو دا ټکی د **پُست الیکټرونیک** په بڼه ترجمه کړ . عجب به او اریانونکې ترجمه، چي انگرېزي اصطلاح ته یې د پارسي تر کیب پر ځای بیرته انگرېزي ترکیب غوره کړ ؟ ! د ایرانیانو دا هو به هو اړول سوی ترکیب، پر خپل نامأنوس والي او نوي توب سربېره، تر خپل اصلي حالت ډېر اوږد او بې خونده دی . څوک نه پوهیږي، چي ایراني لغت جوړوونکو د **پُست الیکټرونیک** په ناوړه جعل او اختراع کي څه گټه لیدلې ده ؟ ځکه ایمیل (e - mail) له یوې خوا په ټوله نړۍ کي پېژندل سوې او منل سوې کمپیوټري اصطلاح ده؛ او له بلې خوا په وضعه سوې بڼه (پُست الیکټرونیک) کي د پارسي ژبي هیڅ نخښه نه لیدله کیږي . په وضعه سوې اصطلاح کي خو نه د پُست (Post) ټکی پارسي دی، او نه هم د الیکټرونیک (Electronic) ټکی . هغه څه چي د ایرانیانو په دې خوښه کړې ترکیبي کلیمه کي د لمر په خېر روښانه دي، د اصلي نړیوالي او منل سوي بڼې ایمیل (e - mail) په پرتله د دې ټکي اوږدوالی، بې خوندي او نوی توب دی . دلته بیا هم د سلیم عقل خاوند، په خپله قضاوت کولای سي، چي د ایرانیانو په **پُست الیکټرونیک** کي څه مانوي (معنوي) او ظاهري ښېگڼه پرته ده ؟ زه باور لرم، چي د سلیم ذوق څښتن هیڅکله په خپله ژبه کي، هغو جهانشمولو ټکو او اصطلاح گانو ته د داسي معادل ټکو د جوړولو پلوي نه کوي، چي نه یې شکل او جوله د خپلي ژبي په شان وي؛ او نه هم تر اصلي بڼې اسانه او په زړه پوري . د **ایمیل** د انگرېزي ټکي له پاره، د پښتو **برېښنا لیک** تر ایراني **پُست الیکټرونیک** ډېر غوره دی؛ ځکه د **ایمیل** مفهوم یې په روانه، ساده او خوږه پښتو بیان کړی دی؛ او تر ایراني وضعه سوي ترکیب ډېر لنډ او اسانه دی . د لغت جوړولو هونر (هنر) او کمال هم په دې کي نغښتی دی، چي نوې کلیمه باید د مانا له پلوه دقیقه او جامع او د ظاهري شکل له پلوه لنډه، اسانه ، خوږه او په زړه پوري وي . که د فصاحت او بلاغت د اصولو له مخي جوړ سوي ټکي او اصطلاحات، په خلگو کي د بهرنیو کلیمو ، ترکیبونو او اصطلاحاتو تر تعمیم او خپرېدو مخکي وړاندي سي، په پوره باور سره به هري خواته په لږ وخت کي باب سي .

په انگرېزي کي یوه مرکبه کلیمه سته، چي هاپټ واټر باټل (Hot - water - bottle) نومېږي . دا ترکیبي نوم لکه څنگه چي مالومېږي له درو بېلو ټکو څخه جوړ سوی دی . ایراني ژباړونکو په خپلو اثارو کي د **کیسه آب گرم** په ډول ټکی په ټکی ترجمه کړی دی؛ خو پښتنو د دې دواړو اوږدو او بې خونده انگرېزي او ایراني مرکبو کلیمو پر ځای یو لنډ او اسانه ټکی غوره کړی دی، چي ځیني پښتنانه یې **مشکوله** او ځیني یې **مښکوله** بولي (په پښتو کي په **ښ** باندې د **ش** اوښتل خورا ډېر مثالونه لري) . د مشکولې په لغت کي د

ژباړې هېڅ رنگ نه لیدل کېږي . لنډه، اسانه، ساده او خوږه کلیمه ده؛ نو ځکه خلکو په ډېرې خوښۍ سره منلې ده؛ او ددغه شي له پاره یې د هرې ژبې د وضعه کړو ټکو په وړاندې لاره بنده کړې ده . د همدې استدلال له مخې که په هره نوې کلیمه کې د غه راز خصوصیتونه خوندي وي هېڅ دلیل نسته، چې نوې جوړه سوې کلیمه، د خلکو له خوا په خوښۍ سره و نه منل سي.

د داسې کلیمو او اصطلاحاتو فهرست ډېر اوږد دی، چې د ټولو یادونه یې حتا په یوه مقاله کې هم نه ځایېږي . دلته د دغو څو مثالونو یادونه یوازې د دې خبرې د اثبات له پاره ده، چې وښیو د ژبې داسې سوچه کول نه هېڅ علمي او منطقي تاداو لري؛ او نه یې خلگ په خپلو ورځنیو محاورو او مکالمو کې کارولو ته تیار دي؛ د باد راوړي کاغذ په څېر، تر څو میاشتو او کلو وروسته یا بیرته پر بله خوا په هوا کېږي یا د کلیماتو د ژوند او مرگ د قانون له مخې تل تر تله، له منځه ځي .

زموږ د سیمې ژبې، فکري او فرهنګي دودونه یوله بله داسې اخیلي او بخیلي دي، چې که دسوچه کولو په کار کې علمي او منطقي لار غوره نه سي، زموږ د ژبو او کلتور له ارزښتناکو لرغونو اثارو، فکري او فرهنګي سرچینو سره اړیکې، د نابودۍ تر حده کمزوري کېږي . په تورکیه (ترکیه) او د منځنۍ اسیا په پخوانیو شوروي جمهوریتو کې همداسې وسوه . د ژبې او فرهنګ لرغوني اثارونه په داسې بې رحمۍ له منځ یووړل سوه، چې اوس لوستو کسانو ته هم د خپلو پلرونو او نیکونو د علمي، دیني، ادبي او تاریخي اثارو پوهیدنه ډېره گرانه او رېږوونکې ده .

که څوک د پښتو په سوچه کولو کې دغه راز افراطي او نامعقول ګامونه واخلي، زموږ پښتنو راتلونکي پښتونه (نسلونه) به هم له لویو سرګرادنیو او پېچومو سره مخامخ وي؛ ځکه که یوازې د پښتو ژبې د منځنۍ دورې اثار په پام کې ونیسو، ګورو چې په ټولو لیکنو کې داسلام د سپېڅلي دین عقاید او نظریې مرکزي مقام لري . پر فقهي او مذهبي موضوع ګانو سربېره، د پښتو عرفاني شاعري هم په ژوره توګه له عربي ژبې او اسلامي فرهنګ سره تینګې اړیکې لري . دغه رنگه د سیمې تاریخي، سیاسي، فکري، کلتوري، اجتماعي او اقتصادي بدلونونو ته په پاملرنې سره هم دا خبره په بشپړه توګه جوته ده، چې د ګاونډیو ولسونو ژبو، فکري او فرهنګي بهیرونو، د پښتو پر ګردو اثارو ژوره اغېزه ښندلې ده . له اوستا، سنسکريت، هندي او پنجابي څخه نیولې بیا تر زړې پارسي، پهلوي، عربي او تورکي پورې ټولې ژبې او په دغو ژبو لیکلي دیني، ادبي او علمي اثار، د پښتو ژبې او ادبیاتو په بېلابېلو برخو کې ارزښتناک ځای لري .

که څوک په بې باکۍ سره د دغو ژبو د یومخیزې شرنې او ایستني هڅه وکړي، په حقیقت کې زموږ راتلونکو نسلونو ته د پښتو ادب د لرغونو میراثونو په پېژندنه او څېړنه کې، جبران نه منوونکي ستونزې پيدا کوي . د پښتو د معاصر ادب او تاریخ بابا - لوی استاد علامه حبیبی (۱۲۸۹ش/ ۱۹۱۰م ۱۳۶۳ش/ ۱۹۸۴م) له ځینو اریایي ژبو سره د پښتو ټکو او ترکیبونو د ګډوالي او ورته والي او د پښتو ژبې د سوچه کولو په اړه خورا درنې او علمي نظریې وړاندې

کړي دي، چي دلته يې د څو جوملو يادونه ډېره گټوره گڼو . لوی استاد ليکي : **❖** د پښتو او دری او هندي ژبو ډېر لغات سره مشترک يا سره نژدې دي، دا ځکه چي يو خو په ريښه کښي سره شريک دي او بل دا چي دد غو خلکو په منځ کښي تل اقتصادي او تجارتي او فرهنگي روابط او تگ او راتگ موجود ؤ، نو ډېر کلمات له غربه شرق ته نقل سوي، يا له شرقه غربي خواته تللي دي . د پښتو **❖** آس **❖**، د دری **❖** اسپ **❖**، د سنسکريت **❖** اشو **❖** ځوني سره نژدې دي . د پښتو ډېوه، او د سنسکريت ډېوه سره مشترک دي . د پښتو **❖** لس **❖** او د هندي **❖** دس **❖** او د دری **❖** ده **❖** د تبديل تر خاص قانون لاندې دي، او ځکه چي هيڅ ژبه له مشترکو لغاتو او کلماتو څخه نه ده خالي، نو آيا د يوې ژبي تخليص د نورو ژبو له اثره څخه ممکن دی ؟ زما په عقیده، يا ! اما دلته بايد دا خبره هم وکم، چي د ژبي سوچه کول خو بالکل ممکن نه دی، مگر د ژبي بنياد قوي کول او روزل او پالل ښه کار دی . په ژبه کښي چي کوم کلمات اوس مستعمل دي، هغه په دې گناه ايستل، چي له بلي ژبي څخه راغلي دي، معقول کار نه ښکاري، مگر دغه کلمات په ثقافتي تعامل کښي اچول او له هغو څخه کار اخيستل ډېر ښه کار دی (حبيبي، ژبي او د تکامل قانون : آيا د ژبو سوچه کول ممکن دي ؟ ۱۹۹۰) .

د افغاني فرهنگ وتلی او منلی استاد، علامه حبيبي، له زړې پارسي سره د پښتو د نيژدې والي په اړه ليکي : **❖** حتا په هغو درو کرښو کي، چي د هخامنشانو د پاچا- داريوش (۵۲۲-۴۸۶ ق م) له خوا په زړه پارسي د بغستان پر ډېره ليکل سوي دي، هم له پښتو سره ورته مالومېږي (حبيبي، نظری به ادبيات پښتو ۴) .

لوی استاد علامه حبيبي، د **❖** قرب زبان پښتو به پارسي باستان **❖** تر سرليک لاندې په يوه تاريخي او فلاوژيکه مقاله کي ډاډ او باور ښيي، چي که د زړې پارسي موندل سوي اثار په دقيقه او ژوره توگه و سپړل سي، د پښتو ژبي په مرسته به يې ډېر تاريخ او مبهم اړخونه روښانه سي، ځکه د دې ژوري علمي ليکني په استناد د ژبو تر منځ نيژدېوالی له ورايه څرگند دی (حبيبي، قرب زبان پښتو به پارسي باستان ، يغما ۱، ۲۰-۲۴ . د نور مالومات له پاره وگورئ : حبيبي، پښتو او پخوانۍ آريايي ژبي او د ځينو لغاتو مقايسه او پرتله ۴۵-۴۹ او حبيبي، د پښتو ژوندي کلمات په پخوانۍ فارسي کښي ۲۱-۲۴) .

د افغاني فرهنگ روښانه او تلپاته ستوري، دغه راز د يوې ژوري ژبنۍ او تاريخي شننې په ترڅ کي، د بغلان د **❖** سرخ کوتل **❖** په هغه ډبرليک کي، چي په ۱۹۵۷ م کال د **❖** نوشاد **❖** په معبد کي وموندل سو، د زړې دری ژبي (تخاری) له ځينولغتونو سره د پښتو ژبي پر گډوالي او ورته والي ټينگار کړی دی (حبيبي، نظری به ادبيات پښتو ۴) او (حبيبي، زبان دو هزار ساله افغانستان يا مادر زبان دری (تحليل کتیبه بغلان) ۳۰-۱۳۹) .

په بېلابېلو اريايي ژبو کي د پلار، مور، خور، ورور او ځينو نورو ټکو ورته والی او نيژدې والی ټول د دې روښانه حقيقت ښکارندوی دي، چي اوستا، سنسکريت، پښتو، پارسي او ډېري نوري اروپايي ژبي له آره گډي او نيژ دې ريښې لري . علامه حبيبي، د پښتو ادبياتو تاريخ په لومړي ټوک کي د اريايي قومونو د پيدايښت، خپرېدو، ژبو او

نورو تاريخي حقايقو په اړه خورا ژوره او مستنده څېړنه لري . دا علمي څېړنه د دې واقعيت بېلابېل اړخونه سپړي، چي پښتانه په خټه اريايان دي؛ او ژبه يې د نورو اريايي قومونو له لرغونو ژبو سره په ډېرو ټکو، عبارتونو او تعبيرونو کي يوشانتي والی يا نيزدې والی لري (حبيبي، د پښتو ادبياتو تاريخ، لومړی ټوک ۱۳-۲۴).

له اريايي ژبو سره د پښتو ټکو او ترکيبونو د گډوالي او ورته والي په اړه، د لوی استاد د نظريو تر لنډيز وروسته اوس بايد په دې خبره پوره باور ولرو، چي په ځينو نورو اريايي ژبو کي کارېدونکي ټکي، ترکيبونه او تعبيرونه د پښتو مسلم مال او ميراث دي؛ او هيڅکله بايد د هغو په له منځه وړلو يا هېرولو کي هڅه و نسي . تر ټولو مهمه خبره دا ده، چي پښتو ژبه بايد هر چاته ساده، اسانه او په زړه پوري وي . د پښتو د سوچه کولو په نامه د دې ژبي د منلو او پيژندل سوو کليمو، ترکيبونو او اصطلاحاتو پر ځای د وحشي، گرانو او بې خونده ټکو وړاندي کول، پښتو ژبه د رياضي او فزيک تر فارمولونو هم سختوي . طبيعي خبره ده، چي داسي گرانه او کرکېچنه ژبه ، نه يوازې د زده کړي او څېړني له پاره د بهرنيانو مينه نه سي پارولای؛ بلکي د پښتني ټولني په اصلي ويوونکو کي هم خورا ډېري ناخوالي را منځ ته کوي . دا چي ولي په اروپايي ژبو کي انگرېزي او زموږ د سيمي په ژبو کي پارسي او اردو په ډېري اسانۍ سره پراختيا او پرمختيا موندلې ده؛ او په سيمه کي يې د خپل او پردي دلچسپي ځان ته اړولې ده، د نورو دلايلو تر څنگ يې لوی راز په دې حقيقت کي پروت دی، چي دغو ژبو له بېلابېلو ژبو څخه ورغلي کليمې، ترکيبونه، تعبيرونه او اصطلاحات په ميني سره خوندي کړي دي . له دې امله يې د ځينو پردو ژبو ويوونکي، خپلو مورنيو ژبو او فرهنگي دودونو ته نيزدي گڼي؛ خو د ايرانيانو د سوچه کولو افراطي کرڼلاري ، بې شکه د پارسي ژبي پخواني خوږوالي، اسانۍ او سادگۍ ته ستر زيان رسولی دی . ايراني پارسي د ناوړه او خپلسرو جعلياتو په خپرولو سره اوس د دې ژبي پر پردو لوستونکو او ويوونکو سربېره، د پارسي ژبي له نورو لهجو لکه دري، تاجيکي او نورو څخه هم ډېره ليري سوې ده . نن خو نه يوازې ما غوندي پښتون ؛ بلکي د افغاني پارسي (دري) او تاجيکي ژبي هر ويونکی هم د ايراني پارسي په ويلو او لوستلو کي ډېري جدي ستونزي لري . د دې زياتېدونکو مشکلاتو اصلي علت دا دی، چي افغاني پارسي (دري) تر ډېري گچي خپل پخوانی اصالت ساتلی دی؛ ليکن ايراني پارسي د سوچه کولو په نامه پر داسي لار روانه ده، چي د پارسي ژبي له ارزښتناکو لرغونو اثارو او دودونو سره هيڅ سمون نه لري . د دې کار وروستۍ نتيجه به داوي، چي د ايران عام وگړي به د وخت په تېرېدو سره د رودکي، فرخي، نظامي، مولانا، سعدي، حافظ او په سلگونو نورو مخکښو شاعرانو او ليکوالو په اثارو هيڅ نه پوهېږي؛ ځکه ايرانيانو د دې ژبي د لرغوني ادب لاره تر ډېري گچي پريښې ده.

د پښتو ژبي د سوچه کولو افراطي او پېښه گرو پلويانو هر پر دي ټکي، اصطلاح او ترکيب ته د پښتو رنگ ورکولو په ترڅ کي، د حقوقو ډېره عامه او مشهوره اصطلاح (شخصيت های حقيقي او حکمی) په رښتينو او حکمي شخصيتونو ژباړلې ده) وگورئ : د ټوليزو رسنيو يا مطبوعاتو قانون، دري دېرشمه _____ ده (www. benawa.com). په دې حقوقي اصطلاح کي، چي د حقوقو په زياترو څانگو، په تيره

بیا خصوصي حقوقو کي خورا ډېره کارېږي، درې ټکي سته چي درې سره عربي دي . حتا د ايرانيانو د پارسي کولو په فابريکو کي هم د نورو سلگونو حقوقي اصطلاحاتو په شان، دې اصطلاح ته تر اوسه پارسي معادل نه دی جوړ سوی . زموږ پښتون لالا په دې درو عربي ټکو کي يوازي يوه ټکي (حقيقي) ته پښتو معادل وموند؛ او دوه نور ټکي (حکمي او شخصيونه) يې پر خپل حال پرېښوول . ستونزه دا ده، چي زموږ ژباړونکي په دې نه پوهېږي، چي په دې اصطلاح کي ؟ حقيقي ؟ ټکی د بل مترادف لغت (صادق) په شان د ريښتني په مانا نه دی کار سوی . ټول حقوق پوهان پوهېږي، چي په حقوقو کي شخصيتونه دوه ډوله دي :

۱- حقيقي يا فزيکي شخصيت (Individual Personality)

۲- حکمي شخصيت (Personality Corporate)

شخصيت په حقوقو کي د يوه شخص د حقوقو او وجيبو مجموعه ده . حقيقي يا فزيکي شخصيتونه په حقوقي عملونو او تړونونو (قراردادونو يا عقدونو) کي د خپلي ارادې د تمثيل واک لري؛ لکه انسانان . حکمي شخصيتونه، د حقيقي يا فزيکي شخصيتونو پر خلاف په حقوقي عملونو او تړونونو کي د خپلي ارادې د تمثيل واک نه لري . انسانان په خپله خوښه دغه راز حکمي شخصيتونه جوړوي؛ او بيا يې په خپله خوښه له منځه وړي؛ لکه ډول ډول شرکتونه، گوندونه، اتحادې، سازمانونه، مؤسسې او نور (Gifis 343) & (Dictionary of Legal Terms 121) .

دحقيقي او حکمي شخصيتونو څېړنه اوږده حقوقي مسأله ده، چي غزول يې په دې ژبنۍ څېړنه کي ځای نه لري . هغه څه چي دلته يې بايد هرومرو يادونه وکړو، دا خبره ده چي زموږ پښتو ژباړونکي بايد د هري اصطلاح د يوې يا ټولو برخو په ناوړه ژباړي سره د هغې مانا او مفهوم زایل نه کړي . په ټوله نړۍ کي د حقوقو زده کوونکي د حقيقي او حکمي شخصيتونو له اصطلاح سره اشنا دي . بايد پر همدې حال پرېښوول سي . که څوک په سرزوری سره د هغو ترجمې ته هڅه کوي، نو بايد لومړی د هغو په حقوقي مفهومونو ځان ښه پوه کړي؛ او د ؟ حقيقي شخصيت ؟ حقوقي اصطلاح د صادق، راستگو او داسي نورو په شان په ؟ ريښتني شخصيت ؟ و نه ژباړي؛ ځکه چي په دې اصطلاح کي اصلاً د ريشتيا او درواغو خبره نسته .

هو د ژبي په سوچه کولو کي ډېري گټي نغښتي دي؛ خو دا کار بايد د ټولنيزو قوانينو له حکمونو يا په بله وينا علمي موازينو او اصولو سره سم وسي . په دې کار کي احساسات او تعصب هيڅ ځای نه لري . که څوک په ريشتيا هم د پښتو ژبي او ادب له ودي او غوړېدو سره مينه لري، نو دې لوړ ارمان ته د رسېدو له پاره بايد، زموږ په ژبه کي د د خپلو او مغنو ټکو د يو مخيز شړلو پر ځای د هغو خنډونو او مشکلاتو له منځه وړلو ته ملا وتړي، چي تر اوسه پوري په پاکستان او افغانستان کي د يوې پراخي او غوړېدلي پښتو ژبي په وړاندي پر اته دي . لکه څنگه چي د ژبي په سوچه کولو کي تنگ نظري او افراطيت ، بې شماره ستونزو او تاوانونو ته لاره هواروي، په هماغه اندازه د خپلو خوږو او سپېڅلو ټکو پر ځای د پردو ټکو او ترکيبونو بې ځايه کارونه؛ يا د پردو ټکو، عبارتونو او اصطلاحاتو د سرکښ سپلاو

په وړاندي لاس تر زني کښېنستل هم زموږ د ژبي بېخ او بنياد له منځه وړي . بايد د پښتنو په بېلابېلو سيمو او لهجو کي تر هر اړخيزي پلټني او ژوري څېړني وروسته، د هري پردۍ کليمې او اصطلاح پر ځای د خپلي ژبي مروج او اشنا ټکي را وړاندي کوو؛ او په دې توگه د خپل قام اصیل او لرغوني امانتونه له تباهي څخه و ژغورو . په دې کار کي علمي او معقوله لار بيا هم د خپلو سوچه او سپېڅلو ميراثونو تر څنگ د اوږدو بدلونونو په ترڅ کي د راغلو پردو ټکو، تعبيرونو، محاورو او اصطلاح گانو خوندي کول او پالل دي، چي په هيڅ ډول بايد د تعصبونو او تنگ نظريو قرباني نه سي.

ايا پښتو ژبه سوچه کېدای سي ؟

ژبه د يوه ټولنيز مخلوق په توگه تل د بدلونونو او تحولاتو په بهير کې ده . د ټولنې په ژوند کې سياسي، اجتماعي، فرهنگي، فکري او اقتصادي تغييرات، هرور د ژبو په ټولو برخو کې ستر بدلونونه رامنځ ته کوي . پر يوه ملت د بل هيواد سياسي او پوځي واکمني، له يوه سياسي او جغرافيايي چاپېر څخه نورو سيمو او هيوادونو ته د خلکو مهاجرتونه، د بېلابېلو ملتونو تر منځ فرهنگي، فکري او ډول ډول اقتصادي اړيکي، له هغو عواملو او سببونو څخه دي، چې د يوې جغرافيايي سيمې او کلتوري سيمې د خلکو پر ژبه او نورو ټولنيزو پديدو د بهرنيو ژبو، فکري او فرهنگي جرياناتو ښو يا بدو اغېزو ته لاره هواروي . دا اغېزې له يوې خوا د ير غلگري ژبې او فرهنگ په سياسي، پوځي، اجتماعي او اقتصادي پياوړتيا او له بلې خوا د خپل سوو ملتونو د ژبو او دودونو په ټينگښت او غښتوالي پورې اړه لري . هغه ژبې، فرهنگي، فکري او اجتماعي دودونه، چې بې پياوړو او مزبوتو (مضبوطو) ريښو زموږ خاورې ته راغلي وه، د تندر او برېښنا په څېر بيرته ولاړه . د دوی پر خلاف هغو ژبو، مادي او مانوي اړيکو، چې د راز راز علتونو او اسبابو له مخې يې په دې مځکه کې ژوري او پلنې ريښې و ځغولې، د پېړيو پېړيو له پاره يې زموږ پر ژبو، فکري، فرهنگي، اجتماعي او اقتصادي ژوندانه داسې پراخي او زوروري اغېزې پرېښوولې، چې په بشپړ باور سره اوس زموږ د هيواد او خلکو د ټولنيز ژوندانه په نه بېلېدونکې برخې اوښتې ده . په اروپايي ژبو کې د يوناني او لاتيني ژبې او زموږ په سيمه کې د اريايي، عربي او تورکي (ترکي) ژبو متقابل تاثير د همدې سياسي، فرهنگي، ديني، اجتماعي او اقتصادي اړيکو او بدلونونو غوره مثال دی . لکه څنگه چې مو د **❖** معيار او معياري ژبه څه ته وايي ؟ **❖** تر سرليک لاندې دې خبرې ته لنډه اشاره وکړه، زموږ پر لرغونې مېنه (اريانا، خراسان او افغانستان) د هخامنشيانو، يوناني سکندر، هندي موريايانو، عربو، مغولو، انگرېزانو، روسانو، امريکايانو او نورو له پوځي، سياسي او فرهنگي يرغلونو سره په ژبه، کلتور ، فکري او اجتماعي ژوند کې ژور بدلونونه راغله ؛ او تر اوسه پورې د دې بدلونونو لړۍ روانه ده . په دې ډول، دا مسلم او انکار نه منوونکی حقيقت دی، چې د نړۍ هيڅ ژبه او فرهنگ له نورو ژبو او تهذيبنو څخه بې اغېزې نه دی . د يوې ټولنې په ژبو او کلتوري ژوند کې د نورو ولسونو د ژبو، فکري او فرهنگي جريانونو تر څنگ د سياسي، اجتماعي او اقتصادي اړيکو د اغېزو کم رنگي يا بيخي نسته والی ، په واقعيت کې د بشري بدلونونو له تگلوري څخه د داسې ټولنې د ليري والي ؛ يا د بهرنۍ نړۍ په وړاندې د هغې د پياوړي مقاومت په دې مانا دی . بشري ټولنه د راز راز تمدنونو زانگو ده . په نړۍ کې هيڅ ټولنه تل تر تله له نورو خلکو او ولسونو څخه جلا ژوند نه سي کولای . د بشري اړيکو په دې پرمختللي پړاو کې زموږ پراخي نړۍ د يوه کلي بڼه اخيستې ده . د نړۍ ټول هيوادونه او ملتونه د ځنځير د کرښو په څېر سره تړل سوي دي . له دې ځنځير څخه وتل له هره اړخه ناممکن کار دی . انسانان د همدې ارادي او غير ارادي بدلونونو، اړيکو او پرمختگونو له امله د يو بل کليمات، ترکيښونه، تعبيرونه او نور مادي او مانوي دودونه يا په خپله خوښه اخلي؛ يا د وخت له غوښتنو سره سم په زور او جبر سره پرې تپل کيږي . دا نوي بللي يا نابلي مېلمانه د خپل نوي

والي او اغېزمنتيا له کبله د محکومو خلگو ژبو او رواجونو ته لار مومي؛ او تر اوږدې مودې وروسته کټ مټ د انسانانو غوندي په خپل نوي محيط کې لومړی د اهليت او تابعيت حق تر لاسه کوي؛ او په پای کې د نوي ټولنې او نوي ژبې په نه بېلېدونکې برخه اوږي؛ کرار کرار نوره وده کوي؛ او تر لازم پوځوالي وروسته په خپل نوي ټاټوبي کې د نوو ټکو، نوو اصطلاحاتو او نوو ترکیبونو په بڼه نوي نسلونه زېږوي. راغلي ټکي او ترکیبونه په نوې ژبه او نوي ټولنیز چاپېرکي، زیاتره په بدله یا اوښتي جوله؛ خو کله کله په خپله اصلي او ابتدایي گونه ژوند ته دوام ورکوي.

پښتو هم د نورو ژبو په دود، په افغاني ټولنه کې د سیاسي، اجتماعي، فکري، فرهنګي او اقتصادي بدلونونو او پر مختیاوو په ترڅ کې له بېلابېلو ژبو او ټولنو څخه خورا ډېر لغتونه، ترکیبونه، اصطلاحات او محاورې اخیستي دي، چي اوس په خوښۍ سره زموږ د ژبې او کلتور نه بېلېدونکې برخه ده. په بېلابېلو ژبو کې د کلیمو، اصطلاح گانو او عبارتونو د راکړې ورکړې مسأله اوس دونه (دومره) پراخه او روښانه ده، چي آن د مثال او بولګې وړاندې کولو ته یې هم هیڅ اړتیا نه لیدله کیږي؛ ځکه د هر لوستونکي په ذهن کې د داسي ټکو او اصطلاحاتو بې شماره مثالونه سته.

د انسانانو تر منځ گډو اړیکو، د ژبې او فرهنګ په گډون د ژوندانه هیڅ برخه، د نورو ملتونو له ژبو او دودونو څخه لیري او بې اغېزې نه ده پریښې. د پښتو ژبې او ادب ځلانده او تلپاته ستوري - لوی استاد علامه عبدالحی حبیبي (۱۲۸۹ش/ ۱۹۱۰م [؟ ۱۳۶۳ش/ ۱۹۸۴م] د خپل نامتو اثر [؟ سپېڅلي پښتو] په دقیقه او عالمانه سريزه کې د سیوطي د [؟ المزهر] په استناد، په قرآن عظیم الشان کې هم د پردو ژبو د اثر ښندنې او ځینو معربو ټکو یادونه کړې ده، چي په هغو کې د پارسي ژبې [؟ اباریق] او [؟ سجيل]، د رومي ژبې [؟ قسطاس] او [؟ شیطان]، د حبشي ژبې [؟ جبت] او [؟ دری]، د سریاني ژبې [؟ سراق] او [؟ طور]، د زنگي ژبې [؟ خصب] او [؟ سری]، د عبري ژبې [؟ فوم]، د تورکي ژبې [؟ غساق]، د هندي ژبې [؟ مشکاة]، د قبطي ژبې [؟ هیت لک] شامل دي؛ او د داسي ټکو شمېر سلو ته رسیږي (حبیبي، سپېڅلي پښتو کج).

که په اروپایي ژبو کې د انګرېزي، فرانسوي او اسپانوي او په سامي ژبو کې د عربي ژبې په څېر بډایه ژبه سوچه نه ده پاته سوې، ایـا پښتو د اوستا، سنسکريت، هندي، عربي، پارسي، تورکي او ځینو نورو ژبو له ژورو اغېزو سره سره، سوچه او خالصه پاته کېدای سي؟ جواب کاملاً روښانه او اسانه دی. د پښتو د سوچه کولو خوبونه هم زموږ په ژبه او ټولنه کې د بدلونونو له طبیعي او اجتماعي قوانینو څخه سترګې پټول دي. د انسانانو او بېلابېلو ژبو متقابلو اغېزو ته په پام سره، د سوچه ژبې اصطلاح اصلاً علمي تاداو نه لري. باید د ژبې د سوچه توب پر ځای د ټولني د عيني واقعیتونو پر بنسټ د هغې سموالي او کره والي ته فکر وسي.

په پښتو کي د پردو ټکو ډولونه

معظم استاد- علامه عبدالحی حبیبی (۱۲۸۹ش/ ۱۹۱۰م ۱۳۶۳ش/ ۱۹۸۴م) له نن څخه تقریباً اویا کاله مخکي، پښتو ژبي ته د هغو پردو ټکو او اصطلاحاتو ډولونه په ژوره توګه بیان کړي دي، چي د پیریو په اوږدو کي یې زموږ د ټولنیز ژوند په بېلابېلو برخو کي د بشپړ اهلیت او تابعیت حق تر لاس کړی دی؛ او ځینو یې په پښتو ژبه کي دونه ژ وړي رینښې او ښاخونه غزولي دي، چي د نوو ټکو، ترکیبونو او اصطلاحاتو په بڼه یې نوي نسلونه زېږولي دي . دلته د لوی استاد له نظره د داسي مفغنو ټکو پېژندنې او ډولونو ته یوه لنډه کتنه کوو.

د کلیماتو او اصطلاحاتو د راکړي ورکړي په لړ کي، له بېلابېلو ژبو څخه پښتو ژبي ته پرېمانه لغتونه، اصطلاح گاني او ترکیبونه راغلي دي، چي ځيني یې په خپله اصلي بڼه او مانا په پښتو کي باب سوي دي؛ او ځینو نورو یې په افغاني چاپېر کي پښتني رنګ اخیستی دی . په لومړۍ ډله کي د مثال په توګه : اسلام، دنیا، قیامت، آخرت، عقبی، قضا، قاضي، نکاح، طلاق، عدت، قتل، جرم، جنحه، جنایت، دیت او په سلگونو نور ټکي، اصطلاحات او ترکیبونه شامل دي، چي پښتو له عربي ژبي څخه اخیستي دي . یا ډېره، هټ (هټی)، هډ، گانه (گېنه) او په لسگونو نور، چي ظاهراً له هندي ژبي څخه راغلي دي؛ خو په حقیقت کي د ډېرو آریایي ژبو ترمنځ مشترک دي . دغه رنګه د اوږجه ، ورشو، غښتلي او ډېر نورو په څېر ټکي، چي له اوستا څخه پښتو ته راغلي دي . یا د ایت، لچن (لېچن)، ښکلي (کښلي) او داسي نورو په څېر لغتونه، چي له سنسکریت څخه په پښتو ژبه گډ سوي دي . یا د ټیلیگراف، ټیلیگرام، رادیو، ټلوېزون، سینما، مایکروسکوپ، کمپیوټر، اینټرنیټ او داسي نورو په څېر نړیوال تخنیکي ټکي او علمي اصطلاحات، چي زیاتره له اروپایي ژبو څخه پښتو ته راغلي دي؛ او د نورو هیوادو په شان په پښتو کي هم په خپله اصلي بڼه یا ډېر لږ بدلون باب سوي دي . دوهمه ډله هغه ټکي دي، چي پښتني ټولني ته تر راننوتو وروسته له مانوي (معنوي) او شکلي پلوه اوښتي دي؛ کله یې مانا اوکله یې ظاهري بڼې پښتو رنګ اخیستی دی . دې بهیر ته د ژبپوهنې په اصطلاح دخول او تغین وايي . مغن ټکي په خپله هم پر څو ډلو وېشل کيږي، چي دلته یې لنډه پېژنگلوي او څو مثالونه وړاندي کيږي:

لومړۍ : مانوي (معنوي) مفغناټ

هغه پردي ټکي دي، چي خپل اصلي حالت يې لږ و ډېر ساتلئ دئ؛ خو مانا يې اوښتې ده . دا ډول ټکو په پښتني چاپېر کي داسي نوې مانا او نوی مفهوم موندلئ دئ، چي له خپلي اصلي مانا سره نيزدې والی او ټينگي اړيکي لري؛ د مثال په توگه د **؟** بشر **؟** کليمه، چي په عربي ژبه کي د انسان د ظاهري پوست په مانا ده؛ خو په پښتو کي دا ټکی د انسان د ټول بدن او وجود په مانا کارېږي؛ چي **؟** بشرکی **؟** يې د تصغير بڼه ده (حبيبي، سپېڅلې پښتو کد **؟** که).

د پښتو په لوېديزه (لوېدځه) لهجه کي د **؟** بشر **؟** کليمه خورا ډېره استعمالېږي؛ لکه چي وايي: **؟** ته زما بشر يې! **؟** ياني ته د ځان په شان راته گران يې؛ **؟** خدای دي روغ بشر درکي! **؟** ياني خدای دي جوړ او روغ لره؛ **؟** بشر دي ومړه! **؟**، **؟** بشر دي سرخوړه سه! **؟**، **؟** بشر دي خاوري سه **؟**، **؟** خوار بشری **؟** او داسي نور، هغه ترکيبونه او تعبيرونه دي، چي د بشر تر عربي ټکي په نسبتاً پراخه او بېله مانا کارېږي (حبيبي، سپېڅلې پښتو که).

دوهم : اوبستي مفغناټ

اړول سوي مفغناټ هم په خپل وار سره پر دوه ډوله دي : د اوبستو مفغناټو په لومړۍ ډله کې هغه کلیمې راځي، چې یوازې یې ظاهري جوله څه نا څه اوبستې وي؛ خو خپله اصلي مانا یې خوندي کړي وي . د دغه راز ټکو په ظاهري بدلون کې زیاتره د **ش** **تورۍ** په **نب**، د **د** **تورۍ** په **ل**، د **چ** **تورۍ** په **خ**، د **ج** **او** **ز** **توري** په **خ**، د **ب** **تورۍ** په **و**، د **ن** **تورۍ** په **ن**، د **ث** **تورۍ** په **ت** یا خپلو اصلي مخرجونو ته په نورو نیژدې رغونو اوبستي دي؛ مثلاً:

آبدست - اودس روزه - روژه

اشک - اوبسکي یا اوبسي روشن - روښان

ا طاق - هوتاک شاد - ښاد

افعی - ابي شادی - ښادي

بهادر - باتور شور - ښور (ږور، غوغا)

بهشت - بهښت شهر - ښار، ښهر

پشت - پښت (نژاد) فراخ - پراخ

تفنگ - توپک یا ټوپک فرشته - پرښته یا پرښته

جوان - ځوان فیروزه - پېروژه

خداوند - خاوند گریبان - گربوان

خرج یا خرچ - خرڅ مثل - متل

خوش - خوښ معصوم - ماشوم

میراث - میرات

هیچ - هیڅ (حبیبی، سپېڅلي پښتو کو).

د اړول سوو مفغناټو په دوهمه ډله کې هغه ټکي شامل دي، چې هم یې ظاهري جوله اوبستي وي؛ او په هم یې په مانا کې بدلون راغلئ وي؛ مثلاً **اسي** **هغه** کلیمه عربي ده، چې د عربي له **عاصي** **ټکي** څخه مفغن سوې ده، چې عربان یې د طاغي او گوناکار (گنهگار/گنهکار) په مفهوم کاروي؛ خو پښتانه دا ټکی د بخیل،

شوم، منحوس، مړاوي او پژمرده په ماناوو استعمالوي؛ او **؟** اسبگی **؟** يې د تصغير بڼه ده (حبيبي، سپېڅلې پښتو کو). دغه راز، عورت په عربي کي د انسان د وجود هغو ځايونو ته وايي، چي پټول يې لازم وي؛ خو پښتنو له دې ټکي څخه بله کليمه جوړه کړې ده، چي **؟** اورته **؟** نومېږي؛ او د ماينې، ماندینې، ښځې، ميرمني، کوروالا، کوروداني او داسي نورو په مانا کارېږي. پښتنو وروسته د تورو په اړولو سره له همدې ټکي **؟** اړوته **؟** جوړه کړه. ورپسې د همدغو مورفولوژيکو بدلونو په لړ کي له دې کليمې څخه بل ټکي سر پورته کړ، چي **؟** اړتينه **؟** بلل کېږي. د عربي ژبي **؟** نعره **؟** په پښتو کي، په **؟** ناره **؟** واوښته. وروسته له همدې ټکي څخه په پښتو کي داسي اصطلاح گاني جوړې شوې، چي له عربي مانا سره يې هيڅ تړاو نه درلود؛ د مثال په توگه د زياتره د کندهار او شاوخوا سيمو پښتانه وايي: **؟** پلانی ناره وکړه. **؟** د دغو سيمو پښتانه دا اصطلاح، د هغي نجلۍ يا ښځې له پاره استعمالوي، چي د مور او پلار د خوښۍ او ټولنيزو دودونو پر خلاف ځانته د ژوند ملگری غوره کړي. دغه رنگه په پښتو کي، نارې هغو نظمونو ته هم ويل کېږي، چي له ملي وزنونو سره سم، د پښتو د ولسي نکلونو په منځ کي ويلي کېږي؛ او زموږ ولسي نکلونو ته لا نوره ښکلا او جذابيت ور بخښي (حبيبي، سپېڅلې پښتو کز). په دې ډول گورو، چي له عربي **؟** نعرې **؟** څخه په پښتني چاپېر کي داسي نوي ټکي او اصطلاحات و زېږېدل، چي پر خپلي ظاهري جولې سربېره، د مانا له اړخه هم له اصلي ټکي سره مخکه او اسمان توپير لري.

دریم : منقلب مفغناټ

هغه مفغن ټکي، چي په ترتيب او اوډنه کي يې ډېر بدلون راغلی وي . د ابدال، تخفيف، تزديد، حذف او ترخيم له کبله يې اصلي بڼه بېخي اوښتې وي؛ او په پښتو ژبه کي يې نوی رنگ اخيستی وي؛ لکه منځوی، چي د ❸ میان ❹ او ❺ منځ ❻ له ټکو څخه پيدا سوی دی؛ صباح او سبا، سحر او سهار (د دې لغت له پاره، د پښتو اصلي ټکی گهيځ دی)، فاتحه او پاتا، آویزان او الوېزان، آزمایش او آزماینست (ازمینست، ازموینست یا ازموینه)، کاهش او کاهېست، خواهش او خواهېست، خارش او خارېست او داسي نور په دې ډله کي دي (حبيبي، سپېڅلې پښتو کز).

په پښتو ژبه او ادب کي په سلگونو داسي ټکي، ترکیبونه او اصطلاح گاني سته، چي له پېړيو پېړيو راهيسي د پښتنو په ورځنيو خبرو او محاورو کي داسي گډ سوي دي، چي اوس يې څوک د پردي والي گومان هم نه کوي . ځينو ځينو خو يې په پښتو کي خورا ډېر بچي هم پريښي دي؛ او هر يو يې د پښتو ژبي په لغوي او مانوي شتمنۍ کي لويه برخه لري .

مخکنيو خبرو ته په پام کولو سره ويلای سو، چي د سوچه کولو په نامه له پښتو ژبي څخه د داسي ټکو، اصطلاحاتو او ترکیبونو ایستل ډېر ناوړه او تاواني کار دی؛ ځکه ژبه تر هر څه مخکي د پوهېدو او پوهولو وسيله ده . په هغه څه چي زموږ مندي او پلرونه، وروڼه او خوندي، خپل او اشنا او په پای کي د ټولني هر وگړی په ډېري اسانۍ سره پوهېږي، ولي بايد د داسي جعل سوو او نامأنوسو ټکو له خوا وشړل سي، چي زموږ خلگو يې له سوونو کلونو راهيسي نوم هم نه وي اورېدلی؛ او نه يې د استعمال په ځايونو پوهېږي . موږ بايد په دې روښانه حقيقت ځانونه پوه کړو، چي د امير کروړ (د پټي خزانې له روايت سره سم په ۱۵۴ هـ ق کي مړ) عصر زموږ څخه تقريباً ديارلس سوه کاله پخوا تېر سوی دی . د زمانو سړو او تودو زموږ په ژبه، ادب او تاريخ کي ډېر ژور بدلونونه راوستي دي . د دغو بدلونونو څو اړخيزو اغېزو ته په ژوري کتني سره اوس دا خبره ناممکنه برېښي، چي د امير کروړ د عصر او پېر ژبه بېرته له سره راژوندۍ کړو . لکه څنگه چي په دې سوونو کلونو کي زموږ د خلگو د ژوندانه هيڅ شی پر خپل حال نه دی پاته، نو څنگه کېدای سي چي ژبه د يوه ژوندي او خوځنده ټولنيز موجود په توگه پر خپل پخواني حال پاته وي ؟ په هماغه ډول، چي زموږ پخوانيو پښتونو (نسلونو) خپل ځای موږ ته پرېښود، په ژبو کي هم د لرغونو ټکو، ترکیبونو او اصطلاحاتو پخواني نسلونه خپل ځای نوو نسلونو ته پرېږدي . زاړه کليمات مري او پر ځای يې نوي زېږي . بايد ټول دا ومنو، چي دا د تکامل او پرمختگ قانون دی . هو په دې کي هيڅ شک نسته، چي په اوسنۍ پښتو کي بايد، زموږ د لرغوني ژبي نښي نښانې هم تر ډېره خوندي او ژوندۍ وي؛ ځکه دا زموږ د لرغونو اثارو او وياړونو د خونديتوب ښه لاره ده؛ مگر بيا هم د ادې مانا نه لري، چي موږ په ژبه، ادب، مادي او مانوي کلتور، اجتماعي او اقتصادي اړيکو کي د بدلون، پرمختگ او متقابلو اغېزو حقيقت تر پښو لاندې کړو . که څوک ډېري ته په سر نيولو سره، د پښتو د سوچه کولو په نامه د اسانه، باب سوو او منلو ټکو پر ځای، هغه ټکي او

ترکیبونه دروي، چي بېله دوی بل هیڅوک نه په پوهېږي، دا نو په لوی لاس د پښتو د ارزښتناکو پانگو د تباهي او وړاني له پاره د لستونو را نغاړل دي؛ ځکه ټول په دې پوهېږو، چي هره ژبه د گرانو، درنو او نابابه ټکو له امله ویوونکو ته بېلابېل رېږونه او کړاونه پیدا کوي؛ او په پای کي یې خلگ له ویولو او لیکلو ډډه کوي . . .

په داسي حال کي، چي د نړۍ لويي او پرمختللي ژبي تر گرده له نورو ژبو څخه نوي ټکي او اصطلاحات اخلي، په پښتو کي له سوونو کلونو جال سوي لغتونه او اصطلاح گاني په دې نامه له ژبي ایستل کیږي، چي گوندي له بلي پردۍ ژبي څخه راغلي دي . دا چي دا پردۍ کلیمې او اصطلاحات څنگه او ولي زموږ ژبي ته را ننوتی دي؛ او تر کمه ځايه یې زموږ په ژبه او ادب کي رینې ځغولي دي، د ژبي د یو مخیز سوچه کولو دې ښاغلو پلویانو ته هیڅ بیه او ارزښت نه لري . انگرېزي ژبه له خپل ارتوالي او بډایتوب سره سره بیا هم هره ورځ د نورو ژبو لغتونه، عبارتونه او محاورې اخلي؛ د مثال په ډول د سنسکریت ، هندي، عربي، تورکي او پارسي ژبو گورو (Guru) ، پنډیت (Pandit/ Pundit) ، لوټ (Loot) ، پرده (Pardah) ، شال (Shawl) ، کارما (Karma) ، کشمیره (Cashmere) ، خاکی (Khaki) ، کباب (Kebab) ، شیش کباب (Shishkebab) ، حنا (Henna) ، استاد (Ustad) او په لسگونو نور ټکي همدا اوس په خپله اصلي بڼه کاروي . په داسي حال کي، چي د دغو مفهومونو د بیان له پاره، په انگرېزي کي پرېمانه لغتونه سته . موږ د انگرېزي ژبي او نورو مهذبو ژبو د داسي ژونديو مثالونو پر ضد، د خلگو پر ژبو ناستي کلیمې او ترکیبونه، د څو کسانو په وچو پرېکړو او فرمانونو سره، په داسي ټکو او عبارتونو اړوو، چي ظاهراً پښتو رنگ او جوله لري، خو په حقیقت کي پښتنو ته د نورو پردو ټکو په شان، نا اشنا او بېگانه برېښي . د داسي ټکو او لغتونو فهرست ډېر اوږد دی، چي په اصطلاح د ؟ سوچه پښتو ؟ سر سپارلو پلویانو زموږ په ژبه کي، د مروجو او منلو کلیمو پر ځای وړاندي کړي دي . اسوېلاند (سرائي، حریص)، پیلیزه (سريزه، مقدمه) ډانگ لکۍ (بلبل)، رنځمن (رنځور، ناروغ، مریض)، زر پښ (زرگر)، سماو (نیاو، عدالت، انصاف)، کتابخونه (کتابتون، کتابخانه)، اوسمهال (اوس، دا گړۍ، دم گړۍ، سمدستي) او په سلگونو نور له دې ډلي څخه دي.

د پښتو سوچه کول که پردۍ کول ؟

د افراطي سوچه کولو پلویان په خپلو لغت جوړونو او اختراعاتو کي اوس دې پولي ته رسېدلي دي، چي سړی بهرېږي یوه ورځ به خپل عربي او پارسي نومونه/ تخلصونه هم په پښتو ترجمه کړي؛ او په دې ډول به له خوږي او سپېڅلي پښتو څخه داسي کیچرۍ یا خرېرۍ جوړکړي، چي هیڅوک به یې خوند اخیستل څه چي، د خوړولو په لاره هم نه پوهېږي . دکورنۍ غړي او عام خلگ خو پرېږدي، چي زیاتره لوستي او پوه کسان هم د داسي کسانو د لغوي اختراعاتو په مانا نه پوهېږي . زه په خپله خو د ځینو ټکو په اړوندو داسي هک پک سم، چي باور وکړئ

د چينايي او جاپاني ژبي تر کليمو هم راته نا اشنا او سخت وي . د ؟ سوچه کولو ؟ د لېوني غورځنگ ځيني پلويان په خپلو خبرو او ليکنو کي ادعا کوي، چي گوندي په دې کار سره پښتو د پردو ژبو له اغېزې پاکوي؛ خو په دې واقعيت خبر نه دي، چي په خپلو جعل کړو ټکو او ترکيبونو سره يې زموږ اسانه او خوږه پښتو تر پخوا زياته په پردو ژبو پوري تړلې ده . هغوی د پردو ژبو د ځينو اسانه ټکو او ترکيبو له پاره داسي لغتونه او ترکيبونه اختراع کوي، چي په هيڅ ډول پښتو روح او خټه نه لري . په وضعه سوو ټکو او اصطلاحاتو کي له ورايه مالومېږي، چي د ؟ سوچه کولو ؟ ؟ غازيانو ؟ يوازي د کليمې بهرنۍ جامه اړولې ده، نه د هغې مانا او مفهوم؛ مثلاً د ؟ پيشنهاد ؟ مرکب ټکی د ؟ پيش نهاد ؟ له مرکب مصدر څخه اخيستل سوی دی، چي د ډاکټر محمد معين او حسن عميد په فارسي فرهنگونو کي په دغو ماناوو راغلي دي :

۱- هوډ کول، نيت کول، قصد کول، د کوم کار دکولو يا کوم شي د رانيولو او خرڅولو په اړه خبرتيا .

۲- د شنني يا هوارۍ له پاره د يوې موضوع يا مطلب طرحه کول (معين ۱: ۹۳۶).

د ؟ پيش نهاد ؟ مصدر هم په دغو درو ماناوو راوړل سوی دی :

۱- مخ ته کول، له خپل اصلي ځايه ځانته نيژدې کول (د شاته ايښوولو پر خلاف).

۲- خنډ جوړول، په لاره کي د تېرېدو مخه نيول.

۳- د سترگو په وړاندي ايښوول .

د ؟ پيشنهاد ؟ مرکبه کليمه، د پارسي ژبي او ادب د ډېرو باوري متنونو په استناد، په دغو ماناوو بيان سوې ده:

۱- هغه سوچ او فکر، چي د کوم کار په اړه انسان ته پيدا کيږي .

۲- قصد، هوډ، عزم، اراده، نيت، نيامت، مقصود، مراد او غرض .

۳- قدر، تقدير .

۴- هيله، ارزو، اوميد (اميد)، امل .

۵- مقدمه.

۶- قضيه.

۷- د يوه سوداگر يا هونرمند (هنرمند)، خرڅوونکي (پلورونکي) يا اخيستونکي (پېرېدونکي) عمل، چي په ټاکلو او مشخصو شرايطو سره د يوه کار د کولو خبرتيا ورکوي .

۸- د ښه والي او بدوالي مالومولو له پاره د کومي موضوع طرحه کول او څرگندول (معین ۱: ۹۳۵).

په پارسي کي د دې ټکي د جمعي سمه او منلې بڼه **پیشنهاد** ها **دئ**، نه **پیشنهادات** ؟، چي د عربي گرامر د قاعدو له مخي د **ات** په شاتړلو سره جمع سوی دئ .

په فرهنگ فارسی عمید **کي** هم د **پیشنهاد** مرکب ټکي ته زیاتره د ډاکټر معین د فارسي فرهنگ په څېر همدغه ماناوي لیکلي سوي دي . وگورئ (عمید ۱: ۶۰۸-۶۰۹) .

د پارسي ژبي په ورځنیو محاورو او مکالمو کي هم، د **پیشنهاد** مرکب نوم اصلاً د یوه کار یا مسألې په اړه د چاد سوچ، فکر، خیال، نظریې، غوښتنې او مقصد په مفهوم کارېږي؛ لکه څنگه چي څوک له بل چا څخه د پوښتنې پر مهال وایي: **پیشنهاد** تان درباره فلان موضوع چیست ؟ **ياني** د پلانی موضوع په اړه دي نظر، خیال، سوچ او مقصد څه دئ ؟ د **پیشنهاد** ټولي ماناوي په حقیقت کي، د دې مرکبي کلیمې مجازي یا اصطلاحی ماناوي دي، نه د هغې لغوي او تحت الفظي ماناوي . که څوک په پارسي کي له چا څخه وپوښتي: **نظر** تان در باره فلان مسأله چیست ؟ **يا** **خواست** تان در فلان مورد چیست ؟ **او** داسي نور دا ټول په حقیقت کي د **پیشنهاد** مفهوم رسوي . په هره ژبه کي داسي ټکي، ترکیبونه او اصطلاحات خورا ډېر دي، چي د بېلابېلو علتونو او عواملو له کبله پر اصلي مانا سربېره، اوس په بله مانا کارېږي . داسي ټکي او اصطلاحات پر پښتو او پارسي سربېره په نورو ژبو کي هم په پېخر دي؛ د مثال په توگه د **مغول** ټکی په اصل کي د یوه ځانگړي توکم نوم دئ؛ چي موږ ټول يې ښه پېژنو؛ خو په انگرېزي کي اوس دا ټکی د موگول (Mogul) په بڼه د مهم، متنفذ او بارسوخه کس په تیره بیا هغه چا په مانا استعمالېږي، چي په سوداگرۍ یا فیلمی صنعت کي لوی لاس ولري . (Robinson 881) دغه رنگه د **جهودا** **يا** **يهودا** ټکی، چي په اصل کي د حضرت عیسا (ع) په یارانو کي د (Judas Iscariot) له نامه څخه اخیستل سوی دئ؛ خواوس په انگرېزي ادبیاتو کي هر خاین، هر غدار، د لستوني هر مار او هر هغه چا ته ویل کېږي، چي خپلو یارانو او ملگرو ته خیانت کوي (Encarta online) & (Robinson 733) . (Dictionary) په پښتو کي هم د داسي ټکو شمېر لږ نه دئ؛ مثلاً **برېڅ** د پښتنو یوه مشهوره قبيله ده . وروسته په دې قوم کي د **فتح خان برېڅ** په نامه یو څوک پیدا سو . دا سړی له خپلوشپېتو سرتېرو ملگرو سره هندوستان ته ولاړ . د فتح خان برېڅ ملگرو په هندوستان کي ډېري مېړاني او قربانی وکړې . د **فتح خان برېڅ** کندهاري **او** **رایبا** د میني او د هغه د سرتېرو یارانو کیسه د پښتو په ولسي ادب کي ډېره مشهوره ده . له دې تاریخي پېښو سره د **برېڅ** ټکي، چي پخوا یوازي د یوې قبیلې له پاره استعمالېده، وروسته بله مانا هم ومونده . اوس گورو، چي د دې لغوي تطور له مخي د **برېڅ** ټکی د تېروني یار، ملگري او همکار په مانا هم کارسوی دئ . . . (حبیبی، د پښتو لغوي تطور، کابل ۱۲۸) .

تر دې څو بولگو او مثالونو وروسته بیرته راگرځو د **پیشنهاد** کلیمې ته . د پښتولغتونو او اصطلاحاتو ښاغلو مخترعینو د پارسي ژبي دا ترکیبي نوم ټکی په ټکی ترجمه کړ؛ او په **وړاندیز** یې وړاوه . لکه څنگه چي گورو **وړاندیز** له **وړاند** او **یز** څخه جوړ سوی دی؛ او د **یز** شاتر یې نن سبا دونه ډېرکارېږي، لکه د دوبي د موسم مچان، چي په هره کاسه کي لوېږي . په دې شک نسته، چي د **یز** شاتر یا شاوندي د پښتو په ځینو سوچه ټکوکي کار سوی دی، خو دا د دې مانا نه لري، چي حق او ناحق د هري کلیمې په شا پوري وتړل سي . د **وړاندیز** په ترکیبي نوم کي خو د سوچ، فکر، خیال، اند، نظریې، مقصد، مراد، ارادې، غوښتني هیڅ نښه او نښان نسته؛ ځکه **وړاند** د پارسي د **پیش** ټکي مانا ده؛ او **یز** د **نهاد** له پاره په شا پوري ور تړل سوی دی . اوس نو د سلیم عقل او لوړ ذوق څښتنان باید په خپله قضاوت وکړي، چي ایا د پښتو لغتونو ښاغلي واضعین او مخترعین، په دغه راز ټکي په ټکي ترجمه کړو ترکیبونو سره، د پښتو ژبي د سوچه کولو له پاره هڅي کوي که یی په پوهي یا ناپوهی سره تر پخوا زیات په نورو ژبو پوري تړي ؟ د **وړاندیز** مخ او شا ټوله په غور سره وگورئ، د **پیشنهاد** له تحت اللفظي ژباړي پرته د بل هیڅ شي مانا نه افاده کوي . دا چي د پارسي ژبي د **پیشنهاد** ترکیبي کلیمه تر کومي اندازي د خپلي مجازي مانا له پاره وړ او موزونه ده، زموږ د دې لیکنی موضوع نه ده . دلته دا پوښتنه پیدا کیږي، چي که څوک په پارسي، عربي او نورو ژبو کي هره تېروتنه یا شوډنگ کوي، باید موږ یې هم پېښې وکوو، ځکه موږ باید د ځینو په ناسم گومان له هغو سره سیالي او شریکي وکوو ؟ جواب په ټولو حالاتو کي منفي دی . موږ باید د نوو ټکو په جوړولو کي تل د مانا اسانی، سادگی، لنډوالي، خوږوالي، پوځوالي او داسي نورو اصولو ته په ټینگه پام وکړو . زموږ پوه او مستدل لوستونکي ښه پوهېږي، چي وړاندي کېدونکی شی کېدای سي کتاب، قلم، کاغذ او داسي نور وي، چي دا یو هم د سوچ، فکر، خیال، غوښتني، مقصد، مراد، ارادې مانا نه لري . په دې ډول گورو، چي د **وړاندیز** ټکی د خپل اصلي او اساسي مفهوم هیڅ اړخ نه بیانوي . که څوک هرومرو د **پیشنهاد** له پاره پښتو کلیمه جوړوي، نو هغه باید د **وړاندیز** د نامعقول او ټکي په ټکي ترجمه سوي ترکیب پر ځای د سوچ، خیال، هیلې، غوښتني، نظر، اند، هوډ په څېر څه وي نه د **پیشنهاد** د مرکب ټکي هو په هو تر جمه؛ مثلاً که څوک له بل چا پوښتنه وکړي : **د پلانی مسألې په اړه دي څه خیال دی ؟**، **په دې اړه څه سوچ کوې ؟**، **په دې باره کي دي نظر څه دی ؟** یا **تاسي څه غواړئ ؟** او داسي نوري جوملې (جملې) ټولي ساده، اسانه او سمی دي . عجب ده، چي د پښتو په سپېڅلې او خوږه ژبه کي، د ډېرو شیانو له پاره داسي ټکي سته، چي مانا یې د لمر په شان روښانه دي؛ خو ځیني کسان په پوهي یا ناپوهی سره د هغو پر ځای د نورو ژبو داسي لغتونه او ترکیبونه ټکي په ټکي ترجمه کوي، چي عامه او مروج مانا یې نه په اصلي (**پیشنهاد**) او نه هم په ترجمه سوې بڼه (**وړاندیز**) کي د پوهېدو وړ ده . په بله وینا په پارسي او پښتو دواړو کي، عام وگړي **پیشنهاد** او **وړاندیز** تر ټکو د نظر، خیال، فکر، غوښتني، خواست او نورو په مانا وو ښه پوهېږي . د

دې استدلال په رڼا کي اوس په جرأت سره ویلای سو، چي خلگو ته د **سوچه** **پښتو** په نامه، د داسي ترجمه سوو ټکو وړاندي کول، یوازي د وخت او انرژۍ بې ځايه لگول دي او بس.

دیدگاه **هغه** بل ترکیبي نوم دی، چي نن سبا په ایراني پارسي او افغاني دری کي خورا ډېر استعمالیږي . د **دید + گاه** ترکیبي نوم له لغوي اړخه د لیدو ځای، د څارلو یا څارکولو ځای، د ترصد ځای او داسي نورو ته ویل کیږي (عمید ۱: ۱۱۷۱) خو په پارسي کي ژورنالېستان او لیکوال دا ټکی د نظر، خیال، فکر، سوچ، اندېښې په مجازي او اصطلاحی ماناوو کاروي؛ مثلاً کله چي له چا څخه پوښتنه کوي، وایي: **دیدگاه** تان در باره فلان موضوع چیست ؟ **یا** **فلان مسأله** از دیدگاه شما چگونه است ؟ **او** داسي نور . په حقیقت کي د پارسي ژبي د **دیدگاه** مجازي ماناوې د انگرېزي ژبي د **Viewpoint or Point of view** ترکیب ترجمه ده، چي پخوا به یې په پارسي کي د **نقطه نظر** یا **نکته نظر** په بڼو ویل . دا چي **دیدگاه** **یا** **نکته نظر** په پارسي ژبه کي د خپلو باب سوو ماناوو له پاره وړ او پر ځای دي که یا ؟ بیا هم زموږ د بحث او څېړني موضوع نه ده . هغه څه چي یادونه یې دلته ضروري ده، د دې خبري سپیناوی دی، چي زموږ پښتو لغت جوړوونکو ولي د **دیدگاه** له پاره د **لیدلوری** ترکیب غوره کړی دی؛ ځکه په **لیدلوري** **یا** **لیدځای** کي خو بیا هم د نظر، خیال، رایي، فکر، اند، سوچ او داسي نورو په څېر مفهومونه په دقیقه توګه نه ښکاري . د **لیدلوري** ترکیب تر ډېره حده د ایراني پارسي د **چشم انداز** له جوړسوي ترکیب سره برابري لري، چي هغه هم د **انگرېزي ژبي** د **vista, angle, picture, side prospect, outlook, view, attitude, viewpoint, point of view, standpoint, scene, perception, perspective, (Gilmour)** .

530, 596

په پښتو کي د نظر، خیال، فکر، سوچ، اند، لید، کتنه، انځور او داسي نورو ټکي تر **لید لوري** **غوره** برېښي؛ مثلاً که له چا څخه پوښتنه وسي: **په دې اړه څه فکر کوې ؟**، **په دې اړه څه خیال لرې ؟** **یا** **تاسي دې مسألې ته څنګه یا له کمه اړخه ګورئ ؟** **یوې مسألې ته څنګه یا له کمه اړخه کتل، د پارسي** **دیدگاه** **او** **چشم انداز** مفهومونه په خورا اسانۍ، سادګۍ او دقت سره بیانوي . که نور هر بدو بلا له ځانه را باسي؛ او ژبه د خپلو ذوقونو له مخي د عامو خلگو له ورځنیو محاورو څخه مځکه او اسمان لیري کوي، باید موږ هم د **سوچه کولو** په نامه هغه ټکی په ټکی پښتو کړو؟ دا کار خو نه علمي تاداو لري؛ او نه هم د ښاغلو **سوچه کوونکو** د **سوچه پښتو** هیله تر سره کولای سي .

د صدراعظم یا وزیر اعظم حقوقي اصطلاح له ډېرو اوږدو وختونو راهیسي، زموږ د هیواد د اساسي حقوقو په تاریخ کي ځای موندلی دی . اشرف الوزرا- شاه ولي خان (بګي خان) د احمدشاه بابا د حکومت صدراعظم ؤ . سید نور محمد شاه کندهاری، د امیر شیرعلي خان پوه او مدبر صدراعظم ؤ، چي موږ ټول یې له نومونو سره اشنا یو . د دې

خبري د يادوني هدف دا دی، چي د صدراعظم کليمه له ډېرو وختونو راهيسي په دې هيواد کي باب وه . د صدراعظم ، وزيراعظم، رئيس الوزرا ټکي پر پښتو سربېره په پارسي، اردو او ځينو نورو ژبوکي له ډېرو زمانو څخه جال دي . ايرانيانو د پارسي ژبي د سوچه کولو په لړ کي د صدراعظم پر ځای د **نخست وزير** کليمه جوړه کړه (معين ۱: ۴۶۹۰) . د پښتو ژبي د **سوچه کولو** پلويانو هم له څه مودې وروسته د ايرانيانو پر پله پل کښېښود؛ او زموږ په حقوقي سيستم کي يې د يوې زړې او اشنا کليمې پر ځای د **لومړي وزير** ټکی راويست، چي په سل کي سل پردی خټه او جوله لري . د ايرانيانو د **نخست وزير** په دې ترجمه سوې بڼه کي، د نوښتگرۍ او پاڅه منطق هيڅ نښي نښانې نسته . سره له دې هم د داسي پېښه گريو او تقليدونو مخکښان ادعا لري، چي گوندي په خپلو نوو ټکو او اصطلاحاتو سره يې پښتو د پارسي او نورو ډېرو ژبو له اغېزو **ژغورلې** ده؛ او په خپل گومان کوشښ کوي، چي له پارسي سره د چا خبره **رغنده سيالي** وکړي . په داسي حال کي، چي د سليم عقل خاوندان له ورايه گوري، چي د پښتو ژبي د **سوچه کولو** دې ناوړه ډولونو، زموږ سپېڅلې، اسانه او خوږه ژبه تر پخوا زياته په نورو ژبو (له هغې ډلې په پارسي) پوري تړلې ده . ټولو ژبپوهانو ته څرگنده ده، چي پښتو يوه لرغونې او اصيله ژبه ده . که څوک له پارسي يا نورو ژبو سره د سالمې او گټورې سيالۍ خيال لري، نو ښه خو دا ده چي موږ هم خپله ژبه د پارسي، عربي او نورو ژبو په شان پراخه او شتمنه کړو؛ لغوي، ادبي او علمي پانگي يې را ټولي، پراخي او بډايي کړو؛ د ولسي او شفاهي ادب د غوړېدو په لاره کي يې نه سترې کېدونکي کوشښونه وکړو؛ او تر ټولو مخکي پښتو په ټولنه کي د يوې ژوندۍ او فعالې سياسي، فرهنگي او اقتصادي ژبي مقام ته و رسو . تر څو پښتو ژبه د ساينس او ټيکنالوژۍ، علومو او پرمختگونو ژبه نسي، د نړۍ له هيڅ ژبي سره د سيالۍ او رقابت لايې نه سي وهلاي . موږ بايد په ټينگ هوډ او سره سينه، پښتو د علم او پوهي په ژبه واړوو . هر پښتون عالم او کمال داره که مؤرخ وي که ټولنپوه ، که ساينس پوه وي که مخترع، که شاعر وي که هونرمند بايد په پښتو ژبه نوي، علمي او هونري اثار وړاندي کړي؛ او په دې توگه پښتو ژبي ته، د هيواد په دننه او بهر کي لا زيات مينه وال او خواخوږي پيدا کړي .

له نورو ژبو سره د پښتو د علمي او معقولي سيالۍ په اړه تر دې لنډو خبرو وروسته بيرته د صدراعظم او نخست وزير اصطلاح گانو ته راگرځو . په دې برخه کي بايد تر هر څه مخکي دا پوښتنه را منځ ته سي، چي موږ ولي د ايرانيانو په پېښو او تقليد د صدراعظم ټکي ته د **لومړي وزير** ټکی وټاکو؛ ځکه زموږ خلگ خو ټول له عمرونو راهيسي د صدراعظم له کليمې سره پوره اشنايي لري . دغه راز، **صدارت** هم افغانانو ته هغه اشنا او مانوس ټکی دی، چي د صدراعظم د دفتر يا ادارې مانا لري . که موږ هم د ايرانيانو پر لار ولاړ سو، نو بايد **صدارت** ته د **لومړي وزير دفتر** و وايو؛ او په دې توگه د **صدارت** يو ټکی په درو ټکو (لومړی + وزير + دفتر) واړوو . ښه که دا ومنو، چي د صدراعظم مانوسه او اشنا کليمه بايد هر وروڼو د پښتو په رنگ ور نځيري؛ ځکه موږ هم بايد خامخا هر څه د **سوچه کولو** په ماشين کي واچوو، نو بيا دا پوښتنه طرحه

کيږي، چي ولي بايد د ايرانيانو د **؟** نخست وزير **؟** جعل سوې کليمه ټکي په ټکي په پښتو وژباړو . موږ په پښتو کي صداراعظم ته **؟** لوی وزير **؟**، **؟** مشر وزير **؟**، **؟** ستر وزير **؟** او داسي نور ويلای سو، چي هم يې هر تر کيږ د نورو ژبو له اغېزې خلاص دئ؛ او هم ساده او اسانه دئ . د صداراعظم اصطلاح په څلورلسمه مېلادي پېړۍ کي له لاتين ژبي څخه انگرېزي ته ننوتلې ده؛ او اوس په پرايم رېټ (prime rate) ، پرايم لوکېشن (prime location) ، پرايم سپاټ (prime spot) ، پرايم سايت (prime site) ، پرايم ټايم (prime time) او داسي نورو ترکيبونو کي کارېږي . لکه څنگه چي گورو د انگرېزي ژبي د پرايم مينيستر (prime minister) په حقوقي اصطلاح کي هم د **؟** پرايم **؟** ټکي تر هر څه مخکي د مشر، اساسي، لوړ او عالي په ماناوو راغلې دئ نه د لومړي يا اول په مانا . (Robinson 1101)

د افغاني فرهنگ پر اسمان تلپاته او روښانه ستوري - لوی استاد علامه عبدالحی حبيبي (۱۲۸۹ش/۱۹۱۰م **؟** ۱۳۶۳ش/۱۹۸۴م) د **؟** اشرف الوزرا **؟** تر سرليک لاندې په هغه ارزښتناکه تاريخي مقاله کي، چي د احمد شاه بابا د صداراعظم (بگي خان) د شخصيت او کارنامو په اړه يې کښلې ده، د صداراعظم پر ځای د **؟** لوی وزير **؟** اصطلاح کار کړې ده . تر علامه حبيبي وروسته په پښتو څېړنو کي بل لوی او بې ساری شخصيت - علامه عبدالشکور رشاد (۱۳۰۰ش/۱۹۲۱م - ۱۳۸۳ش/۲۰۰۴م) هم د پتي خزانې د فرهنگ په دوهمه برخه (۶۳) کي د همدې شاه ولي خان اشرف الوزرا (بگي خان) له پاره د صداراعظم پر ځای د **؟** ستر وزير **؟** نوم استعمال کړی دئ (حبيبي، **؟** اشرف الوزرا، **؟** وږمه ۱ د ۱۳۵۳ وری : ۱؛ رشاد، پوهاند عبدالشکور، د پتي خزانې فرهنگ ، لومړۍ برخه ۶۳) . بايد يادونه وکړو، چي د بگي خان په نامه دې هوښيار او مخور خان، په ۱۱۶۰ ق کال، د باميزو د کوچنۍ قبيلې په استازيتوب، د کندهار په **؟** شير سرخ **؟** کي، د احمدشاه بابا (۱۱۶۰-۱۱۸۶) د پاچا کېدو په څو کسيزه جرگه کي هم فعاله برخه لرله . احمدشاه بابا بگي خان ته د هغه د پوهي، هوښياري، ريښتڼولۍ او سترو خدمتونو په بدل کي، د شاه ولي خان اشرف الوزرا لقب ورکړ . بگي خان خپله لور (بلقيس) د احمدشاه بابا زوی (شهزاده سليمان) ته په نکاح کړې وه . اوس د کندهار د شاولي کوټ ولسوالي د همدې پوه او سترگه ور قامي مشر په نامه نومول سوې ده.

د پښتو لغت جوړوونکي بايد په دې خبره ښه سر خلاص کړي، چي د پښتو ژبي سوچه کول، يوازي پردو ټکو او اصطلاحاتو ته دپښتو رنگ ورکولو په مانا نه دئ . په بله ژبه، پردوکلیماتو او عبارتونو ته يوازي پښتو جامه ور اغوستل، هيڅکله زموږ درد نه دوا کوي . بايد پردي خبره هم بشپړ غور وسي، چي پردو ټکو او لغتونو ته ورکړل سوی رنگ او روغن، له سليم عقل او ژور منطق سره برابري لري که يا؟ يو وار خپلو کالو او کړو وړو ته وگورئ، چي ايا ستاسي او ستاسي د نيکونو په جامو او کړو وړوکي هيڅ توپير او بدلون نسته . هر څوک دا مني، چي زموږ کالي، د ژوندانه وسايل او په مجموعي ډول ټول کړه وړه زموږ د نيکونو او تېرو سوو پښتونو له هغو سره هر اړخيز توپير لري . دا توپير او بدلون په هر هيواد او هره ټولنه کي ليدل کيږي . که د پر مختگ او تکامل دې زرین

اصل ته غاړه ږدو، نو بيا سمدلاسه دا پوښتنه پيدا كېږي، چي ژبه او دودونه مو څنگه له پخوانيو نسلونو سره توپير نسي لرلای . . . د دې خبرو مقصد دا دی، چي د ټولو لرغونو ټکو، پخوانيو دودونو او رواجونو بيا را ژوندي کول، د ټولنيزو او طبيعي قوانينو پر خلاف عمل دی. . .

دلته د پښتو ژبي د **❖** سوچه کېدو **❖** په نيت د ځينو هغو بولگو او مثالونو يادونه کوو، چي ظاهراً د پښتو په رنگ لږل سوي دي؛ خو د منطق او استدلال له اړخه کمزوري ښکاري . په دې وروستيو وختونو کي د عربي ژبي د **❖** جمهور رئيس **❖** ټکي له پاره، په پښتو کي د **❖** ولسمشر **❖** ترکيبي نوم غوره سوی دی . هر څوک په دې پوهېږي، چي **❖** ولسمشر **❖** له ولس (تورکي الاصله کليمه) او مشر (پښتو) څخه جوړ دی . جمهور رئيس هم دوې بېلي برخي (جمهور + رئيس) لري، چي دواړه يـــــــې عربي دي . د جمهور رئيس ټکی زموږ د هيواد د اساسي حقوقو په تاريخ کي ډېر اوږد عمر نه لري؛ ځکه په دې محکه کي له پېړيو پېړيو راهيسي پاچهي حکومتونه وه . د جمهوريت او جمهور رئيس حقوقي اصطلاح گاني، زموږ په هيواد کي له تاريخي پلوه په (۱۳۵۲ش) کال، د داوودخان تر کودتا وروسته باب سوې دي . د ايران نامتو څېړونکي - استاد سعيد نفيسي (۱۲۷۴-۱۳۴۵)، د پارسي ژبي د ناوړه ترکيبونو په اړه د خپلو څرگندونو په ترڅ کي، په دې اړه په زړه پوري استدلال کړی دی، چي لنډه يادونه يې بې گټې نه ده . استاد نفيسي باور لري ، چي د **❖** رئيس جمهور **❖** اصطلاح دقيقه نه ده؛ بايد دهغه پر ځای **❖** رئيس جمهورۍ **❖** وييل سي؛ ځکه **❖** رئيس جمهور **❖** په حقيقت کي د يوه رژيم مشر دی نه د ټولو خلگو. د پارسي ژبي د ناوړه ترکيبونو په باره کي، د پياوړي محقق ، استاد نفيسي ، نظريې په هغه کتاب کي راغلي دي، چي د **❖** در مکتب استاد **❖** په نامه کتاب خپور سوی دی (متأسفانه دا کتاب مي اوس په واک کي نه دی) .

د استاد نفيسي د استدلال په تاييد، ريشتيا هم د نړۍ په بېلابېلو هيوادونو کي ډېر داسي جمهور رئيسان سته، چي له خپلو مخالفانو څخه د څو رايو په ډېروالي، واک تر لاسه کوي . هره ورځ د يوه عالم گوندونو او ولسونو له ښکاره مخالفتونو او آن بغاوتونو سره مخامخ وي . پر دې سربېره د داسي جمهور رئيسانو شمېر هم لږ نه دی، چي د پوځي کودتاوو له لاري د واک پر گدی ناست دي؛ او د برچې په زور پر خلگو حکومت کوي . په داسي شرايطو کي د دولـــــــت دغه راز مشر ته څنگه د **❖** جمهور رئيس **❖** يا **❖** ولسمشر **❖** خطاب سم او پر ځای برېښي ؟ که څوک ميرويس خان، احمدشاه بابا، خان عبدالغفار خان، خان عبدالصمد خان ، مهاتما گاندي، جواهر لال نهرواو داسي نور کسان د **❖** ولسمشر **❖** په نامه يادوي، په دې ډول خطاب او نوم اخيستنې کي هيڅ تېروتنه نسته؛ ځکه دا شخصيتونه په ريښتني ډول د ولسونو مشران او مخکښان وه؛ خو د يوه رژيم مشر ته د **❖** جمهور رئيس **❖** يا **❖** ولسمشر **❖** په نامه خطاب کول ، علماً او منطقاً سم کار نه دی .

په اُردو ژبه کې جمهور رئیس یا دولتي مشر ته، د **صدر** **د** عربي ټکی کاروي، چې لنډ، ساده او اسانه دی. د پښتو په گډون زموږ د سیمې په زیاترو ژبو کې د عربي ژبې اغېزه، د یوه یا دوو ټکو په پښتو کولو سره نه ختمیږي. زموږ د هیواد زیاتره حقوقي اصطلاحات په عربي ژبه دي. دولت، حکومت، محکمه، ریاست، مدیریت، آمریت، عدالت، انصاف، نکاح، طلاق، میراث، دعوه، جرم، مدعي، مدعي علیه، اتهام، الزام، قتل، جرحه، جنایت، جنحه، قباح، مجني علیه، سرقت، زنا، عقد، قرارداد، اصول، قواعد، مقررات او په سلگونو نور حقوقي او فقهي اصطلاحات ټول عربي دي. دا اصطلاحات اوس زموږ د ټولني په حقوقي او سیاسي سیستم کې داسې اخیلي او بخښلي دي، چې په چټکۍ سره یې لیري کول او اړول خورا لوی مشکلات پېښوي. د دې خبرې مانا دا نه ده، چې حقوقي اصطلاحات باید هر وروږ په عربي یا بله پردۍ ژبه وي. که په پښتو کې داسې موزون او مناسب ټکي ومومو، چې د عربي یا بلې پردۍ ژبې مفهوم په سم او دقیق ډول افاده کړي، نو بیا هیڅ دلیل نسته، چې د هغو په دودولو او تعمیم لاس پورې نه کړو؛ مگر دا کار باید تر بشپړې څېړنې او پلټنې وروسته په کرار کرار وسي؛ ځکه د ژبې سمون او پر مختگ د عسکري کودتاوو او سیاسي انقلابونو په څېر په څو ساعتونو او ورځو کې نه کیږي. که سره له دې گردو خبرو بیا هم هدف دا وي، چې د **جمهور رئیس** **د** اصطلاح ته چې له اوس له څو کلونو راهیسې زموږ د ملي ترمینولوژۍ یوه برخه گرځېدلې ده، باید خامخا یو پښتو ټکی پیدا سي، نو بیا ښه دا ده چې په پښتو کې د هغه پر ځای **دولتي مشر** **د** یا **د عربي** **صدر** **د** په څېر په لنډ ډول یوازي **د** مشر **د** ووايو، چې هم روښانه او هم سوچه پښتو ټکي دي او هم تر ډېره حده له منطق او عقل سره اړخ لگوي. **د** دولتي مشر **د** یا **د** مشر **د** کېدای سي د کودتا یا بلې نامشروع لارې واک ته رسېدلی وي؛ مگر **د** ولسمشر **د**، **جمهور رئیس** **د**، **د** ملي مشر **د**، **د** ملي قاید **د**، **د** ملي زعيم **د** او داسې نور د هغو کسانو لقبونه دي، چې په ریشتیا سره د ټولو خلکو او ولسونو د مشرتابه ویاړ ولري.

په عربي ژبه کې څو ټکي سته، چې هر یو یې د جغرافیایي مفهوم له پلوه توپیر لري؛ مثلاً محلي، ساحه یي، منطقه یي، ملي، بین المللي او جهاني. تر هغه ځایه، چې ماته مالومه ده د پښتو ژبې **د** سوچه کولو **د** په لړ کې **د** بین المللي **د** او **د** جهاني **د** دواړو عربي کلیمو ته په پښتو کې **د** نړیوال **د** ټکی جوړ سوی دی. په داسې حال کې، چې **د** بین المللي **د** او **د** جهاني **د** تر منځ په مانا او مفهوم کې ډېر توپیر سته. **د** جهاني **د** کلیمه لکه څنګه چې له نامه یې ښکاري پر هغه څه دلالت کوي، چې گرده نړۍ پکښې نغښتې وي؛ د مثال په توګه د ملګرو ملتو سازمان داسې یوه جهاني مؤسسه ده، چې تقریباً د ټولې نړۍ هیوادونه، حکومتي او غیر حکومتي بین المللي سازمانونه، ازادي بخښوونکي غورځنګونه او داسې نور بین المللي شخصیتونه پکښې را غونډه سوي دي؛ خو د اسیان (ASEAN)، سارک (SAARC)، ایکو (ECO)، اروپایي اتحاديې (European Union)، افریقایي اتحاديې (African Union)، عرب لیګ (Arab League) او لسګونو نور په څېر سازمانونه په هیڅ وجه نړیواله بڼه نه لري.

لکه څنگه چې په نومونو کې یې ویل سوي دي، دا سازمانونه په یوه ټاکلې سیمه یا ټاکلو هیوادونو پورې اړه لري . له دې امله د **نړیوال** **ټکی** د هغو له پاره سم او دقیق نه دی . دا سازمانونه سره له دې چې په ځینو برخو کې د بېلابېلو هیوادونو او ملتونو تر منځ اړیکې تنظیموي، په حقیقت کې سیمه ییز یا منطقه ییز خصوصیت لري .

د **نړیوال** **ټکی** کلیمه یوازې د جغرافیایي ارتوالي او لویښت په مانا ده؛ او په هغې کې د ملتونو یا هیوادونو تر منځ اړیکو ته هیڅ اشاره نسته . په دې خاطر، د هر هغه مفهوم له پاره کارېږي، چې د نړۍ په گډه پراخوالی او لویښت ولري؛ د مثال په توگه تروریزم، نشه یي مواد، لوږه او بېکاري ټولې نړیوالې ستونزې دي . د **نړیوال** **ټکی** په مقابل کې زیاتره د **منطقه یي** **ټکی**، **ملي** **ټکی**، **ایالتي** **ټکی**، **ساحه یي** **ټکی**، **محلي** **ټکی**، **کلیوالي** **ټکی** او داسې نورو مفهومونه ویل کېږي، چې هر یو یې د غټوالي او ارتوالي له پلوه یو له بله توپیر لري؛ مگر د **بین المللي** **ټکی** په مانا کې د مسألې غټوالي او پراخوالي ته هیڅ اشاره نسته؛ او په واقعیت کې یوازې هغو اړیکو یا همکاريو ته گوته نیسي، چې د دوو یا څو ملتونو تر منځ په ځانگړو برخو یا ساحو کې رواني وي .

هغه کسان، چې د **بین المللي** **ټکی** او **جهاني** **ټکی** تر منځ توپیر نه مني، د ځینو بهرنیو متنونو په ژباړلو کې له پیچومو او کړاوونو سره مخامخ کېږي؛ مثلاً په دې انگرېزي متن کې د جهاني (Universal) او بین المللي (International) ټکي څنگ پر څنگ راغلي دي :

" The Vienna Convention on the Representation of States in their Relations with Universal International Organisations."

ویانا کنوانسیون - له جهاني سازمانونو سره په اړیکو کې، د دولتونو د استازیتوب په اړه . یا ویانا کنوانسیون له هغو بین المللي سازمانونو سره په اړیکو کې، د دولتونو د استازیتوب په اړه، چې جهاني بڼه ولري .

له دې انگرېزي متن څخه هم په ډاگه ښکاري، چې هر بین المللي سازمان، جهاني نه دی . په ډېرو سازمانونو کې پر بېلابېلو هیوادونو سربېره ډول ډول سیاسي، حقوقي، فرهنګي او اقتصادي سازمانونه برخه لري؛ خو د هغوی د سیاسي، پوځي، فرهنګي، اقتصادي او نورو فعالیتونو ساحه ټوله نړۍ یا حتا د نړۍ زیاتره برخه په ځان کې نه نغاړي .

دغو توپیرونو ته په یوې ځغلنده کتنې سره دا نتیجه اخلو، چې د **نړیوال** **ټکی** او **بین المللي** **ټکی** تر منځ غټ فرق سته . که څوک په پښتو کې، د عربي ژبې — **بین المللي** **ټکی** ټکي ته ساده، اسانه، خوږه او پخه کلیمه و مومي دا به ډېره ښه او په زړه پورې خبره وي؛ لیکن تر هغه مهاله باید موږ د **جهاني** **ټکی** او **بین المللي** **ټکی** تر منځ بېل مفهومونه گډوډ نه کړو . له بله پلوه د **جهاني** **ټکی** او **بین المللي** **ټکی** دوو بېلو ټکو ته د **نړیوال** **ټکی** یوه پښتو کلیمه غوره کول، د دې ژبي د محدودولو او تنگولو په مانا دی.

پښتو هم د نورو ژبو په څېر هيڅکله د نورو ټولنو له سياسي، فرهنگي، اجتماعي او اقتصادي اغېزو ليري نه سي پاته کېدای. د دې خبري مانا دا ده، چي موږ نه يوازې د نورو ژبو پخوانۍ کليمې له خپلي ژبي په بشپړه توگه نسو ايستلای؛ بلکي د نورو ژبو ځيني نوي ټکي او اصطلاحات به هم په خوښۍ يا ناخوښۍ سره منو. د فرهنگي راکړې ورکړې د همدې قانون پر بنسټ به زموږ د ژبي لغتونه، اصطلاحات او محاورې هم د دې هيواد د سياسي، اجتماعي، فرهنگي او اقتصادي نفوذ په تناسب، نورو ژبو ته ننوزي. راکړه ورکړه د بېلابېلو ولسونو تر منځ د متقابلو اړيکو انکار نه منوونکې اړتيا ده. په پښتني ټولنه کي خو پر راز راز اړيکو سربېره بايد، د گډو انساني پيوندونو عيني واقعيت هم له پامه ليري و نه غورځوو. ټول پوهېږو، پښتانه د ډيوريند د نامنلي کرښي ها خوا له بلوڅو، پنجابيانو، سينديانو (د سنده د ايالت اوسېدونکي) او هندي الاصله مهاجرو سره د دوستۍ او خوښۍ اړيکي لري. د ډيوريند کرښي په دې خوا کي خو د افغانستان له نورو ورونو قومونو سره د پښتنو گډي کورنۍ اړيکي تر کښته پښتنو هم ډېرې پياوړې دي. له بېلابېلو قومونو، مذهبونو، فرهنگونو او ژبو سره، د داسي ټينگو او هر اړخيزو اړيکو سته والي ته په پام سره، د پښتو ژبي د سوچه کېدو هيله گرسره علمي او عملي تاداو نه لري. د مذهبي، فرهنگي او ژبنۍ راکړې ورکړې په داسي شرايطو او حالاتو کي بايد تللې وسي، چي د پردو ژبو کليمې، اصطلاحات او ترکيبونه د خپلي ژبي له ځانگړتياوو او دودونو سره سم ووايو او وليکو. خپلي ژبي ته بايد په تکلف او تصنع سره د پردۍ ژبي رنگ ور نه کړو. که په پارسي کي له هر مطلب سره د ؟ می گيريم ؟ ټکي بدرگه کوي، دا د دوی خوښه ده؛ لکه ؟ به بحث می گيريم ؟، ؟ به خوانش می گيريم ؟، ؟ به برسي می گيريم ؟ او داسي نور. په پښتو کي د ؟ می گيريم ؟ ترجمه هيڅ ځای نه لري. په پښتو کي بايد و وايو: ؟ سره رغېږو ؟، ؟ وايو يې ؟، ؟ څېړو يې ؟ او نور.

سوچه او ناسوچه ټکي بايد څنگه بېل کړو؟

د ؟ سوچه کولو ؟ په بهير کي کله کله داسي هم پېښ سوي دي، چي ځيني کليمې بې څېړني او پلټني پردۍ گڼلې سوي؛ او د دې ناسمي انگېرني له مخي د هغو پر ځای د پښتو د ؟ سوچه ټکو ؟ په نامه، نوي کليمې وړاندي سوي دي. لکه څنگه چي پوهېږو د هري ژبي کليمات، اصطلاحات او محاورې د بېلابېلو سياسي، اجتماعي، فکري، فرهنگي او اقتصادي بدلونونو له امله خپل رنگ او جوله اړوي. هغه څوک چي د اوښتو ټکو او عبارتو پلار او نيکه و نه پېژني، بې شکه دغه راز کليمې، ترکيبونه او اصطلاحات ټول پردي گڼي؛ او په ډېرې زړورتيا سره ځان ته حق ورکوي، چي هغو ته د دوی په گومان نور پښتو ټکي او لغتونه وټاکي (په دې اړه د نور مالومات له پاره وگورئ: حبيبي، د پښتو لغاتو د تحقيق لاري، شل مقالې ۷، ۹۴).

لوی استاد - علامه عبدالحی حبیبی (۱۲۸۹ش/ ۱۹۱۰م ۱۳۶۳ ش/ ۱۹۸۴م) په هغه ژوره څېړنه کې، چې ❶ د پښتو لغاتو د تحقیق لاري ❷ نومېږي، د هغو کلیمو څو بولگې وړاندې کړي دي، چې ځینو خلکو د ظاهري جولې (تلفظ او املأ) پر بنسټ پردی گڼلي دي؛ او بیا یې د همدې دلیل له مخې لستونې را نغښتي دي؛ او هغو ته یې د دوی په ناسم گومان نوري ❸ سوچه ❹ پښتوکلیمې جوړې کړي دي . پــه داسې حال کې، چې د ایټیمولوژۍ او مورفولوژۍ له اړخه دغو ټکو ته په ژوري او هر اړخيزي کتنې سره له ورايه څرگندېږي، چې دا بې وزلي او رټل سوي لغتونه هیڅکله پردې نه دي . د دغو ټکو څو نمونې په دې ډول دي:

ښکلی، ښکلا، ښکلی

د ځینو په گومان دا کلیمې د عربي ژبې له ❶ شکل ❷ او ❸ شکل ❹ څخه اخیستل سوي دي . د افغاني فرهنگ بابا، علامه حبیبی، د شېخ متی او ښکارندوی له اشعارو څخه نیولې بیا د رحمان بابا تر شعرونو پوري، د دې کلیمو پراخ نظایر ښوولي دي (حبیبی، د پښتو لغاتو د تحقیق لاري، شل مقالې ۷، ۹۷ ❶ ۹۸) .

لــوی استاد د همدې مقالې په یوه بله برخه کې داسې استدلال کوي : ❶ په عربي کې ❷ شکل ❸ د صورت په مانا دی، چې ښه او بد دواړه پکښې راځي؛ خو د پښتو ❹ ښکلی ❶ یوازې حسین، قشنگ، او ښایسته ته وایي . ❷ علامه حبیبی، وروسته د ډنکن فوربس د سنسکریت ژبي قاموس په استناد، د ښکلي رېښه داسې بیــانوي ❸ Shukla ❹ : یا ❸ Shukle ❹ په سنسکریت کې سپین او نوراني ته وایي . شکله Shuklata (نور، سپین والی، سفیدي او شکله پکښه) (Shukla ❸ Paksha) د سپـوږمې رڼا ده . دغه راز، د همدې معتبر قاموس په حواله زیاتوي، چې کشل (Kushal) د روغتیا، سعادت، کامرانۍ او فرخندگۍ په معــناوو راغلې دی . کشله (Kushala) خوښ، ښه، سم او درست تـــــــه وایـــــــي . ❶ (حبیبی، د پښتو لغاتو د تحقیق لاري، شل مقالې ۷، ۹۹) . لوی استاد، په دې ډول نتیجه اخلي، چې هم د ❷ ښکلي ❸ او هم د ❹ کښلي ❶ رېښې کــټ مټ په دغو ماناوو په سنسکریت کې سته.

-اېت

لوی استاد، علامه حبیبی، په پښتو کې د ❶ اېت ❷ ماناوي داسې شمېري :

❶-رنج، زحمت او تکلیف.

❷- پر کښت او باغ یو نباتي یا آسماني آسیب راتلل.

۳- که دا کلمه د سړي سره د صفت په ډول راسي، مقصد يې مکار، محيل او چالاک دی. پلانی ډېر اېت سړی دی. په عربي کي هم افت جمع يې افات سته. مگر پښتو دا کلمه له عربي څخه نده اخيستې، ځکه چي په سنسکريت کي هم اېت (Apat) يا اېتي (Apatti) فاجعې، بدبختي، پرېشاني، خفت او رسواتوب ته وايي. (؟) حبيبي، د پښتو لغاتو د تحقيق لاري، شل مقالې ۷، ۹۹).

معظم استاد، د (؟) اېت (؟) کليمې په اړه له نورو اريايي ژبو سره د پښتو د گډوالي مسأله داسي څرگندوي: (؟) په سنسکريت کي هم د پښتو په څېر د اېت کال (Apat-Kal) اصطلاح سته، چي د مرضونو، اېتونو او کاڅي کال وي. د داسي ټکو د پېژندنې له پاره بايد وگورو، چي آيا دا کلمې په آريايي ژبو کي ريښې او بولگې لري که يا؟ که يې په آريايي ژبو کي ريښې وموندل سوې، بايد هغه پردۍ ونه گڼو، ځکه پښتو زړه ژبه ده، چي د اوستا او سنسکريت سره نژدې اړيکي لري. که دا ريښې په آريايي ژبو کي پيدا نسوې، هغه مهال بايد هغو ته د دخيلو ټکو په سترگه وگورو، او د مغلن توب يا پښتوالي د قانون پر بنسټ له هغو سره چلند وکوو (حبيبي، د پښتو لغاتو د تحقيق لاري، شل مقالې ۷، ۹۶). د همدې استدلال له مخي د (؟) اېت (؟) کليمه مغلنه نه ده؛ بلکي زړه اريايي کليمه ده.

لوی استاد په پښتو لنډيو کي د (؟) اېت (؟) بولگې داسي بيان کړي دي:

لکه شين کښت ژليو زمول کړم

را باندي راغله له آسمانه اېتونه

اېت وهلي کښت ته راغلم

نه يې شين توب سته، نه هغه خوند را کوينه

۲- اېر

د پښتو ادب وتلي او منلي بابا، لوی استاد علامه حبيبي، د (؟) اېر (؟) د اريايي ريښې تر څېړني مخکي، د دې ټکي د مانا په اړه داسي ليکي: (؟) په پښتو خوشبويي دوا ته وايي، چي له څو اجزاوو څخه مرکبه سوې وي. په سنسکريت کي هم په دغه شکل يو خوشبويه پوډر سته، چي په ښو ورځو کي استعمالېږي. (؟).

لوی استاد، د (؟) اېر (؟) اصلي اريايي بڼه او په بېلابېلو ژبو کي د دغه ټکي د تعريب سوي جولې په تړاو داسي کاري: (؟) په عربي کي هم عبير سته. په پارسي کي هم د صندلو او گلابو او مښکو څخه مرکبه دوا ده. پارسي کټ مټ عربي بڼه اخيستې ده، خو د پښتو عبير اصلي اريايي کليمه ده، او لکه اکثر فرهنگ ليکونکي چي

وايي عربي عبير هم له سنسکريت ابير څخه معرب سوی دی. ځکه چي عربو د ډېرو دواوو نومونه له هنده په خپله ژبه کي قبول کړي دي، لکه صندل د چندن معرب او نور. (حبیبی، د پښتو لغاتو د تحقیق لاري، شل مقالې ۷، ۱۰۱).

۳- ابرک (Abrak)

لوی استاد، د ابرک د ټکي د ریښې او مورفولوژیکو بدلونونو په اړه په زړه پوري بیان لري. ابرک، یوه سپینه کاني برېښېدونکې پسته ډبره ده، چي پانی پاني کیږي، او زریڅ ځني جوړیږي په انګلیسي یې Mica د یا Talc بولي. ځيني خلګ یې اشتباهاً عربي گڼي، او ابرق یې لیکي مګر پخپله په عربي بېل نوم لري، او طلق یې بولي او دغه نوم له عربي څخه اروپا ته هم تللی، او لکه المنجد چي وایي Talc د سوی دی. علامه حبیبی، د عربي ژبي د نامتو قاموس المنجد د په حواله لیکي، چي ابرق په عربي بله مانا لري. یاني داسي کلکه مخک، چي ډبري او خټي پکښي گډي وي؛ یا داسي شی چي تور او سپین وي. وروسته په فرهنگ اندراج د کي د ابرق مانا را اخلي، چي توري او سپیني رسی ته یې وایي. لوی استاد باور لري، چي په سنسکريت کي هم ابهرک (bhrak A) په همدغه پښتو مانا سته (حبیبی، د پښتو لغاتو د تحقیق لاري، شل مقالې ۷، ۱۰۱).

۴- اپي يا هپي (Api, Hapi)

اپي په پښتو کي مار يا اژدهار ته وايي . دا چي په عربي کي افعي په دغه مانا سته دا د دې دليل نه دی، چي دا کلمه له عربي څخه مغلغه سوې وي . لوی استاد، په خپله عالمانه او مستنده څېړنه کي د دې کليمې ريښې په پښتو ادب او ولسي محاورو کي ثابتوي؛ لکه څنگه چي د خوشال خان خټک دکلام يوه بولگه داسي ښيي :

مه لږم شه، مه اپي شه

غم فزا، راحت زدا

يا دا لنډۍ:

موزي اپي مار راته بس دی

اپي ماران دي د موزيانو په گورسینه

لوی استاد، علامه حبيبي، وروسته د همدې ټکي د مصدر په اړه داسي زياتوي : په ژبه کي اپ يا هپ ژر ژر خوړولو ته وايي، چي کټ مټ په همدې معنا په هندي ژبه کي هم سته . په پښتو کي وايي : هـپ يې کرل يعنی بلعيد . بل مصدر يې اپييل يا هپېدل دي . نو اپي يا هپي بلعيدو ته وايي (حبيبي، د پښتو لغاتو د تحقيق لاري، شل مقالې ۷، ۱۰۲).

۵- اټبار (Etbar)

لوی استاد د اټبار د سوچه اريايي ټکي بېلابېلي ماناوې داسي شمېري:

 اټبار د عزت، اعتماد، روشناسۍ او يقين په معناوو دی، مثلاً زلمی د اټبار خاوند دی . يعني روشناس او با عزت دی . اټبار وکړه، چي خبره داسي ده . يعنـي يقين وکړه، چي داسي ده . د علي خان خټک په دې بيت کي د ويسا او اعتماد په معنا:

چي ډېر دوست يې گڼې لا دي ډېر دښمن شي

د هر چا تر منځه ورک ويسا، اټبار شو

دا کليمه کټ مټ په سنسکريت کي د ډېر معاشرت او رفت او آمد په معنا ده، چي اوسنۍ معنا ته ډېره نژدې ده . (حبيبي، د پښتو لغاتو د تحقيق لاري، شل مقالې ۷، ۱۰۲).

٦- اتيات (Atyat)

بله هغه کليمه، چي خلگ يې په تېروتنې سره د **؟ احتياط** **؟** مفعنه بڼه گڼي، د **؟ اتيات** **؟** ټکي دئ، چي ژوره اريايي ريښه لري. د استاد المحققين، علامه حبيبي، په نظر **؟ اتيات** **؟** په توجه، غور او تدقيق سره د يوه کار کولو ته وايي؛ لکه څنگه چي وايي: اتيات کوه غوزار نسې! پردې سربېره، د صبر او تقوا په مانا هم د دې کليمې د استعمال يوه بولگه داسي وړاندي کوي:

اتيائي ياره راته گوره!

نن دي کاله ته په روا نکاح در ځمه!

لوی استاد، د **؟ اتيات** **؟** د اريايي ريښې د زباتولو له پاره، په سنسکريت کي د اتييت (Atit) کليمې يادونه کوي، چي د زاهد، متقي او پارسا په ماناوو راغلې ده. د سنسکريت دا مانا د پښتو له **؟ اتيات** **؟** او **؟ اتياتي** **؟** سره مشترکه ريښه لري (حبيبي، د پښتو لغاتو د تحقيق لاري، شل مقالې ٧، ١٠٢ - ١٠٣).

هغه کسان چي بې څېړني او پلټني، د خپلو اشنا او مانوسو ټکو پر ځای نوي کليمې، ترکيبونه او اصطلاحات جوړوي، بايد په دې واقعيت ځانونه ښه خبر کړي، چي زموږ د ژبي ډېري کليمې او لغتونه له نورو اريايي ژبو سره گډي ريښې لري. داسي ټکو، اصطلاحاتو او عبارتونو د تاريخ په اوږدو کي تر بېلابېلو سياسي، اجتماعي، فکري، فرهنگي او اقتصادي بدلونونو وروسته، خپله اصلي بڼه تر ډېري گچي اړولې ده. په نورو ژبو کي د هغو پراخ کارېدنگ په دې مانا نه دئ، چي گوندي داسي ټکي پښتوله پردو ژبو څخه اخيستي دي؛ اود دې غلط تحليل له مخي بايد، د هغو پر ځای د چا خبره له سره نوي **؟ سوچه** **؟** پښتو ټکي او ترکيبونه جوړ سي. د داسي کليمو او اصطلاح گانو له پاره د نوو ټکو وضعه کول، هيڅ علمي او منطقي جواز نه لري؛ ځکه په زياترو اريايي ژبو کي د هغو اصلي ريښه تر اوسه ژوندۍ ده. داسي ټکي او ترکيبونه له پېړيو پېړيو راهيسي په پښتو ژبه او ادب کي باب دي؛ خود پښتو ژبي د ځينو بې خبره لغت جوړوونکو په گومان يې يوازنی گونا (گناه) دا ده، چي په نورو اريايي ژبو مثلاً پارسي او هندي يا ځينو سامي ژبو لکه عربي يا ځينو تورکي الاصله ژبو کي هم په خورا پراخ لاس کارېږي.

انسان د لوی څښتن داسي مخلوق دئ، چي تل له تنوع او رنگارنگۍ سره مينه لري. په انسان کي د پلټني او نوښتگرۍ ناپايه مينه، له محدودو پوښو او يو رنگۍ سره ښکاره تضاد لري. دا د انسان خوی او فطرت دئ، چي تر يوه رنگ په څو رنگونو، تر يوې کليمې په څو کليمو، تر يوې راډيويي او تلويزيوني شبکې په څو شبکو او کانالونو خوشاله کېږي؛ خو د ورځپاڼو، مجلو، راډيويي او تلويزيوني شبکو ډېروالي يې په زړه کي د سينما، ژونډيو نندارو، نڅاوو، موسيقۍ او نورو هونرونو مينه هم نه لروي. ژبپوهان، اديبان او شاعران بايد په خپلو علمي او

هونري اثارو کي د ژبي لغوي او ادبي پانگي لا پسي پراخي او بډايي کړي؛ نه دا چي په خپلو حق او نا حق لغت جوړونو سره، په خلگو کي د ژبي د فردي کولو او انحصاري کولو پر لور گامونه پورته کړي .

د افغاني فرهنگ په پراخ اسمان کي تلپاته او ځلانده ستوري، علامه حبيبي، په يوه ځغلنده علمي کتنه کي، د ژبي دسوچه کولو ناکام بهير ته داسي گوري :

❖ د ژبو د سپېڅلتوب او خالص کولو شوقيان په هر ولس کښي هر وخت ډېر وي، مگر دا شوق او هوس کوم پوخ اساس نه لري . زما په عقیده د فطرت له سیره مخالف يو بې ځايه هوس دی . ژبه خو په حقيقت کښي فقط د افهام او تفهيم آله ده، نو چي يو ملت په ځينو الفاظو يوله بله ښه سره پوهېږي او هيڅ مشکلات نه وي ورته، څه ضرور دی، چي دوی به نوي لغات او کلمات له ځانه تراشي يا به ځيني وحشي او نامأنوس الفاظ د مدني او منلو الفاظو پر ځای دروي ؟ ❖ (حبيبي، د ژبو مشترک کلمات، شل مقالې ۷، ۷۳).

البته د دې خبرو مفهوم دا نه دی، چي لوی استاد په پښتو کي د نوو ټکو او اصطلاحاتو د جوړولو کورټ مخالف دی . لکه څنگه چي پوهېږو، هره ژبه او له هغې ډلي څخه پښتو د خپل بشپړتيا له پاره نه يوازي د خپلو لرغونو پانگو بيا را ژوندي کولو او دودولو ته اړتيا لري؛ بلکي له بېلابېلو طبيعي او غېر طبيعي بدلونونو سره گام په گام د نوو ټکو، نوو ترکيبونه او نوو اصطلاحاتو جوړول، د پښتو ژبي د بشپړتيا بله ضروري او مهمه لار ده . د دې تر څنگ د هغو کلیمو، عبارتونو، تعبيرونو او اصطلاح گانو کارونه هم د پښتو ژبي د پراختيا او پر مختيا پوخ ضمانت کوي، چي له پېړيو پېړيو راهيسي زموږ د خلگو په ژبه، ادب او نورو برخو کي د يوه نه بېلېدونکي عنصر په توگه اخېلي او بخېلي دي.

د لوی استاد، علامه حبيبي، د لوړو علمي نظريو په رڼا کي د پښتو ژبي د کمال او بشپړتابه مسأله تر بېل سرليک (په پښتو کي بايد د خپلو او پردو ټکو تر منځ څنگه انډول وسي ؟) لاندې په لنډه توگه څېړو.

په پښتو کي بايد د خپلو او پردو ټکو تر منځ څنگه انډول وسي ؟

په هر ه ژبه کي د خپلو او پردو ټکو تر منځ معقول انډول، ډېره ارزښتناکه مسأله ده . که د دې معادلې ټولو اړخونو ته بشپړ پام ونسي، د ژبي د ودې او پرمختگ بهير له سختو کړاونو او خنډونو سره مخامخ کېږي . له دې امله بايد پوره هڅه وکړو، چي له يوې خوا د خپلو مندو او پلرونو ژبني، فرهنگي او تاريخي ميراثونه خوندي کړو؛ او له بلي خوا په ژبه کي د اوس او راتلونکو وختونو له غوښتونو سره سم، د نوو پر مختياوو لاره پرانيزو . په بله وينا بايد له يوې خوا، خپله ژبه د نورو ژبو او دودونو له وړاندوونکو يرغلونو وساتو؛ او له بلي خوا د خلگو په ژوند کي ژورو سياسي، اجتماعي، کلتوري او اقتصادي بدلونونو ته په پاملرني سره د ژبي د اسانۍ، سادگۍ، خوږوالي او عموميت لاره غوره

کړو . دې لوړ مقصد ته رسېدل، یوازې هغه وخت ممکن دی، چې زموږ ژبپوهان، ادیبان او لیکوال له دې حساسې مسألې سره علمي او منطقي چلند وکړي . د ژبې د افراطي سوچه کولو هڅې او د پردو ژبو ، فرهنگي او فکري جریانونو د پراخو یرغلونو په وړاندې لاس تر زني کښېنستل دواړه په واقعیت کې د ژبې د محدودیت، وړانۍ او زوال لارې دي.

د پښتو ژبې او ادب لوی او بې ساری استاد - علامه عبدالحی حبیبي (۱۲۸۹ ش / ۱۹۱۰ م ◆ ۱۳۶۳ ش / ۱۹۸۴ م) په یوه علمي او ژوره شننه کې، د پښتو ژبې د بشپړتوب لارې او اصول داسې شمېري:

◆ ۱- د پښتو لغاتو او کلماتو ټولول او مواد یې راغونډول او قاموسونه یې لیکل.

۲- هغه کلمات مخصوصاً پلټل او میندل، چې په ژبه کېني اوس سوچه لغات نه لري، او د پردیو ژبو کلمات مستعمل دي.

۳- تر پلټنې او استقرار وروسته که د کومي کلمې لپاره په ژبه کې لغت مینده نسو، او له هرې خوا تر پلټنې وروسته یأس حاصل سو، نو د پردیو کلماتو په عوض کې نوي پښتو کلمات وضع کول او رواجول.

۴- د نوو شیانو او اختراعاتو لپاره اوس نوي نومونه د پښتو پر اصولو وضع کول یعنې پر نوو شیانو نوم ایښوول . ◆ (حبیبي، د پښتو نوي علمي اصطلاحات به څنگه وي ؟ شل مقالې ۷، ۱۰۶).

د علامه حبیبي په دې څلورو اصولو او لارو کې د پښتو ژبې د بشپړتابه ټولې هغه خواوې را غونډې سوي دي، چې نن یې ژبپوهان د ارکایزم (Archaism) ، دیالیکتیزم (Dialectism) ، له نورو ژبو راغلي یا دخپل ټکي (Adaptism) او نیلوجیزم (Neologism) بولي . په دې برخه کې د مسألې ځینو اړخونو ته لنډه کتنه کوو:

الف) د پښتو د لرغونو ټکو او اصطلاحاتو بیا را ژوندی کول او په بېلابېلو لهجوکې

د مروجو ټکو خپرول او عامول

د هرې بلې ژبې په شان، د پښتو د سوچه والي، سپېڅلتیا او شتمنۍ راز تر هر څه مخکې د دغې لرغونې ژبې د پخوانیو ټکو، اصطلاحاتو، ترکیبونو، محاورو او نورو ادبي - کلتوري اثارو په را ژوندی کولو، خوندي کولو او دودولو کې نغښتی دی . که د خپلومندو او پلرونو د ژبنيو او نورو فرهنگي ارزښتونو په ساتنه او بابولو کې پرله پسې کوښښونه ونه کړو، د پښتو ژبې د اصالت او سپېڅلتیا تر ټولو لوی او پوخ تاداو کرار کرار نږېږي . دا لوی فرهنگي اړتیا د وخت په تېرېدو سره ، د پښتنو د لرغونو شاعرانو، لیکوالو او پوهانو له ډول ډول علمي، ادبي، دیني،

تاريخي او فرهنگي اثارو سره د ننني نسل، په تېره بيا راتلونکو نسلونو اړيکي د پرې کېدو تر ټولي کمزوري کوي؛ او په پای کې د پښتو ژبي ډېري ارزښتمني خزاني له لاسه وزي .

لوی استاد- علامه حبيبي (۱۲۸۹ش/ ۱۹۱۰م ؟ ۱۳۶۳ ش/ ۱۹۸۴م) په دې اړه داسي استدلال کوي : ؟ که زموږ ژبه ارته او سوچه نسي، نو به په وطن کې د علم خپرونه هم ممکنه نه وي . جرمنيانو، يونانيانو، تورکانو، عربانو، ايرانيانو ټولو د خپلي ژبي پخوانۍ کلمې را ژوندۍ کړي دي . . . ؟ د لوی استاد په باور، پښتنو ته هم دا حتمي او ضروري ده، چي د خپلي ژبي پټي او قيمتي خزاني راټولي کي، او خپله ژبه مستغني او د پردو له اغېزو خوندي کي . ؟ (حبيبي، د پښتو نوي علمي اصطلاحات به څنگه وي ؟ شل مقالې، ۷، ۱۰۷) .

لوی استاد زياتوي : ؟ که د پښتو ټول لغتونه، کلمې، اصطلاحات، ترکيبونه او تعبيرونه په علمي او معقوله لاره را ټول سي، نو به پښتو پردو لغاتو ته هيڅ اړه نسي؛ ځکه چي د دې ژبي مواد او کلمات ټوله په غرو او رغو او ليري بيديا وو کي مهجور او متروک پاته دي . ؟ (حبيبي، د پښتو نوي علمي اصطلاحات به څنگه وي ؟ شل مقالې، ۷، ۱۰۷) .

علامه حبيبي، د پښتو د لرغونو ټکو، ترکيبونو او اصطلاحاتو د را غونډولو په اړه، دغه لاري په گوته کوی :

؟ ۱- د ژبي مينان بايد د لغاتو ټولول خپله ملي وظيفه وگڼي، او هر څوک دي يې علمي مرکزونو ته د ضبط او نشر لپاره وسپاري.

۲- سياري ډلي بايد د پښتونخوا غرو او رغو ته وليږلي سي.

۳- له ادبياتو او پښتو اثارو څخه دي استفاده وسي . د پښتو کلماتو ذخيره دي له کتابو را ويستلي سي، او د قوم پر اصطلاح دي تطبيق او ضبط سي.

۴- د پښتو قاموسونه دي په علمي لارو وليکل سي، چي د کلماتو د استعمال مختلف تحولات او موارد ولري.

تر هغه مهاله، چي د پښتو لرغوني ټکي، ترکيبونه او اصطلاحات په دقيقه او علمي توگه راټول؛ او په نوو علمي قاموسونو کي خپاره نسي، د پښتو د پخوانيو لغوي پانگو بيا ژوندي کول او دودول گران کار دی . ؟ (حبيبي، د پښتو نوي علمي اصطلاحات به څنگه وي ؟ شل مقالې، ۷، ۱۰۹) .

د معظم استاد، علامه حبيبي، په نظر که پردۍ کليمې گرځنده ډلو ته ورکړل سي، چي په هره سيمه کي يې پښتو ټکي وپلتي، نو به هيڅ داسي کليمه پاته نسي، چي پښتو معادل ونه لري . لوی استاد، تر پلټني او گروپږني مخکي د نوو ټکو د جوړولو او بابولو په اړه ليکي : ؟ ځيني کسان سته، چي د داسي کلماتو لپاره تر تحقيق او پلټني دمخه لغات وضع کوي، او بيا غواړي چي رواج يې هم کي، مگر چي موږ په خپله ژبه کي د ځانه زړه کلمه ولرو، نو نوې کلمه وضع کول غلط کار دی . هو که موږ پوره پلټنه وکړه، او په ژبه کي مو داسي سوچه پښتو کلمه نه کړه مينده،

او له هري خوا مأيوس سو، هلته که نو موږ د پرديو کلماتو په مقابل کي نوي وضع کوو، البته ښه به وي، مثلاً آخور اوس په موږ کي خورا مروجه کلمه ده. په مقابل کښي يې د ښاري محاورو پښتو هم نه لرو. يو وخت چا د دې لپاره **❖** بسنځری **❖** نوم وضع کاوه، وروسته دا نوم موږ په سوچه پښتو د مروتو په محاوره کښي وموند، چي **❖** پمبی **❖** يې بولي. نو چه اصله او موضوعه زړه کلمه وي، نوي ته حاجت نسته. په دې ډول تر پلټني دمخه شيانو ته نومونه وضع کول ژبه خرابول دي. **❖** سگک **❖** په مروجه محاوره کښي پښتو نوم نه لري. چا د دې لپاره د ترجمې په ډول **❖** کوتری **❖** نوم ښه گڼلئ دئ، مگر تر پلټني وروسته ښکاره سوه، چي دا شی په پښتو کي **❖** غری **❖** بولي. نو که تر وضع دمخه پلټنه سوې وای، غلطی به نه پېښېده. **❖** (حبیبی، د پښتو نوي علمي اصطلاحات به څنگه وي؟ شل مقالې، ۷، ۱۰۹).

لوی استاد د همدې څېړني په يوه بله برخه کي د پښتو لغت جوړوونکو د تلواري او سرسري چلند په اړه داسي کاري: **❖** ډېر پوهان په وضع کي خورا تلواري دي. دوی ژر ژر نومونه تجويز کوي، مگر زه وایم که تر دې دمخه پلټنه وسي، حاجت وضع ته نه پاتېږي. پخپله ژبه دغه مواد لري. موږ يې د وضع حق هم نلرو. . . ما ډېر پښتانه ليدلي دي، چي په دې کار د علم له خوا نه ور گډېږي، او هر څوک خپل عندي افکار پر ښکاره کوي، او له ځانه په ژبه کښي نوي مواد او کلمات راباسي. زه پخپله د دې کار ډېر مخالف یم، ځکه چي بېله علمي لاري داسي اقدامات د ژبي له پاره مضر گڼم. هر کار خپله لاره لري، که پر خپله لاره ورسو عیب نه لري. **❖** (حبیبی، د پښتو نوي علمي اصطلاحات به څنگه وي؟ شل مقالې، ۷، ۱۰۵).

د پښتو ژبي او ادب وتلی او منلی بابا، علامه حبیبی، په هغه مقاله کي چي **❖** پخواني کلمات او نوي مفاهيم **❖** نومېږي، د پښتود لرغونو ټکو، ترکیبونو، تعبیرونو او اصطلاحاتو د بيارا ژوندي کولو او رواجولو يوه بله لاره وړاندي کوي، چي هغه د ټولنيز ژوند پر بېلابېلو نوو شيانو او پېښو باندي د پخوانيو نومونو ايښوول دي. شک نسته، چي د ژبي ځيني کلیمې او اصطلاح گاني په خلگو کي له اوږدو وختونو را هيسي په يوه او بله مانا دود وي. د انساني ژوند په پرمختگ سره په ژبه کي نوي پېښي او نوي څيزونه پيدا سي. ژبپوهان او اديبان د خلگو په ژبه او ادبياتو کي دا دود سوي او اشنا کلیمې په نوي او پرمختللي ژوند کي د يوه بېل مفهوم له پاره استعمال کړي؛ او په دې ډول خپلو مړو او هېرو سوو ټکو ته په يوه نوي چاپېر کي د بيا ژوند کېدو او بابولو امکانات برابر کړي. د دې کار ته د ژبپوهني په اصطلاح **❖** توليد **❖** او په نوي محيط کي دود سوو ټکو ته **❖** مؤلدات **❖** وايي. ژبپوهان په ژبه کي د نوو ټکو د جوړولو پر ځای دکليماتو توليد غوره گڼي؛ ځکه لرغوني ټکي دخلگو په ژبه او ادب کي ژوري ريښې لري. خلگ په يوه او بل ډول له هغو سره پېژندگلوي لري؛ او بيا رواج يې تر نوو ټکو ډېر اسانه وي. د نړۍ په نورو ژبو کي هم دا کار په خورا ټينگار او جدیت سره سوی دئ؛ د مثال په توگه عربانو د استاد، دبابه، سياره، طياره، مسلسل او داسي نورو په څېر خپل زاړه لغتونه د پروفيسر، جنگي ټانک، موټر، الوتکي، ماشينگي او نورو پر ځای کار کړه. ايرانيانو هم د خپلي ژبي ځيني پخواني ټکي؛ لکه دانشگاه، دانشکده، دستور، پيشوند، پسوند او په

لسگونو نور په لږ او ډېر بدلون سره د پوهنتون، پوهنځي، گرامر (پښويه)، مخ وندي يا مختږ (سابقه) شاووندي يا شاتږ (لاحقه) پر ځای دود کړه. پخوا د دې مفهونو له پاره په پارسي کي زياتره عربي نومونه کارېده.

لوی استاد، پر نوو شيانو او مفهومونو باندې د زړو لغتونو او اصطلاحاتو د بيا جال کولو په باره کي، داسي په زړه پوري مثال وړاندې کوي: **❖** په پښتو کي له قديمه د 'تون' ادات د ظرفيت له پاره موجود ؤ، کله چي موږ دغه ادات لومړی پلا په نومونو کښي استعمال کړ، ځينو خلکو ونه مانه او انتقاد يې پر وکړ، مگر وروسته چي په پوهنتون، روزنتون او درملتون او نورو کښي استعمال سو اوس گورو، چي خلک يې په ډېره مينه استعمالوي. په پښتو ژبه او گرامر کي هم موږ ډېرو اصطلاحاتو ته ضرورت لرو، او بايد د فونيم، مورفيم، کلمې، سلايل او کلام په مقابل کښي خپل پښتو کلمات او اصطلاحات ولرو (حبيبي، پخواني کلمات او نوي مفاهيم، شل مقالې ۷، ۵۲).

د لرغونو ټکو د بيا را ژوندي کولو په اړه، دلته دا پوښتني پيدا کيږي، چي ايا د پښتو هره لرغونې او نامأنوسه کليمه بايد د ټولنيز ژوند پر نوو مفهومونو له سره کښېښول سي؟ ايا هر پخوانی ټکی، په ژبه کي له نوو راغلو ټکو سره د مقابلي وس لري که يا؟ ايا خلگ د ژوندانه په نوي چاپېر کي د هري لرغوني کليمې منلو ته تيار دي که يا؟ دې پوښتنو ته يوازي د ټولنپوهني له قوانينو سره سم علمي جواب وړاندې کېدای سي. د تکامل او پرمختگ قانون ته په ژوري پاملرني سره بايد دې مسلم حقيقت ته غاړه کښېښول سي، چي ځيني زاړه او متروک ټکي د کليماتو د ژوند او مړيني له اصل سره سم کله کله په نوي محيط کي د بيا ژوند کولو وړتيا نه لري؛ ځکه داسي ټکي خلگو ته تر مروجو او نوو جوړو سوو کليمو ډېر گران او نااشنا وي. طبيعي (د زمانې تېرېدل، د جغرافيايي چاپېر بدلون . . .) او غيرطبيعي (سياسي، اجتماعي، فکري، فرهنگي، اقتصادي . . .) عوامل ډېر ځله خلگ له خپلو لرغونو ژبنيو، کلتوري او تاريخي پانگو څخه دونه ليري کوي، چي د نورو ژبو ټکي او اصطلاحات د خپلو لرغونو کليمو او ترکيبونو په پرتله ډېر مأنوس او اسانه احساسوي. په بله وينا، يوازي هغه لرغوني کليمات، ترکيبونه او اصطلاحات په نوي چاپېر کي د بيا ژوند او ودي امکان لري، چي د خلگو په ژبه او ادب کي ټينگي او پياوړي رينې ولري؛ او په نوو ماناوو سره د جال کېدو له پاره د وگړو د سيلم عقل او لوړ ذوق غوښتنو ته مثبت جواب ووايي. معظم استاد، علامه حبيبي، د پښتنو د توري او قلم د بابا - خوشال خان خټک (۱۰۲۲ - ۱۱۰۰ هـ ق) په اشعارو کي د دغو نظايرو په وړاندې کولو سره استدلال کوي، چي کولای سو د **❖** ويی **❖** او **❖** وی **❖** په څېر زړې او متروکي کليمې په ژبپوهنه او گرامر کي د کليمې او جملې له پاره استعمال کړو:

چې بې تل تر تا را تېر کړم

دا ويی د زړه وباسه

خوشال خان خټک په بل ځای کې وايي:

يو ويی د دلّاسا راته پرې نږدې
ځان که هر څو خپل مين ته مرور کړم

يا

دا ويی زما دراز دئ
دا منزل دورو دراز دئ
چې په نيم ويی يې کارکېږي د خلق
د خلاصۍ مي همېشه کاندې جدال
بيا هم د خوشال خان خټک کلام دئ، چې وايي:
دا ووی مي خوښ دئ چې چا ويلي دي
ډېر مي په زړه باندې ښه لگېدلي دي

لکه څنگه چې گورو، د **؟ ويی ؟** او **؟ ووی ؟** ټکي په پښتو ادب کې ژورې ريښې لري . د همدې دلایلو له مخې کېدای سي، په ژبپوهنه او گرامر کې

؟ فونيم ؟ ته ږغ، **؟ گرافيم ؟** ته توری، **؟ مورفيم ؟** يا کلمې ته ويی، انگرېزي سيلېبل يا د څو ږغونو مجموعې ته **؟ گر ؟** ، د څو گرو مجموعې ته ووی (کلام) او د څو وويو يا جملو مجموعې ته وينا ووايو؛ او په دې توگه خپله پخوانۍ لغوي پاڼگه را ژوندۍ کړو (حبيبي، پخواني کلمات او نوي مفاهيم، شل مقالې ۷، ۵۲- ۵۳).

اما څرنگه چې لوی استاد هم په دې مقاله کې څو واره اشاره کړې ده، داسې زاپه او متروک ټکي بايد يوازي په گرامر او ژبپوهنه کې، د هغو عربي او اروپايي ټکو پرځای په کار ولوېږي، چې موږ يې په خپله ژبه کې مناسب او موزون معادل ټکي نه لرو . پوهنتون (پوهنه + تون)، پوهنځی (پوهنه + ځای)، روزنتون (روزنه + تون)، درملتون (درمل + تون)، نندارتون (ننداره + تون) او داسې نور هغه ترکيبي کليمې دي، چې د پښتو له زړو ټکو څخه د نوو مفهومونو له پاره جوړې سوي دي؛ او اوس د ټولني د بېلابېلو طبقو او قشرونو خلگو په خوښۍ سره منلي دي؛ خو د دې پر خلاف ځينو عسکري نومونو؛ لکه بریدمن، تورن، جگړن، ډگرمن، پرک، کنډک، غونډ او داسې نورو (چې پر يوه ځانگړي شخص يا ځانگړي عسکري واحد دلالت کوي) يوازي په يوه تنگ او ټاکلي چاپېرکي د بيا ژوندي کېدو چانس موندلی دئ . موږ اوس په خپلو ورځنيو خبرو کې نه وايو، چې پلانی بریدمن، تورن يا جگړن سپړی دئ . دغه

رنګه د ؟ يوه ټولۍ خلک ؟، ؟ دوه کنډکه بزګران ؟، ؟ درې غونډه خټګران ؟ او داسي نورو په شان اصطلاحات زموږ په ورځنيو محاورو کې نور ځای نه لري . پښتانه بايد د دغه راز سوچه پښتو نومونو په ساتنه او خوندي کولو کې، چې له نېکه مرغه اوس زموږ د ملي ترمينالوژۍ يوه ارزښتناکه برخه ده، د زړه له کومې هڅه او کوښښ وکړي . د دې پوښتني جواب چې ولي د داسي سوچه پښتو ټکو دکار اخيستنې لمن زموږ د ټولنيز ژوندانه نورو برخو ته پراخه نسوه، هم بايد د د طبيعي او ټولنيزو بدلونونو په قانون کې ولټوو . په بله وينا طبيعي او غير طبيعي عواملو د دغه راز پښتو ټکو او ترکيبونو پر ځای داسي نوري کليمې، عبارتونه او اصطلاحات را منځ ته کړه، چې کرار کرار يې زموږ د اصيلو پښتو کليمو او عبارتونو ځای ونيو . دا د يوه، دوو يا څو کسانو گونا نه وه، چې ولي يې د خپلو مندو او پلرونو وياړلې ژبه په سم ډول و نه پالل ؛ او پر ځای يې د پردو ژبو بې خونده او ناسمو ټکو، ترکيبونو او تعبيرونو ته مخه کړه . په دغه راز فرهنگي ناورينونو کې يوازي د هغو سرکښه بدلونونو لاس دئ، چې زياتره يې واک او قيصه زموږ په لاس کې نه وي، نو ځکه اوس ناڅاپي نه ده، چې د بيتک، اچانک، گبراو، ميلادو، جي، ټيک، گنټه، بروسه، ماچس، کمره، روډ، پلازا، اسپتال، سکول، کاليج، يونيورسيتي په شان سلگونه پردي ټکي د ډيورينډ د کرغېړني کرښې د ها خوا پښتنو په نښايسته او خوږه پښتو گډ سوي دي؛ او نن هغوی ته د پښتو تر سوچه او لرغونو ټکو ډېر ساده او اسانه برېښي . د زمانې قهر زموږ برو پښتنو په ژبه هم خورا ډېر پردي ټکي را گډ کړي دي، چې اوس د مانا او استعمال له پلوه د پښتو تر ځينو متروکو او مهجورو ټکو ډېر ساده او اسانه دي . په دې ډول، نتيجه اخلو چې موږ ټولو پښتنو ته د سوونو کلونو تر ژورو او اوږدو بدلونونو وروسته، نور د امير کروړ ژبه په سمه او بشپړه توگه د پوهېدو وړ نه ده . د پلار او نېکه زوړ کوسۍ تل تر تله زموږ سره نه سي پاته کېدای . بايد خپله ژبه او دودونه د نوو بدلونونو په رڼا کې پراخ، شتمن او پرمختللي کړو . که نه نو زموږ ژبه او دودونه به ډېر د پردو ژبو او فرهنگونو د وړانوونکو يرغلونو تر اغېزې لاندې خپل هر څه له لاسه ور کړي؛ ځکه بشري پرمختگ نوي غوښتني او اړتياوي وړاندې کوي، چې دې ټولو ته معقول او منطقي جواب يوازي د لرغونو او نابابه ټکو په خوندي کولو او را ژوندي کولو سره نه کېږي .

لوی استاد، علامه حبيبي، په خپلې ژورې علمي شننې سره، د محمد هوتک د ؟ پټي خزانه ؟ په تعليقاتو کې، د دغه ارزښتناک کتاب ځينې لرغوني او متروک ټکي د ادبي او تاريخي اثارو په رڼا کې خپرلي دي . دا کليمات او ترکيبونه پخوا زموږ د خلکو په ورځنيو خبرو، ديني، ادبي او تاريخي ليکنو کې په پراخه توگه کارېده؛ خو د زمانې ژورو بدلونونو اوس د هغو زياته برخه د ټولنې د نورو ژونديو موجوداتو په څېر، په خاورو کې ښخ کړي دي؛ او بيا را ژوندي کول يې د مړو انسانانو د راژوندي کولو په څېر الهي معجزې ته اړتيا لري . خلگ يې سره ټولو تبليغاتي کوښښونو، د گرانۍ او نا اشنايي په خاطر منلو ته تيار نه دي . په دې ډله کې لونل، اشلوک، گروهېدل، مېرځمن، ميرځی، پارکي، گړونگي او په لسگونو نور زاړه ټکي شامل دي . د دې خبرې مقصد دا دئ، چې موږ بايد د پښتو د لرغونو ټکو، عبارتونو او اصطلاحاتو په بيا دود کولو کې احساساتو او افراط لاره غوره نه کړو . د پښتو ادب له

کلاسیکو اثارو څخه د کومي نابابه او زړې کلیمې را اخیستل، هغې ته د بیا ژوند سملاسي پاسپورټ یا لایسنس نه ورکوي. په بشپړ باور سره د یوې ژوندۍ کلیمې په توګه د دغه راز ټکي بابل د هرې نوي کلیمې په څېر له ځینو خنډونو او ستونزو سره مخامخ کېږي. که په ژبه کې د دې کلیمې پر ځای بله عامه، اسانه او خوږه کلیمه جال سوې وي، نو د دې زړې کلیمې بیا را ژوندي کول هم د نوو کلیمو په شان د مروجو ټکو د زورور مقاومت له امله بې حتمي ماتي بله لار نه لري؛ خو که په ژبه او ادب کې تر اوسه هم د زړې یا متروکې کلیمې له پاره وړ او موزونه کلیمه نه وي جوړه سوې، نوخلګ په ځوب او مینې سره د خپل زاړه او هېر سوي ټکي بیا را ژوندي کولو ته غاړه ږدي. د همدې استدلال پر بنسټ باید، د نورو ژبو او فرهنګونو تر یرغلونو مخکې د نوو مفهومونو له پاره د خپلو لرغونو ټکو په بیا ژوندي کولو او جال کولو کې نه سترې کېدونکي کوښښونه وکوو.

په پښتو کې داسې ټکي هم سته، چې پر خپلو ژورو او ټینګو اریایي ریښو سربېره، د زمانې د غوسې او بې رحمۍ په وجه اوس د مړو اومتروکو ټکو په ډله کې راغلي دي؛ د مثال په ډول ❶ کوټ ❷، ❸ کوټوال ❹ او ❺ کوټوالي ❻ داسې اریایي کلیمې دي، چې د غزنویانو له زمانې څخه تر څلویښت - پینځوس کاله مخکې پورې هم زموږ په ژبه، ادب او اداري نظام کې خورا باب وې؛ مګر په ټولنه کې سیاسي، اجتماعي او فرهنګي بدلونونو اوس د ❶ کوټ ❷ پر ځای کلا (د عربي قلمعه مفعنه بڼه)، د ❸ کوټوال ❹ پر ځای سرحدار، قلعه دار، امنیه قومندان، د پولیسو قومندان او د ❺ کوټوالۍ ❻ پر ځای ❷ امنیه قومندانې ❸، ❹ سرحدي قوۍ ❺، ❻ ژاندرمرې ❷ او داسې نورې کلیمې درولي دي (حبیبی، پټه خزانه، د ۱۵ او ۴۷ مخونو لمنلیکونه). د کوټ ټکي لا تر اوسه د ځینو ځایونو په نومونو کې تر سترګو کېږي؛ خو د کوټوال او کوټوالۍ ټکي نور د مرګ او نابودۍ په حال کې دي.

ب) د پښتو په بېلابېلو لهجو کې د لغوي، ادبي، علمي او فرهنګي پانګو پلټل او راټولول

لکه څنګه چې د پښتو ژبي او ادب بابا، لوی استاد علامه حبیبی (۱۲۸۹ش/ ۱۹۱۰م ❶ ۱۳۶۳ش/ ۱۹۸۴م) هم په ټینګار سره یادونه کړې ده د پښتو ژبي لغوي، ادبي، فرهنګي او علمي سرچینې زیاتره د پښتنو په کلو او بانډو کې پرتې دي. ځینې ارزښتناکې پانګې د زمانو له جوړ و ظلمه بېخي له منځه تللي دي؛ او ځینې نورې یې زموږ د بې غوږۍ له امله ورځ په ورځ د تباڼې په حال کې دي. پښتانه منورین او د پښتني میراثونو د خوندي کولو ټولي ادارې باید په ګډه د خپلو خورو ورو پانګو په را غونډولو کې یوبل ته لاس ور کړي. که د پښتنو په غرونو او دښتونو کې دا ګران بیه لغوي، ادبي، کلتوري او علمي زېرمې را ټولي سي؛ اوله نوو علمي لارو چارو څخه په کار اخیستني سره، خلګو ته د قاموسونو، اطلسونو، کتابونو او نورو ګټورو سرچینو په بڼو وړاندي سي، هیڅ شک او تردید نسته، چې پښتو ژبه به د پخوا په پرتله ډېره غني او بډایه سي. په ډېرو ځایونو او حالاتو کې به بېخي د دې اړتیا نه وي، چې

ژبپوه يا اديب بې څېړني او پلټني له ځانه لغتونه او اصطلاح گاني جوړي کړي؛ او په خپلو جعل سوو ټکو، ترکيبونو او اصطلاحاتو سره د پوهانو، څېړونکو، په تېره بيا عامو وگړو مخالفت او مقاومت را وپاروي .

د پښتنو په بېلابېلو سيمو کي د لغوي پانگو، شفاهي او کتبي ادب د راټولولو په اړه يوه بله ارزښتناکه خبره داده، چي راغونډي سوي کليمې يا اصطلاح گاني بايد د شخصي ذوق، لهجه يي تمايلاتو او نورو ناسمو کړنو له مخي د يو بل پر ځای و نه درول سي . کله چي د پښتو ژبي پخواني او هېر سوي کليمات، ترکيبونه او اصطلاحات په علمي لاره راټول او خپاره سي، يوازي ولسونه د اسانۍ، سادگۍ، خوږوالي او پوخوالي پر بنسټ په هغو کي د چاڼ کولو حق لري؛ مثلاً پښتانه د **ډ** طفل **ډ** د عربي ټکي يا د **ډ** کودک **ډ** د پارسي ټکي له پاره **ډ** کوچنی **ډ**، **ډ** کمکی **ډ**، **ډ** وور **ډ**، **ډ** وړوکی **ډ**، **ډ** وړکوتی **ډ**، **ډ** ماشوم **ډ**، **ډ** معصوم **ډ**، **ډ** حيوان **ډ** او داسي نورو ټکي کاروي، چي ځيني يې سوچه پښتو، ځيني يې پردي او ځيني نور يې په پښتني کتو کي ايشېدلي يا په بله اصطلاح مفغن سوي ټکي دي . د ذوق څښتنان هيڅکله ، په دې ډله کي د **ډ** معصوم **ډ** او **ډ** حيوان **ډ** کليمې نه خوښوي؛ ځکه له يوې خوا پردي (عربي) ټکي دي، چي ويل او ليکل يې موږ پښتنو ته گران دي؛ او له بلي خوا د پوخوالي او لوړ ذوق غوښتنو ته جواب نه وايي . هيڅ هوښيار او پوه پښتون نه غواړي، چي خپل بجي ته د **ډ** کوچني **ډ**، **ډ** کمکي **ډ**، **ډ** واره **ډ**، **ډ** وړکوتي **ډ** او نورو پر ځای د **ډ** حيوان **ډ** لغت استعمال کړي . هغه کسان، چي کوچنی يا وور د حيوان په نامه بولي، د ښه او لوړ ذوق څښتن نه بلل کيږي . دغه راز ، د پښتو په بېلابېلو لهجوکي د **ډ** فرياد **ډ** پر ځای غلبله، کوکاره، بلغاکه، غرانگه، نار، سوره، چيغه، کرږه، کوکه، بوغاره (بغاره)، بروه، ساند، کوربل، غوغا، انگولا او داسي نوري کليمې استعماليږي (کاکړ، او حبيبي، سپېڅلې پښتو ۲۰۴) . دا ټول ټکي د پښتو لغوي پانگه ده . بايد کوښښ و نه سي، چي په دغو ټکو کي يوازي يو لغت د نورو ټولو پر ځای ودرېږي؛ او په دې توگه د پښتو د ډېرو سپېڅلو او مروجو کليمو وژلو او ورک کولو ته لاره هواره سي . د لته د يوې يا بلي لهجې د اصالت، اکثريت او اقليت يا د پښتو د هري لهجې ځينو ټکو او اصطلاحاتو ته د ونډي ورکولو په شان خبري، هيڅ علمي اساس او تاداو نه لري . د پښتو ژبي بېلابېل قاموسونه يا سيندونه بايد د پښتو د ټولو لهجو لرغوني او متروک (ارکاييک) ټکي د هغو له سم / سمو تلفظونو، ډول ډول ماناوو، بېلابېلو بدلونونو، ادبي نظايرو او جغرافيايي موقعيت سره خلگو ته وښيي . خلگ په خپله خوښه د **ډ** ښه منلو او ناوړه پرېښوولو **ډ** له قاعدې سره سم، تر ټولو ښه او خونده ور ټکي اخلي او ناوړه پرېږدي؛ مگر له بده مرغه په دې برخه کي تر اوسه سمه لاره نه ده خپله سوې . د پښتو ژبي د اوسني دور ځينو ژبپوهانو او اديبانو په يوه او بل ډول کوښښ کړی دی، چي په پښتو لهجو کي دود ټکي، ترکيبونه او اصطلاحات له خپلو وضعه کړو کليماتو سره يو ځای د معياري او کره پښتو په توگه، پر نورو خلگو وټي . په دې اړه خبري نور نه اوږدوو؛ ځکه هغه چي ښکاره دي، بيان او استدلال ته اړتيا نه لري؛ خو دا خبره بايد په څرگندو او روښانه ټکو ووايو، چي موږ بايد هيڅکله يوه سوچه، اصيله او زړه پښتو کليمه د بلي په رواجولو سره له منځه يو نه سو؛ ځکه ټولي لرغوني او زړې کليمې زموږ د سپېڅلي پښتو ارزښتناکه لغوي پانگه ده . داسي ستره

پانگه بايد هيڅکله په پوهي يا ناپوهۍ سره له لاسه و نه باسو . د معيار مقام ته د پښتو د سوچه کليمو يا نوو جوړو سوو ترکيبونو رسول، يوازي د سليم ذوق په خاوندانو اړه لري . له پښتو سره د خواخوږۍ او دلسوزۍ مدعيان بايد په ژبه کي له خپلو نفسي تمايلاتو او راز راز خطرناکو لوبو لاس واخلي . همدغه رنگه بايد د پښتو ژبي د سپېڅلتيا او بډايتوب په هيله هيڅکله تر اوبو دمخه گاولي و نه باسو . د دې پښتو مثل مانا دا ده، چي هر پردي ټکي او اصطلاح ته د سم پښتو لغت او اصطلاح د موندلو په خاطر بايد، لومړی د خپلي سپېڅلي او شتمني ژبي په بېلابېلو لهجو کي څېړنه او پلټنه وکوو؛ د پښتو د کلاسيک، منځني او معاصر پېر د ټولو اثارو پاني واپړوو؛ او هري ستونزي ته د حل لاره و مومو . که مو د خپلو ولسونو په ژبه او دودونو، ادبي او علمي اثارو کي د هغې له پاره د حل څرک پيدا نه کړ، بيا نو په علمي او معقولو لارو سره د نوي ټکي، نوي ترکيب او نوي اصطلاح په جوړولو لاس پوري کړو؛ او په دې کار کي هم د اسانتيا، سادگۍ، خوږوالي او پوخوالي له چوکاټه و نه وزوو.

(ج) په پښتو ژبه کي د دخيلو او مفغن سوو ټکو پالنه (Adaptism)

د پښتو ژبي د بشپړولو په لړ کي د لرغونو کليمو او اصطلاحاتو پر بيا ژوندي کولو، د دې ژبي په بېلابېلو لهجو کي د لغوي، ادبي او علمي پانگو پر راټولو او خپرولو سربېره، بله مهمه موضوع دهغو ټکو، عبارتونو او اصطلاحاتو دځوندي کولو مسأله ده، چي د طبيعي او غېرطبيعي عواملو له امله يې، د اوږدو پېړيو په ترڅ کي پښتو ژبي او ادب ته لاره موندلې ده ؛ اوس زموږ له سوچه پښتو کليماتو او اصطلاحاتو سره داسي اخښلي او بخښلي دي، چي جلاکول يې د سليم عقل له مخي نه کېدونکی کار برېښي.

❖ د ايا پښتو ژبه سوچه کېدای سي ؟ ❖ تر سرليک لاندي مو د لوی استاد- علامه حبيبي (۱۲۸۹ش / ۱۹۱۰م) د ۱۳۶۳ ش / ۱۹۸۴م) د عالمانه نظريو په رڼا کي، د مفغناتو د بېلابېلو ډولونو په اړه ځيني ټکي وړاندي کړه، دلته يوازي د دې خبري پر يادوني ټينگار کوو، چي مفغنات د پښتو ژبي ډېره ارزښتناکه او په زړه پوري لغوي پانگه ده . په نړۍ کي داسي ژبه نسته، چي په هغې کي د نورو ژبو او تهذيبنو اغېزې له ورايه نه وي څرگندي . دا ډول دوه اړخيزي يا څواړخيزي اغېزې، په بشري ټولنو کي د بېلابېلو طبيعۍ او غېر طبيعي عواملو زېږنده دي . په پښتو کي هم د مفغن سوو ټکو او اصطلاحاتو تر شا ډېري اوږدي تاريخي کيسې پرتې دي؛ هر ټکی، عبارت او اصطلاح ځانته خاص دلايل، علتونه او عوامل لري . د دې ليکني په لومړنيو څپرکو کي مو د دغه راز علتونو او سببونو په اړه څو لنډي خبري وکړي، دلته د دې حقيقت په وړاندي کولو بسنه کوو، چي دې ټکو په پښتني ټولنه کي، د خپلي اوږدې استوگني په ترڅ کي اوس کورټ افغاني رنگ اخيستی دی . بايد په هيڅ ډول کوښښ ونه سي، چي د پښتو ژبي او ادب دا ستره او نه بېلېدونکې زېرمه د وچو تعصبونو او تنگه نظره احساساتو پر بنسټ زيانمنه سي . موږ بايد هم ❖ پلورل ❖ ووايو او هم د ❖ خرڅ ❖ له مفغن ټکي څخه جوړ سوی مصدر ❖ خرڅول

❖ د ❖ خرڅ ❖ له مفعن ټکي څخه اوس په پښتو کي د ❖ خرڅوونکي (پلورونکي)، خرڅیلاو (خرڅلاو)، خرڅه (خرچه، مصرف یا لگښت) خرڅاوو یا خرڅي (خراج، لاس خلاصی، لگوونکی، مصرف کوونکی)، خرڅښت، خرڅېدنګ، خرڅونګ، خرڅېدل، خرڅېده، خرڅگیر (په بندرونو کي د مالیې یا محصول مامور)، خرڅون، خرڅونی یا خرڅېدونکی (مال، جنس، متاع) او داسي نورو په شان ټکي جوړ سوي دي، چي هر یو یې د پښتنو په بېلابېلو سیمو کي کارېږي. که څوک د ❖ خرڅ ❖ ټکی په دې کړي، چي د ❖ خرڅ ❖ یا ❖ خرچ ❖ له پردۍ کلیمې څخه مشتق سوی دی؛ او پر ځای یې په سرتېمبګۍ سره یوازي د پښتو سوچه ټکی (لگښت) دروي، په حقیقت کي نه یوازي د ❖ خرڅ ❖ له کلیمې سره بې ځایه دښمني کوي؛ بلکي له دې ټکي څخه هغو مشتق سوو ترکیبونو او عبارتونو ته هم د شک او تردید په سترګه گوري، چي له پېړیو پېړیو راهیسي په پښتنو کي جال او دود دي. داسي کارونه په حقیقت کي د تکامل او پرمختګ د قوانینو پر ضد عمل دی، چي بې ناکامۍ هیڅ نتیجه نه لري. په هره ژبه کي د لغوي، ادبي او علمي پانګي غټوالی او ارتوالی، د هغې ژبي د شتمنۍ او بډایتوب په مانا دی. د دې اصل له مخي هیڅوک حق نه لري، چي په لوی لاس زموږ پراخه او غني ژبه نېستمه کړي.

ځيني داسي کلیمې سته، چي هم په پارسي کي کارېږي؛ او هم په څه اړولې گونه په پښتو کي؛ لکه هندوانه (ایرانيان په خپله پارسي کي د ❖ ترېز ❖ ټکی نه کاروي)، سپیست، سین، میهن او داسي نور، چي په پښتو کي هم استعمالېږي. د پښتو د لوېديزي (لوېديځي) لهجې ویوونکي هغو وېشو ته ❖ شپیشتي ❖ وايي، چي ځيني پښتانه او ټول دري ژبي یې ❖ رشقه ❖ بولي. د سین (د شاهین لرغونې بڼه) ټکی، چي د پارسي ژبي په ❖ سیندخت ❖ او ځینو نورو ترکیبونو کي استعمال سوی دی، په پښتو کي د ❖ شئين ❖ یا د ❖ شيين ❖ په بڼه ویل کېږي. ❖ گواره ❖ هغه لرغونې پښتو کلیمه ده، چي سوونه کلونه مخکي پارسي ته ننوتې وه او د ❖ کبار ❖ په بڼه په پارسي ادب کي کارېده. وروسته پارسي ژبو د دې ټکي پر ځای د ❖ سبد ❖ ټکي ته مخه کړه؛ او د ❖ کبار ❖ اصل اریایي ټکی یې پرېښود؛ خو له نېکه مرغه د پښتو په لوېديزه لهجه کي تر اوسه د ❖ کوارې ❖ او ❖ سودې ❖ دواړه ټکي خوندي او ژوندي دي. پر دغو مثالونو سربېره، د داسي کلیمو او ترکیبونو شمېر ډېر زیات دی، چي ریښې یې په اوستا، سنسکريت، پښتو، زړه پارسي (فرس قدیم)، پهلوي، هندي او ځینو نورو اریایي ژبو کي مشترکي دي. د پښتو ژبي د نوو لغتونو او اصطلاحاتو جوړوونکي باید د لغت جوړونې پر مهال دې حساسو او باریکو ټکو ته په ټینګه پام وکړي. هیڅکله هر هغه ټکي او اصطلاح ته د دوی په گومان د ❖ سوچه ❖ پښتو کلیمې د جوړولو کوښښ و نه کړي، چي د نورو ژبو (مثلاً پارسي، اردو، هندي، پنجابي، سنسکريت او نورو) ویوونکي یې په خپلو خبرو او محاورو کي کاروي. دا ټکي له لرغونو زمانو څخه په پښتو کي هم باب دي؛ خو له بده مرغه چي د زمانو سړو او تودو یې د پراختیا او تعمیم مخه نیولې ده. ځيني یې یوازي د پښتو په ځانګړو او محدودو لهجو (ګړدودونو) کي کارېږي؛ او ځينو یې د کلیماتو د ژوند او مرګ د اصل له مخي، ورو ورو خپل ځای نورو ټکو او ترکیبونو ته پرېښی دی. د افغاني فرهنگ نومیالی او تلپاتي استاد، علامه عبدالحی حبیبی، په هغه مقاله کي، چي

د ؟ پښتو ځيني نوي موندل سوي کلمات ؟ نومېږي، د اريايي ژبو تر منځ د داسي گډو ټکو ځيني بولگې (نمونې)، د هغو ريښې او مورفولوژيک بدلونونه په ډېره علمي توگه بيان کړي دي (د زيات مالومات له پاره و گورئ: حبيبي، ؟ د پښتو ځيني نوي موندل سوي کلمات، ؟ کابل ۱۲ د ۱۳۵۳ کب : ۱-۹) .

لوی استاد، د ژبو تر منځ د مشترکو ټکو په لړ کي د پزي يا پوزي ټکي داسي شني : ؟ پوز، پوزه او پزه ټول له اريايي ريښې څخه دي؛ او عنصري توري يې 'پ، ز' دي . دا اريايي کلمه له ډېري پخوا په عربي گډه سوې ده؛ او د انتقال تر قانون لاندي تللې ده، پېړۍ پېړۍ پر تېري سوي دي او تر اوسه هم په عربي کښي موجوده ده . که موږ له ځانه سره د ژبي د تخليص او سوچه کولو فيصله وکړو، نو بايد چي د پښتو (پزه) ور پرې کړو، ځکه چي دا کلمه خو هم په پارسي او هم عربي کي سته . حال دا چي په پښتو کي موږ بل نوم هم نه ورته لرو او نه نوی نوم ورته وضع کولای سو، نو نا چاره يو چي د پښتو (پزه يا پوزه) ومنو او دا لغت له لاسه ونه باسو . په دې ډول ډېر مشترک لغات او په سوو سوو کلمات لرو، چي بايد په خپله ژبه کي يې پرېږدو او خپل اصلي مال يې وگڼو او په دې يې و نه کړو، چي دا لغت خو په نورو ژبو کښي مستعمل دئ (حبيبي، د ژبو مشترک کلمات، کابل ۲ د ۱۳۲۴ غويي : ۱-۳) .

برهان المحققين - علامه حبيبي د همدې استدلال په دوام ليکي : ؟ د پښتو او دري او هندي ژبو ډېر لغات سره مشترک يا سره نږدې دي . دا ځکه چي يو خو په ريښه کي سره شريک دي؛ او بل دا چي د دغو خلقو په منځ کي تل اقتصادي او تجارتي او فرهنگي روابط او تگ راتگ موجود ؤ، نو ډېر کلمات له غربه شرق ته نقل سوي، يا له شرقه غربي خوا ته تللي دي . (حبيبي، پښتو نثر ته کره کتني ۵۹) .

لوی استاد، د دغې څېړني په يوه بله برخه کي د اريايي ژبو د گډوالي او ورته والي يوه بله بولگه داسي بيانوي : ؟ د پښتو آس، د دري اسپ، د سنسکريت اشوځوني سره نږدې دي . د پښتو ډېوه او د سنسکريت ډېوه سره مشترک دي، د پښتو لس او د هندي دس او د دري ده د تبديل تر خاص قانون لاندي دي؛ او ځکه چي هيڅ ژبه له مشترکو لغاتو او کلماتو څخه نه وه خالي، نو ايا د يوې ژبي تخليص د نورو ژبو له اثره څخه ممکن دئ ؟ زما په عقیده يه ! اما دلته بايد دا خبره هم وکم، چي د ژبي سوچه کول خو بالکل ممکن نه دي، مگر د ژبي بنياد قوي کول او روزل او پالل ښه کار دئ . په ژبه کي چي کوم کلمات اوس مستعمل دي، هغه په دې گناه ايستل، چي له بلي ژبي څخه راغلي دي، معقول کار نه ښکاري . مگر دغه کلمات په ثقافتي تعامل کي اچول او له هغو څخه کاراخيستل ډېر ښه کار دئ .

معظم استاد، د اريايي ژبو د گډوالي او ورته والي پر بنسټ، د پښتو ژبي د سوچه کولو دعوه له لويه سره بې ځايه گڼي؛ او داسي استدلال کوي : ؟ د دنيا ژبي څو کورنۍ دي؛ او هره ژبه په يوه کورنۍ پوري اړه لري . د هري کورنۍ ژبي بيا ځانته ريښه او بنسټ لري، چي هغه بنسټ د يوې کورنۍ ژبو لپاره مشترک دئ؛ او ډېري ژبي په ځينو خصوصياتو کي سره نښتي وي، نو که موږ دغه نښتون او اشتراک پر علمي اساس باندي ومنو، نو د ژبي د

خالص توب دعوي به پرېږدو . مثلاً آريايي ژبي چي په هند، افغانستان، پارس، خراسان كي ويلي كېدې، ټولي له يوې ريښې څخه را ټوكېدلي دي، نو ځكه اوس د دغو ژبو لغات سره مشترك او نږدې دي . په دغو ژبو كي پښتو له سنسكريت ، اوستا، پهلوي، او دري سره ډېره خپلوي لري؛ بلكه د دغو ژبو ډېر زاړه او لرغوني كلمات اوس لا هم پښتو ساتلي دي . د پښتو او بچه هغه د پخوانو آريايانو وېجه ده، د پښتو اوسنۍ ورشو د پخوانو تاريخي ژبو (ورشو) ده . د پخوانۍ دري (اير - هير) د پښتو اورو يا اير دي . د پښتو هټ له هندي ژبو سره مشتركه كلمه ده . دغسي هم رود، ديوال، بڼه، پيغاره او داسي په سوو كلمات يې له دري سره مشترك دي، بلكه بڼه او پيغور اوس دري زبانان نه وايي، مگر پښتانه يې وايي . دا مشترك لغات زموږ دي، او كورټ يې موږ له ژبي څخه نه باسو . دغسي هم له عربي څخه ډېر مفعن كلمات لرو، چي اوس زموږ سوي دي؛ او خاص د پښتو مال دئ، او نه ښايي چي پردي و گڼل سي . كيسۍ، پاتا، ميراث، ناره، تپوس، ماشوم له دې ډلي څخه دي، چي اوس پوره پښتو بلل كيږي . ❖ (حبيبي، پښتو نثر ته كره كتنې ٦٠) .

لوی استاد، وروسته د لغوي راكړي وركړي د بهير څرنگوالي ته داسي كتنه كوي : ❖ د لغاتو دانتقال په دوره كي له يوې ژبي سره ډېر ليري كلمات هم گډيږي؛ او داسي الفاظ هم ورته را درومي، چي اصلاً د هغې ژبي له كورنۍ څخه هم نه وي، مثلاً سنسكريت چي يوه آريايي ژبه ده، او عربي چي له سامي كورنۍ څخه ده . په پخوانو تجارتي روابطو كي د لومړۍ ژبي ډېر الفاظ عربو ته تللي؛ او په عربي ژبه گډ سوي دي، لكه ايت، چندن، مشكا، كيور، نانبول، چي په عربي كي آفت، صندل، مسك، كافور، ننبول ځيني جوړ سوي دي . اوس چي موږ گورو، دغه لغات په پښتو كي هم سته . ايت، چندن، مشك او كاپور ټول مستعمل دي . نو دا الفاظ د سامي عربي ژبي او د آريايي ژبو تر منځ مشترك گڼل كيږي، او په فارسي كي هم بيرته په عربي شكل مستعمل دي (حبيبي، پښتو نثر ته كره كتنې ٦٠ - ٦١) .

لوی استاد، د بېلابېلو بدلونونو له كبله د يوې كليمې پر ځای د بلي كليمې د را پيدا كېدو او عامېدو په اړه داسي ليكي : ❖ په پخوانيو آريايي ژبو كي، د ❖ م او ن ❖ عنصرې توري ، په پيل كي د ارادې په مانا كارېده ؛ وروسته په سنسكريت كي د ❖ من ❖ ټكي د ❖ زړه ❖ مانا پيدا كړه؛ ځكه پخوا خلگو داسي انگېرل، چي ❖ زړه ❖ د انسان د حركاتو، افكارو او احساساتو مركز دئ . د امير كروړ جهان پهلوان په وياړنه كي هم د ❖ من ❖ كليمه د ❖ زړه ❖ په مانا كار سوې ده . وروسته په پښتو كي د ❖ ارادې ❖ او ❖ زړه ❖ په ماناوو د ❖ من ❖ لرغونۍ ټكي په بشپړه توگه له منځه ولاړ؛ او پر ځای يې ❖ زړه ❖ ودرېد . كه څه هم د ❖ من ❖ كليمه مړه سوه؛ خو ډېر اولاد او زامن ځني پاته سول . د دې زامنو په ډله كي يې د ❖ منل ❖، ❖ مننه ❖، ❖ منښت ❖، ❖ مننگ ❖، ❖ منونكي ❖، ❖ منلی ❖، ❖ مني ❖ او نورو يادونه كولاى سو . اما كه موږ د (ارادې) لپاره مثلاً بله كلمه ونه لرو نو كولاى سو، چي د قديم (من) د دغي معنى لپاره مستعمل كړو . كه څه هم او س زموږ

مستعمله (اراده) هم ښه کلمه ده، او په ژبه کښي داخله سوې ده او ضرورت هم نه لرو، چي متروکه، مهجوره او نتلې کلمه يې پر ځای ودروو . ❖ (حبيبي ، د کلماتو مرگ او ژوند، شل مقالې ۷، ۷۸) .

د پښتو ژبي او ادب په تاريخ کي تلپاته ستوری ، علامه حبيبي، د همدې مقالې په يوه بله برخه کي د کليماتو د نوو ماناوو او مفهومو د پيدايښت په لړ کي د ❖ ود ❖ د مړه سوي اريايي ټکي ريښه او مشتقات داسي په گوته کوي : ❖ وده، ويده، ويدا، ودنه، واده، ودول، ودېدل، ودون، ودوونکی، ودېدونکی، ودېدونې، ودېدون، ودېدنه، ودونه او نور ټول له يوه مادې څخه زېږېدلي دي، چي هغه د ❖ ود ❖ ټکي دی، چي وروسته له هغه څخه د ❖ ويدا ❖ کليمه پيدا سوه . آريايانو تر مېلاد څورلس سوه کاله دمخه خپلو علمي او ديني سندرو ته 'ويدا' ويل، چي د پوهني مانا لري . په سنسکريت کي هم د ❖ ود ❖ ماده سته، چي د علم او پوهي په مانا ده . ❖ (حبيبي، د کلماتو مرگ او ژوند، شل مقالې ۷، ۷۷-۷۸) .

لکه څنگه چي لوی استاد کاږي د دې کورنۍ پلار (ود) اوس مړ دی؛ او څوک يې نه وايي؛ خو بچيان يې تر اوسه پاته دي . په پښتو ژبه کي داسي ټکي خورا ډېر دي، چي ريښې يې اوس زموږ په ژبه او ادب کي بېخي مړي دي؛ خو د نوو ټکو او ترکيبونه په ښه د هغو نوي نسلونه ورځ په ورځ ډېريري . دا خبره د کليماتو د مړيني او ژوند پر قانون د سموالي او ريښتينوالي مېر لگول دي . د دې قانون په منلو سره اوس هيڅ د اريانۍ ځای نه پاتېږي، چي د زمانې په تېرېدو سره به زموږ خورا ډېر لرغوني ټکي او اصطلاح گاني خپل ځای نوو ټکو او ترکيبونه ته پرېږدي.

(د) د نوو ټکو جوړونه يا نيولوجيزم (Neologism)

د دې واقعيت به منلو کي اوس هيڅوک شک او تردید نه لري، چي ژبه د يوه ټولنيز مخلوق په توگه له بېلابېلو طبيعي او غير طبيعي بدلونونو سره گام په گام خپره اړوي. که د پښتو ژبي تاريخ ته هم پام واورو له ورايه گورو، چي په دې ژبه کي هم له راز راز بدلونونو سره سم ډول ډول کليمې، ترکيبونه، اصطلاحات او نوري ژبنۍ پانگي را منځ ته سوي دي. کله کله يې د نورو ژبو لغتونه او الفاظ اخيستي؛ او کله کله يې خپل سوچه ټکي هم په دايمي يا مؤقتي توگه له لاسه ور کړي دي. د اوستا، سنسکريت، هندي، يوناني، پارسي، عربي، تورکي، مغولي، انگرېزي، روسي او ځينو نورو ژبو ډېري نښي نښانې همدا اوس هم زموږ په ژبه کي ښکاره دي. د دوو اړخيزو يا څو اړخيزو اغېزو اړيکو دا قانونمند طبيعي بهير په هره ټولنه او هر چاپېر کي روان دی. په نړۍ کي د بېلابېلو گړنديو تحولاتو، په تېره بيا اريانوونکو سياسي، فرهنگي، تخنيکي او اقتصادي پرمختگونو له امله هره ورځ د نوو ټکو، نوو تعبيرونو اونوو اصطلاح گانو لوی سېلاو زموږ پر لور را روان دی؛ د مثال په توگه دکمپيوټر په اختراع او عامېدو سره نه يوازي په خپله د کمپيوټر ټکی؛ بلکي د هغه د ډېرو برخو او سامان آلاتو بې شماره ټکي او اصطلاحات هم د پښتو ژبي په گډون د نړۍ زياترو ژبو ته ننوتل؛ او هره ورځ د دغه راز ټکو او اصطلاح گانو د را ننوتلو لاره پرانيستې ده. چي نورو ژبو په څېر د پښتو ژبي لرغوني لغوي پانگي، د دغو نوو اختراعاتو او نوو مفاهيمو د افادې له پاره څه نه لري؛ نو ځکه خلگ په ناچارۍ سره هر څه يا په خپله اصلي بڼه يا د نورو گاونډيو ژبو په ترجمه سوې بڼه اخلي. که د پردو ټکو او اصطلاحاتو دې وحشتناک او بې رحمانه فرهنگي يرغل ته لاس تر زني کښېنو، ډېر ژر به زموږ د لرغوني او سپېڅلي ژبي جنازه هم په خاورو کي ښخه سي. همدې سترو خطرونو ته پام کولو سره، په پښتو کي د نوو ټکو او اصطلاحاتو جوړول، يو داسي عيني ضرورت دی، چي تل بايد له پامه و نه غورځول سي. د نوو ټکو، ترکيبونو او اصطلاحاتو جوړونه هم پوهه ده او هم هونر. پوهه يا علم په دې مانا، چي د نوو لغتونو د جوړولو له پاره بايد لغت جوړوونکی د ژبپوهني، لغت پوهني، ادب پوهني او د علومو له ځينو نورو اړونده څانگو سره اشنايي ولري؛ ځکه هر څونه چي د نوو ټکو، عبارتونو او اصطلاح گانو په جوړولو کي له علمي اساساتو او لارو گټه واخيستله سي، په هغونه اندازه معقولي او منطقي نتيجې تر لاسه کيږي. د نوو ټکو او اصطلاحاتو جوړول د شعر، موسيقۍ، انځورگرۍ او نورو نوښتگرو کارونو څېر پر پوهي سربېره هونري او ذوقي بڼه هم لري. ډېر ځله يو څوک د شعر، موسيقۍ، انځورگرۍ او نورو تخليقي هونرونو په اړه ژوره پوهه او په زړه پوري مالومات لري؛ خو نه سي کولای په خپله څه هونري هستونه وکړي. بالعکس کله کله څوک د شعر، موسيقۍ او نورو ابداعي ايجاداتو په باره کي د خاصي پوهي او صلاحيت خاوند نه وي؛ خو د خپل فطري او هونري ذوق پر بنسټ خورا په زړه پوري شعري او هونري هستوني کوي. په پښتو کي د دغه راز شاعرانو او هونرمندانو شمېر خورا زيات دی. د نوو ټکو او اصطلاحاتو په برخه کي هم دا خبره کټ مټ همداسي ده. ډېر ځله د پښتو نوي ټکي، ترکيبونه او اصطلاحات د داسي باذوقه کسانو له خوا جوړ سوي دي، چي حتا پوره ليک لوست نه سي کولای. د دې پر خلاف داسي مثالونه او بولگې هم

لږ نه دي، چي د مسلکي ژبپوهانو او اديبانو له خوا وضعه سوي کليمات، ترکيبونه او اصطلاحات د عامو خلکو له خوا نه وي منل سوي. په هر حال، ژبه د خلکو او ولسونو مال دئ. هر څوک (لوستی او نالوستی) بشپړ حق لري، چي د خپلي مورنۍ ژبي د پياوړتيا او غنا له پاره، د اړتيا پر مهال نوي ټکي او اصطلاح گاني جوړي کړي؛ خو هيڅوک حق نه لري، چي خپل جوړ کړي لغتونه او ترکيبونه د معياري او کره ټکو په توگه پر خلکو وټي؛ او د نورو له خوا وضع سوي کليمات، ترکيبونه او اصطلاح گاني په بېلابېلو نومونو وکړي. د نوو ټکو د معياري توب او کره توب پرېکړه د خلکو په لاس کي ده. خلگ د اسانۍ، سادگۍ، لنډوالي، خوږوالي، پوخوالي، عموميت او ځينو نورو اصولو په رڼا کي د څو نوو ټکو او اصطلاحاتو له منځه تر ټولو غوره اخلي؛ د مثال په ډول په پښتو کي له اوږدو زمانو څخه په تحقيقي ليکنو کي د استناد سوي اثر له پاره د **سند**، **حوالې**، **مدرک**، **مرجع**، **منبع**، **ماخذ**، **ريفرينس** او داسي نورو ټکي کارېده. په دې وروستيو کلونو کي زموږ ښاغلو لغت جوړوونکو د همدې پردو ټکو له پاره د **اخځ**، **اخيستنځی**، **اخځليک** او داسي نورو په شان پښتو ټکي هم جوړ کړه. پخواني پردي ټکي نه يوازي په پښتو؛ بلکي ډېرو نورو سامي او اريايي ژبو کي له سوونو کلونو راهيسي دود دي؛ مگر يوازنی گونا يې دا ده، چي زموږ د لغت جوړوونکو په نظر پردی رېښه او جوله لري. دا چي په پښتو کي د **ماخذ** د پېژندل سوي او اشنا ټکي پر ځای واقعاً بل ټکي ته اړتيا سته که يا او دا چي په پښتو کي زموږ د لغت جوړوونکو دا نوي وضعه سوي ټکي د فصاحت او بلاغت له پلوه له لرغونو پردو ټکو سره سيالي کولای سي که يا ؟ هغه مهمي او اساسي پوښتني دي، چي زموږ ټولو په ذهن کي پيدا کيږي. دې پوښتنو ته تر جواب وړاندي کولو مخکي د **ماخذ** عربي ترکيب ته يوه لنډه او سرسري کتنه کوو، چي زموږ هر پوه او محقق لوستونکي يې، د پښتو د اوسنيو جوړو سوو ترکيبونو سره په غور پر تله کړي.

د **ماخذ** / $\delta a x \bar{a} m$ / [د خ په زور] عربي ترکيب اصلاً د **ما** او **خذ** له دوو بېلو ټکو څخه جوړ سوی دئ. د **ما** ټکی د څه يا څه شي په مانا دئ، چي د **الی**، **ب**، **ل** او **حتى** تر اداتو وروسته د **چيري**، **تر کومه ځايه**، **کومي لاري**، **له څه شي سره**، **له څه سره**، **ولي**، **څه له**، **څونه** او داسي نوري ماناوي لري. د **خذ** / $\delta a x$ / ټکی د **اخذ** له مصدر څخه اخيستل سوی دئ، چي د اخيستلو په مانا دئ. د **ماخذ** ټکی په ترکيبي ډول د سرچينې، ريقرينس يا هغه اثر په مفهوم دئ، چي ليکوال يا څېړونکی په خپله تحقيقي ليکنه کي گټه ځني اخلي يا په هغه استناد کوي. د **ماخذ** جمع په عربي کي د **مآخذ** / $\delta \acute{a} x \bar{a} am$ / [د خ په زېر] ټکی دئ، چي په ليکلو کي له يکر يا مفرد حالت سره يوازي د مد توپير لري. په وينگ کي مفرد حالت د **خ** په زور او جمع يې د **خ** په زېر سره ويل کيږي. په مفرد حالت کي مقصور الف (ا) او په جمع کي ممدود الف (آ) کار سوی دئ (6، 8، 888 Wehr).

په عربي ماخذ کي د **؟** ما **؟** او **؟** خذ **؟** دوه بېل ټکي په داسي ډول سره يو ځای سوي دي، چي څوک د دوو بېلو ټکو گومان هم نه پرکوي . په بله ژبه دا ترکيبي نوم سره له لنډوالي او اسانۍ، جامع مفهوم افاده کوي . د **؟** ما **؟** او **؟** خذ **؟** دوو بېلو ټکو په يو ځای کولو کي يوازي د **؟** ا **؟** توري حذف سوي دي . سربېره پر دې، د دې ټکي د مفرد او جمعي په حالت کي ډېر لږ توپير سته، چي دا په خپله هم د دې ترکيبي کليمې د اسانۍ او سادگۍ په مانا دي . تر دې ښېگڼو چي تېر سو دا ترکيبي لغت له سوونو کـــلو را هيسي په پښتو او نورو گاونډيو ژبو کي دود دي . شک نسته، چي د **؟** اخيستنځي **؟** په ترکيب کي د دې ترکيبي ټکي دوو متشکله برخو (اخيستل + ځای) ماناوي له ورايه څرگندي دي؛ خو زه په خپله د **؟** ماخذ **؟** د لنډوالي او اسانۍ خوند نه پکښي وينم .

که څه هم نحت (د بېلابېلو کليماتو په يو ځای کولو يا موښلولو کي امتزاج او تخفيف) د ژبپوهني له اړخه روا او حتا ضروري کار دی؛ خو ژبپوهان د نوو ټکو او اصطلاح گانو په جوړولو کي د کليمو د ډېر امتزاج او ترخيم پلوي نه کوي . په دې مانا چي نوي ترکيبي ټکي بايد تر وسه وسه په داسي توگه وي جوړ سوي، چي د ترکيبي ټکو جوړوونکي برخي يا متشکله عناصر پر خپل اصلي حال پاته وي؛ که نه نو هغه نوي ترکيب، چي د څو ټکو له لنډوالي او يو ځای توب څخه جوړ سوي وي، خلکو ته په پوهېدو کي سختي پېچومي پيدا کوي؛ مثلاً **؟** نېخه **؟** د پښتو ژبي ترکيبي ټکي دي، چي په حقيقت کي د **؟** نه **؟** ، **؟** يم **؟** ، **؟** خبر **؟** له درو بېلو ټکو څخه جوړ سوي دي . داسي ترکيبي ټکي په اسانۍ سره خلکو ته د پوهېدو وړ نه دي .

د همدې تيوريک بحث په رڼا کي اوس هر څوک په اسانۍ سره کولای سي، چي د عربي ژبي **؟** ماخذ **؟** د پښتو د **؟** اخځ **؟**، **؟** اخيستنځي **؟** او **؟** اخځليک **؟** په وړاندي و گوري . دا خبره بايد هېره نه کړو، چي منحوت ترکيبونه بايد له لنډوالي او سادگۍ سره سره، د مانا او مفهوم له اړخه هم هيڅ ستونزه ونه لري . په بله وينا داسي ترکيبونه بايد تفسير او تشرېح ته اړتيا و نه لري . د **؟** اخځ **؟** په ترکيبي نوم کي ريشتيا هم د لنډوالي او اسانۍ قاعده مراعات سوې ده؛ خو زه په خپله يې د مانا په پوهېدو کي ستونزه لرم . د دې ترکيبي ټکي د جوړوونکو برخو اساسي عناصر ، توضيح او تفسير ته اړتيا لري . گومان کوم، چي د **؟** اخ **؟** برخه يې د **؟** اخيستل **؟** د مصدر لنډه يا ترخيم سوې بڼه وي؛ او **؟** خ **؟** توري د **؟** ځای **؟** لنډه بڼه، چي هر څوک يې په اسانۍ سره پېژندلای سي؛ خو د **؟** اخ **؟** مخفف توري د **؟** اخيستل **؟** ټکي په سمه توگه نه سي بيانولای . په بل عبارت په دې دوو تورو کي د **؟** اخيستل **؟** د مصدر جوړوونکي عناصر نه دي ښوول سوي؛ نو ځکه يې څوک واردواره په مانا نه پوهيږي . لغت جوړوونکي بايد تل د دې ترکيب د بيان او څرگندوني له پاره نور مالومات وړاندي کړي، که نه نو لوستونکي به تل له بې ځايه سرخوږي سره لاس او گرېوان وي . دلته په لنډ ډول هغو التباسونه ته يوه اشاره کوو، چي د **؟** اخ **؟** د ټکي په لېدو سره د لوستونکي په ذهن کي پيدا کيږي . **؟** آخ / x'a **؟** [د الف په زور] د رغ نوم يا اسم صوت دی، چي په پښتو او پارسي کي د کرکي، نفرت، کاهښت، درد او تکليف د بيانولو له پاره ويل

کیري (عمید ۱: ۱۱۱) . دغه راز، $\diamond / x o /$ [د الف په پېښ] هم د رغ نوم یا اسم صوت دی، چي په پارسي او پښتو کي د خوشی، خوند، افسوس، ارمان او ویش و واخ له پاره کارېږي (عمید ۱: ۱۱۱؛ امرخېل ، او نور ۱: ۱۱۷) . سربېره پردې دوو صوتي رغونو، د $\diamond / x a /$ آخ [د الف په زور] عربي ټکی د ورور، ملگري، گاونډي او دوست په مانا دی، چي اخوان او اخوة یې د جمعي حالتونه دي (عمید ۱: ۱۱۱) . (Wehr 9 په دې توگه گورو، چي په $\diamond$ اخخ $\diamond$ کي استعمال سوی $\diamond$ اخ $\diamond$ له درو بېلو ټکو سره د التباس مشکل هم منځ ته راوړي . دې شکلي او مانوي (معنوي) ستونزو ته په کتو سره د $\diamond$ اخخ $\diamond$ وضعه سوی لغت تر $\diamond$ اخیستنځی $\diamond$ هم کمزوره ښکاري .

د اینټرنیټ له را پیدا کېدو سره د ویب سایټ (website) اصطلاح هم منځ ته راغله . د پښتو ځینو لغت جوړوونکو هغه په $\diamond$ ویبپاڼه $\diamond$ ترجمه کړه؛ ځینو $\diamond$ اینټرنیټ پاڼه $\diamond$ وبلله؛ ځینو نورو د $\diamond$ جالپاني $\diamond$ نوم پرکښېښود؛ او په پای کي ځینو نورو د هغې اصلي بڼه (ویب سایټ) $\diamond$ تر ژباړل سوو پښتو ټکو اسانه او ښه و گڼله . د معیاري مقام د تر لاسه کولو له پاره به د دې څلورو - پینځو ټکو تر منځ څه موده سخت ټکرونه او جگړې رواني وي . وروسته به په ټولنه کي د بېلابېلو بدلونونو د اغېزمنتیا پر بنسټ ، یوه کلیمه له نورو میدان وگټي؛ او نور ټول سیال ټکي به د ژوند او هستۍ له نعمته بې برخي کړي . لکه څنگه چي د پښتو ژبپوهني، ادب او تاریخ بابا - لوی استاد علامه حبیبی (۱۲۸۹ش / ۱۹۱۰م $\diamond$ ۱۳۶۳ ش / ۱۹۸۴م) په ټینگار سره یادونه کړې ده ژبپوهان، لغت جوړوونکي، شاعران او لیکوال باید هیڅکله ژبه تر خپل ذوق، احساساتو او فکر قربان نه کړي؛ ځکه هره ژبه د یوه قوم په ټولو خلگو پوري اړه لري؛ او تل د ولس په غېږ کي وده او پرمختگ کوي . په بله وینا، د ژبي او ادب پوهان باید په ژبه کي له ناروا تصرف څخه لاس واخلي . . . (حبیبی، آیا د ژبي واگي د چا په لاس کي دي ؟ شل مقالې ۷، ۵ - ۶) . د ناروا لاس وهني یوه بڼه دا ده، چي څوک د خپل نفس د غټولو په موخه، حق او ناحق لغتونه را وباسي؛ په ژبه کي هر نوي یا مروج پردي ټکي ته بې پلټني او څېړني له ځانه کلیمې او ترکیبونه وضعه کړي؛ او بیا یې په هر ځای کي د کره او معیاري ټکو په توگه تبلیغ کړي . په خواشینۍ سره، په پښتو کي اوس د غه راز لغت جوړونه خورا پراخه سوې ده .

د افغاني فرهنگ وتلی او منلی استاد ، علامه حبیبی، دغه راز خبرداری ورکوي، چي ژبه په حقیقت کي فقط د افهام او تفهیم آله ده . که خلگ په اسانۍ سره د یوبل په ژبه ښه وپوهیږي، نو ژبپوهانو او لیکوالو ته د دې اړتیا نه سته ، چي له ځانه نوي لغات او کلیمات و تراشي؛ او په خلگو کي د منلو الفاظو پر ځای ځیني وحشي او نامانوس ټکي ودروي . . . (حبیبی، د ژبو مشترک کلمات، شل مقالې ۷، ۷۳) .

دغو خبرو او دلایلو ته په پاملرني سره دا نتیجه اخلو، چي په پښتو ژبه کي باید د خپلو او پردو ټکو د دقیق انډول په خاطر، تل د ټولنیزو قوانینو له حکمونو سره سم عمل وکړو؛ د ژبي د بشپړتابه ټولو برخو او څنگونو ته ټینگ پام وکړو؛ په هره برخه کي یې د افراط او تفريط په کلکه مخه ونیسو؛ که نه نو په لوی لاس به د خپلي خوږې او سپېڅلي ژبي په له منځه وړلو یا کرغېړن کولو کي برخه واخلو .

په پښتو کي التباسونه او ناوړه ترکیبونه

د **❖ معیاري ❖** او **❖ سوچه ❖** پښتو په لار کي لیونیو هلوځلو، نن سبا د پښتو په ویلو او لیکلو کي ډول ډول التباسونو او ناوړه ترکیبونو ته لاره پرانیستې ده. پښتو ژبه د علمي، ریښتني او منلي معیار پر ځای د ځینو کسانو د ناسمو او غیر علمي لاس وهنو له امله پر کره لاره روانه ده. دغه راز، د ژبي د سوچه کولو خیالي او موهومو کوشښونو اوس زموږ اسانه او خوږه پښتو له داسي کرکچنو، بد ذوقه او ناوړه ترکیبونو ډکه کړې ده؛ او ورځ په ورځ یې لمنه پراخېږي، چي له یوې خوا په هیڅ وجه د پښتو له واقعي سوچه کولو سره مرسته نه کوي؛ او له بلې خوا یې ساده، روانه او په زړه پوري پښتو خپلو اصلي ویونکو ته ستونزمنه او گرانه کړې ده. دلته د دې موضوع د دوو بېلو اړخونو په اړه تر جلا جلا سرلیکونو لاندې څو لنډې خبرې کوو.

الف) التباسونه او گډوډۍ

د تپل سوي **❖ معیاري ❖** پښتو پلویانو د پراخو جعل سوو کلیمو او نامنلو معیارونو په وړاندې کولو سره، زموږ په اسانه، ساده او خوږه ژبه کي ډېر التباسونه او گډوډۍ پیدا کړي دي. د پښتو ژبي په وینګ (ویلو) او کښنګ (کښلو) کي دې ناوړه لاس وهنو، نه یوازي بهرنیانو ته پښتو ژبه تر بلې هرې ژبي لانجمنه کړې ده؛ بلکي موږ پښتنو ته یې هم د خپلي مورنۍ او پلرنۍ ژبي په پوهېدو کي لوی خنډونه او رېږونه پېښ کړي دي. په ژبه کي دا ناسم او خپلسري تصرفات، د پښتو ژبي د ودې او پرمختګ پر ځای، د هغې د بې خوندي او وروسته پاته والي شرایط او موجبات برابروي. د پښتو ژبي تکره لیکوال او څېړونکي، ښاغلي محمد معصوم هوتک، په هغه مستنده او مستدله لیکنه کي، چي **❖ پرمعیاري ژبه د معیار په ژبه یوه څېړنه ❖** نومېږي، د دغه راز التباسونو او گډوډیو په اړه اوږدې خبرې کړي دي (گران لوستونکي کولای سي د ښاغلي هوتک علمي او تحقیقي لیکنه پرکتابي ډول سربېره، د اینټرنیټ له لاري د بېنوا ویبپاڼي د برېښنايي کتابتون په برخه کي هم ولولي). له دې امله په دې لیکنه کي هڅه کوو، چي د دغه راز التباسونو او گډوډیو د لا روښانتیا په هیله د ځینو نورو بولګو په راوړلو سره بسنه وکړو.

۱- د اوږدې او لنډې **❖ ی ❖** تر منځ التباس او گډوډي

پر پښتو ادب سربېره، زموږ په ورځنیو خبرو کي په سلګونو داسي بولګې او مثالونه سته، چي په هغو کي د اوږدې (مجهولي) او لنډې **❖ ی ❖** تر منځ ښکاره او روښانه توپیر سته.

لکه څنگه چي پوهېږو، په پښتو کي د هغو ټولو ښځينه (مؤنث) نومونو، د جمعي په حالت کي لنډه ؟ ی ؟ راځي، چي په پای کي يې زورکی راغلئ وي؛ او په ويلو کي يې خج يا فشار (Accent) پر لومړي سپون (هجا) وي ؛لکه : ښځه، کلونه، ژرنده، ژوره، برخه، څنډه، کمبله، کوډله او داسي نور، چي د جمعي صيغې يې بايد د ښځي، کلونسي، ژرندي، ژوري، برخي، څنډي، کمبلي، کوډلي او داسي نورو په بڼه وليکلي سي . دغه رنگه، په پښتو کي بايد د هغو ښځينه (مؤنث) ټکو د جمعي صيغې په مجهوله يا اوږده ؟ ی ؟ وليکلي سي ، چي په اخير کي يې زور راغلئ وي؛ او په وينگ کي يې خج (فشار) پر دوهمه څپه (هجا) وي ؛ لکه پلوشه، وړانگه، ډېوه، جلوه، ناره، گيله، ټوټه، کيسه، کينه او داسي نور، چي د جمعي صيغې يې بايد داسي وليکلي سي : پلوشې، وړانگې، ډېوې، جلوې، نارې، گيلې، ټوټې، کيسې، کينې او داسي نور.

د دې گرامري قاعدې له مخي د ؟ چي ؟، ؟ مي ؟، ؟ کي ؟ او داسي نورو په څېر ظرفي حالتونه د ؟ چي ؟، ؟ مې ؟، ؟ کې ؟ او داسي نورو په شان ليکل، د اوږدې (ې) او لنډي (ي) تر منځ گډوډي را منځ ته کوي؛ ځکه د ؟ چي ؟، ؟ مې ؟، ؟ کې ؟ او داسي نورو په ليدو سره څوک له ورايه داسي انگېري، چي گوندي د ليکوال يا شاعر مقصد د ؟ چي يې ؟، ؟ مي يې ؟، ؟ کي يې ؟ لنډه بڼه ده .

د پښتو ادب د منځنۍ دورې په اثارو او د پښتو ژبي د لوېدېزې (لوېديځي) لهجې په اوسنيو محاورو کي د ؟ کي ؟ او ؟ کې ؟، ؟ مي ؟ او ؟ مې ؟، ؟ چي ؟ او ؟ چي ؟ تر منځ واضح او ښکاره توپير سته . د پښتو گرامر د اصولو او قواعدو له مخي ؟ کي ؟ له ظرفي اداتو (Prepositions) څخه دي، چي تل په يوه ځای يا مظلوف کي د شخص يا شي حالت بيانوي . په انگليسي کي د همدې موخي يا هدف له پاره ، له نومونو سره د ؟ in اضافي توري کاروي، چي په حقيقت کي د جوملې د مبتدا او خبر يا فاعل او مفعول تر منځ اړيکي ټينگوي؛ لکه :

He is in the office. She is in the garden. They are in the park etc.

په پښتو کي ظرفي ادات کټ مټ د انگرېزي په شان دي؛ مثلاً موږ وايو: په کوڅه کي، په خونه کي، په کور کي، په پوهنتون کي، په ښار کي او داسي نور .

؟ کې ؟ په حقيقت کي د ؟ که يې ؟، ؟ چي ؟ د ؟ چي يې ؟، ؟ مې ؟ د ؟ مه يې ؟، ؟ نې ؟ د ؟ نه يې ؟ لنډه يا مخففه بڼه ده؛ او له ؟ کي ؟، ؟ چي ؟، ؟ مي ؟، ؟ نې ؟ او داسي نورو سره په مانا کي لوی توپير لري؛ د مثال په توگه موږ وايو : ؟ کې در نه کئ ؟ = ؟ که يې در نه کړ ؟، ؟ نې در کوم ؟ = ؟ نه يې در کوم ؟ او داسي نور . داسي توپيرونه د پښتو ژبي د زياتره لويو او وتلو شاعرانو په ديوانونو کي هم له واريه مالومېږي؛ د مثال په ډول د پښتو د لوی عارف شاعر- علي محمد مخلص (تر ۱۰۶۹ ق

پوري په يقيني توگه ژوندی) د دیوان په یکه او یوازی خطي نسخه کي د ؟ ی ؟ د دغه ډول ظرفي او اختصاري حالتونو تر منځ توپيرونه سوي دي . د هغه کلام دی، چي وايي:

و هر چاتي د صفات معرفت ورکړ

زه د ذات په معرفت تر کل بهتر یم

بل خای وايي:

دواړه کونه په خدمت ورته ولاړ دي

چه له حقه يې توفيق د همت بیا مند

د پښتنو د عارف شاعر، علي محمد مخلص، په شاعرۍ کي د اوږدې او لنډې ؟ ی ؟ د توپير يوه بله بولگه:

بسته در د جبروت به پر گشاد شي

ملکوت د جبروت د در کلیده

د روحانو حقيقت به ور څرگند شي

مقيم روح د حيوان يو، جاري تفریده

په دغو بيتونو کي ؟ تې ؟ د ؟ ته يې ؟ لنډه بڼه ده؛ او د ؟ دي ؟ او ؟ شي ؟ په ټکو کي ظرفي ؟ ی ؟ راغلې ده . اوس نو که ؟ دي ؟ او ؟ شي ؟ د ؟ چې، کې، مې ؟ په شان په مجهوله يا اوږده ؟ ی ؟ وليکو، نو نه يوازي د بيتونو مانا اړوي؛ بلکي د بيتونو گرامري جوړښت هم مخکې او اسمان توپير مومي؛ ځکه په دغو بيتونو کي دمفرد غايب شخص په اړه خبري کيږي . که همدا ټکي په اوږده ؟ ی ؟ وليکو هلته مخاطب ته بيان دی؛ او د لومړي بيت په لومړۍ ميسره کي د ؟ پر گشاد ؟ له تر کيب سره هيڅ سمون نه لري؛ ځکه دغه ترکيب دريم شخص ته اشاره کوي . دغه رنگه په دوهم بيت کي هم د ؟ شي ؟ ظرفي حالت د ؟ شي ؟ په خطابي حالت اوږي، چي هغه هم د د دوهم بيت په دوهم ميسره کي د ؟ ور څرگند ؟ له ترکيب سره هيڅ برابري نه لري؛ ځکه د ؟ ور څرگند ؟ ترکيب له ورايه جوتوي، چي شاعر د دريم شخص (د پټو حقيقتونو د پلټوونکي) په اړه خبري کوي.

تر علي محمد مخلص وروسته، د پښتو لوی نازک خيال شاعر (حميد بابا) وايي:

نور به گور لره حميد وړي کومه شمعۀ ؟

کې په گور نه کا د ښکلي مخ پر تو

د علي محمد مخلص او حميد بابا په مخکنيو بيتونو کې د ؟ تې ؟ او ؟ کې ؟ ټکي د ؟ ته يې ؟ او ؟
 که يې ؟ په اختصاري يا مخففه بڼه کار سوي دي؛ او که يې ؟ ته يې ؟ او ؟ که يې ؟ په بشپړه ډول وليکو،
 د بيت په ميسرو کې د وزن له اړخه جدي سکتگي او ستونزه پيدا کېږي .

د اوږدې او لنډې ؟ ی ؟ توپير، د رحمان بابا په يوه بيت کې داسي بيان سوی دی:

چه د څنگه مي دلبر په لاس کښي جام دی

نن اورنگ د زمانې زما غلام دی

که د اوسني نامنلي معياري ليکدود له لارښوونو سره سم، د رحمان بابا په دغه بيت کې د ؟ مي ؟ او ؟ کښي
 ؟ ظرفي يا گاني په اوږده يا مجهوله ؟ ی ؟ وليکو، نو د بيت په مانا کې جدي ستونزه پيدا کېږي؛ ځکه په دې
 حالت کې ؟ مي ؟ له ظرفي حالت څخه د ؟ مي يې ؟ بڼه غوره کوي؛ او د دې بڼې په غوره کولو سره د بيت
 گرامري جوړښت او وزن، مخکې او اسمان توپير کوي . د رحمان بابا په لوړې او خوږې شاعرۍ کې هيڅکله داسي
 بيت نسته، چه هلته دي د گرامر او وزن داسي ستونزي تر سترگو سي.

زموږ د وخت حساس او خوږ ژبی شاعر، پياوړی ليکوال او څېړونکی - فاضل استاد عبدالرؤف بېنوا (۱۲۹۲ش/۱۹۱۳م
 - ۱۳۶۳ش/۱۹۸۵) په خپل ؟ پرېشانه افکار ؟ کې د ؟ بياباني گل ؟ تر سرليک لاندې داسي وايي :

چي لا مست په زلميتوب ؤ، د هغه مراد زړگی يم

نور صورت يې خاوري سوی، زې د ميني سور غمی يم (بېنوا ۱).

د پورته بيت په دوهمه ميسره کې د ؟ زې ؟ ترکيب په حقيقت کې د ؟ زه يې ؟ لنډه بڼه ده؛ خو په بيت
 کې بايد هرومرو د ؟ زې ؟ په بڼه راسي؛ ځکه بشپړه بڼه يې د بيت وزن خرابوي .

د پښتو ادب په ځينو پخوانيو نسخو کې د املايي تشت او رنگارنگۍ په لړ کې يو او نيم داسي مثالونه او بولگې
 هم سته، چي ؟ ی ؟ گاني د يو د بل پر ځای ليکلي سوي وي . ښايي دا کار د کاتبانو او ناسخانو د بې خبرۍ او
 بې پروايۍ له کبله وي؛ او يا هم د دې حقيقت ښکارندوی وي، چي په هغه زمانه کې د بېلابېلو خلکو له خوا د ؟
 ی ؟ گانو تلفظ جلا جلا بڼې او جولي لرلې . داسي مثالونه د پښتو د نورو سترو او منلو شاعرانو په کلام کې هم
 خورا ډېري دي.

لکه څنگه چي گورو، د پښتو په نوي ؟ معياري ؟ ليکدود کې د ؟ کې ؟ او ؟ کې ؟ تر منځ توپير نسته .
 هره ظرفي ؟ ی ؟ په اوږده يا مجهوله ؟ ی ؟ ليکي؛ او په دې ډول د مانا له پلوه لويي پېچومي را منځ ته کوي
 . دلته د ؟ ی ؟ گانو له گډوډۍ او التباس څخه دکليمو په مانا کې د لويو بدلونونو څو نمونې وړاندې کوو:

-بلي (روښانه، لگېدلي، مشتعل، برافروخته)؛ لکه بلي ډېوې، بلي شمعي او داسي نور له بلي (هو، آرې) سره التباس پيدا کوي .

-رېبې [په پارسي کي درو می کُند] (د ؟ رېبل ؟) له مصدر څخه د غایب مفرد له پاره د ساده ماضي زمانې فعل ؛ لکه احمد شپيشتي رېبې .) له رېبې ! [په پارسي کي درو می کُنی !] (د ؟ رېبل ؟) له مصدر څخه، مخاطب شخص ته د جاري فعل صيغه) سره گډوډي پيدا کوي ؛ لکه : احمده شپيشتي رېبې!

-ولي (چرا ؟)؛ لکه ولي کار ته رانغلې ! له ولي (جوی ها، انهار) سره د جدي تېروتنې لاره هواروي.

-کوي (د ؟ کول ؟) له مصدر څخه د دريم مفرد شخص له پاره، د ساده ماضي زمانې فعل ؛ لکه احمد هره ورځ لوبي کوي .) له کوي ! [په پارسي کي می کُنی !] (د ؟ کول ؟) له مصدر څخه د مخاطب له پاره د جاري زمانې فعل) سره التباس مومي؛ لکه احمده خونه جارو کوي !

په همدې ډول د خوري او خورې، شري او شرې، خيري او خېرې او نورو لسگونو ټکو تر منځ په مانا او گرامري جوړښت کي لوی توپيرونه سته . ؟ احمده انار خورې؟ ؟ او ؟ احمد انار خوري . ؟ دوې بېلي جوملې دي؛ ځکه په لومړۍ جومله کي احمد دوهم مفرد شخص دی، چي پوښتنه ځني سوې ده؛ او فعل يې جاري بڼه لري؛ په داسي حال کي چي په دوهمه جومله کي احمد دريم مفرد شخص دی، چي د وينا پر مهال حاضر نه دی؛ او د خوړلو فعل يې ساده حال بڼه لري . که په دواړو جوملو کي د خوړلو فعل په اوږده يا مجهوله ؟ ی ؟ و ليکل سي، نو په دواړو جوملو کي احمد د حاضر شخص په توگه بيانېږي، حال داچي حقيقت داسي نه دی . لومړۍ جومله د پوښتني يا سوالېي په ډول او دوهم جومله د بيانېي په ډول ويل سوې ده . په هره ژبه کي د زمانې په اړولو سره، فعل بېل شکل غوره کوي؛ لکه په انگـــــــرېزي کـــــــي:

؟ Ahmad eats pomegranate everyday. ؟ له ؟ Ahmad, are you eating pomegranate ? ؟ سره مخکه او اسمان فرق لري.

د حميد بابا په يوه غزله کي يو بل مثال ته پام وکړئ:

لکه ته و ساده روييو ته پخسېږې!

نه پخسېږي و نارنج ته رنځور هسي (د حميد بابا د ديوان خطي نسخه .)

که د حميد بابا په دغه بيت کي د ؟ پخسېږې ! ؟ او ؟ پخسېږي ؟ دواړه ټکي په اوږده يا مجهوله ؟ ی ؟ وليکل سي، نو د بيت مفهوم کاملاً له منځه ځي؛ ځکه په لومړۍ ميسره کي د ؟ پخسېږې ! ؟ ټکی دوهم شخص (مخاطب) ته خطاب دی؛ چي خبري نېغ په نېغه اروي ؛ او فعل يې ساده جاري بڼه لري . په دوهمه ميسره کي د ؟ نه پخسېږي ؟ ترکيب مفرد غایب شخص ته اشاره ده؛ او د جوملې فعل د ساده حال په زمانې پوري اړه لري .

دلته دوو مشابه کليمو يو نمونه وړاندي کيږي، چي د جمعي په صيغه کي يې د اوږدې او لنډې ډي ډي ټر منځ لوی توپير سته :

کډه / ədāk / [خج يا فشار پر لومړۍ خپه] (۱) کوچ، د کور سامان، د کور وسايل، بار و بڼه ؛ (۲) له يوه ځايه بل ځای ته د کور د سامانونو وړل ؛ (۳) د پښتو په ځينو لهجوي مېرمن، ماينه، ماندينه، دکوچنيانو مور، ارتينه، اورته، اروته، ارتينه، کور ودانه، کوروالا او داسي نور .

کډه / aḍāk / [خج يا فشار پر دوهمه خپه] ژور ځای، کنده، ډب او داسي نور .

لکه څنگه چي ښکاري، کډه / ədāk / او کډه / aḍāk / دوې بېلي کليمې دي، چي پر وينگ سربېره په مانا کي هم يو له بله ډېر توپير لري . اوس نو که د دواړو ټکو د جمعي حالت په اوږده ډي ډي وليکل سي، د ډي د وو کاملاً جلا کليمو د مانا او مفهوم په لحاظ ناوړه التباس پېښيږي . د دواړو ټکو کډي / ɪdāk / او کډې / ʔé / د جمعي حالتونه يوه بڼه غوره کوي ؛ او دا ورته والی په پای کي دا څرگنده تېروتنه او ستونزه پېښوي، چي دواړي بېلي کليمې (د) کډې / ʔé / د جوله واخلي .

په پښتو کي دوه ټکي خورا ډېر کارېږي، چي يو يې په لنډه ډي ډي او بل يې په اوږده يا مجهوله ډي ډي ليکل کيږي . دا دوه بېل ټکي د ريښې، تلفظ او مانا له پلوه مځکه او اسمان توپير لري؛ مگر په مجهوله ډي ډي د دواړو کښل لويي سرگردانی پېښوي . دا دوه ټکي دا دي:

مستي / masti / ۱ (بې خودي، بې هوښي، نشه، وجد، بې حالي؛ ۲) لوبي، بازی، ساتېری.

مستې / maste / له شيدو څخه جوړ سوي خواړه ، په پارسي کي ماست؛ په هندي او اردو کي دهی او په انگرېزي کي يوگورت. (yoghurt = yogurt)

اوس که د ډي معياري ډي ليکدود له مخي دا دواړه بېلي کليمې په مجهوله يا اوږده ډي ډي وکښلي سي، د دواړو تر منځ د گډوډۍ او التباس جدي ستونزه پيدا کيږي . ژبپوهان، اديبان او شاعران بايد په ژبه کي د خلگو ستونزي ليري کړي؛ هر څه د خلگو په ژبه بيان کړي؛ خو دلته گورو چي هغوی په خپلو لاس وهنو او تصرفاتو سره عمداً خلگو ته مشکلات او پېچلومي پېښوي . دا کار هيڅ علمي اساس نه لري.

له گرامري پلوه، اوږده يا مجهوله ډي ډي د شيدې، مستې، شلومبې، منې، دانې، پلوشې، ازانگې په څېر ټکو کي کارېږي، چي ځيني يې ښځينه نومونه (شيدې، مستې، شلومبې) او ځيني يې د ښځينه نومونو د جمعي صيغې دي (منې، دانې، پلوشې، ازانگې) . په دغو ټکو کي ډي ډي اوږد ډي ډي؛ خو په چي، کي، مي، سي، ځي، سړي، زمري، قومي، ملي او داسي نورو ټکو کي کار سوې ډي ډي پوست او نرم ډي ډي . د ډي د دوو ډگونو تر منځ غټ توپير سته . اوس نو که دا ټکي؛ مثلاً ځي، سړي، زمري، قومي، ملي او نور په اوږده ډي ډي وليکل سي، بايد

د شیدې، مستې، شلومې او نورو په شان وویل سي . په داسي حال کي، چي هیڅوک دا ټکي د سړې، زمري، قومي، ملي په ډول نه وايي؛ ځکه په اوږده ؟ ی ؟ د دې ټکو ویل، د مانا له اړخه بدلون راولي؛ د مثال په توگه سړې د تودې په مقابل کي استعمالیږي، چي له سړي سره په ږغ او مانا کي مځکه او اسمان تفاوت لري . که څوک د ؟ چي، مي، کي ؟ ظرفي ؟ ی ؟ له دې قاعدې باسي؛ او په اوږده ؟ ی ؟ یې کارې، نو دا کار خو نه یوازي له ؟ چي یې ؟، ؟ مي یې ؟ او ؟ کي یې ؟ له ترکیبي بڼو سره التباس را منځ ته کوي؛ بلکي د هغو پښتنو له تلفظ هم سره د ښکاره اختلاف او بېلوالي لار غوره کول دي، چي د چي، کي، مي، سي، ځي، سړي، زمري، قومي، ملي په شان ټکي ټول په نرمه یا معروفه ؟ ی ؟ وايي .

که د پښتو ژبي د ځينو لهجو په ورځنیو محاورو کي اوس دا باریک او حساس توپيرونه له منځه تللي دي، د اندېښنې او پرېشاني وړ خبره نه ده؛ ځکه ژبه د ټولنیز چاپېر په غېږ کي زېږي، لویېږي؛ او په پای کي مري . ځيني ځانگړتیاوي او خصوصیتونه له لاسه ورکوي؛ او ځيني نوري په خپله لمن کي را نغاړي . د ژبو د تکامل قوانین هم داسي عمل کوي . باید د اسي توپيرونه د یوې او پراخي پښتو له نورو ویونکو زده کړو؛ او په دې توگه د گډوډیو او التباسونو مخه ونیسو، که نه نو له لویه سره څه اړتیا ده، چي په پښتو کي پینځه بېلابېلي ؟ ی ؟ گاني لیکو او پالو، د پارسي په څېر به یوه ؟ ی ؟ لیکو او هر څوک به یې له خپلي لهجې سره سم تعبیروي؛ خو دا کار له څه اساني او سادگۍ سره سره، علمي او منطقي تاداو نه لري . د ږغ پوهني (فونولوژۍ) د قواعدو او اصولو له مخي باید هر ————— ږغ (Phoneme) ته بېل ————— وری (Grapheme) یا نخښه (Symbol) و مومو ؛ ځکه د ډول ډول ږغونو له پاره دیوه توري کارول، له یوې خوا پوخ علمي او منطقي جواز نه لري؛ او له بلې خوا په زده کړه او ښوونه کي بې شماره رېږونه پیدا کوي . هیڅوک به له دې خبري سره هوکړه ونه کړي، چي د موټر او موټرسایکل، یا خره او آس له پاره یو نوم استعمال سي؛ لکه څنگه چي د دغو وسیلو او موجوداتو تر منځ لوی توپيرونه سته، په ژبو کي هم د بېلابېلو ږغونو تر منځ همدونه توپيرونه لیدل کیږي . په پای کي د وړاندي سوو څرگندونو او مثالونو پر بنسټ دا سمه نه ده، چي و وایو : په کوڅه کې، په کور کې، په پوهنتون کې، په خونه کې او داسي نور؛ ځکه په دې گړدو جوملو کي ظرفي ؟ ی ؟ کارسوې ده؛ او باید د مجهولي ؟ ی ؟ په لیکلو سره یې له ؟ کي یې ؟ سره گډوډ نه کړو.

۲- د فعلي او نرمي ؟ ی ؟ تر منځ التباس

ځيني کسان فعلي ؟ ی ؟ یوازي په امریه جوملو کي کاروي؛ لکه وڅښی، وخورئ، وگورئ او داسي نور ، په داسي حال کي چي د تللی، کتلی، وتلی، لیدلی په څېر فعلونو کي هم د فعلیه ؟ ی ؟ ږغ نغښتی دی . که سړی، زمري، گردی، چینجی، لسی (د لسو افغانو نوټ یا لوټ)، شلی (د شلو افغانو لوټ) او داسي نور نومونه په سخته ؟ ی ؟ لیکو، نو څنگه کېدای سي د تللی، کتلی، وتلی، لیدلی په شان فعلیه کلیمې هم په دغه راز ؟ ی ؟ وکارو؛

ځکه د دې دوو ډلو کلیماتو تر منځ د رغ او گرامر له پلوه بېلوالی سته . همدغه راز، په جومله کې د ضمیر او فعل له پاره، د یو ډول ؟ ی ؟ کارونه، د دې د دوو بېلو ټکو په پېژندنه او سم وینګ کې لویه ګډوډي پېښوي؛ مثلاً دی ښه سړی دی . دی په کور کې دی . په دې جوملو کې لومړی ؟ دی ؟ د مفرد غایب شخص له پاره اشاري ضمیر دی؛ او دوهم ؟ دی ؟، چې د جوملې په پای کې راغلی، د جوملې فعل دی . د دې دوو ؟ ی ؟ ګانو تر منځ په گرامري څرنگوالي کې هم توپیر سته . په انگرېزي ژبه کې هم د پښتو په شان، د دې دوو ټکو تر منځ همدا توپيرونه جوت دي؛ د مثال په توګه که تېري پښتو جوملې په انگرېزي و وایو He is a good man. He is at home.

په دې دوو جوملو کې د ؟ He ؟ او ؟ is ؟ تر منځ مځکه او اسمان فرق سته ؟ He ؟ . په داسې حال کې، چې د جوملې د مبتدأ یا فاعل کار کوي، د دریم شخص له پاره اشاري ضمیر دی؛ خو ؟ is ؟ د جوملې فعل دی . د دې فعل اصلي حالت ؟ be ؟ دی، چې ؟ am, are, is ؟ یې د حاضري زمانې، ؟ was, were ؟ یې د ماضي زمانې، ؟ been ؟ یې د نیژدې ماضي زمانې او ؟ being ؟ یې د جاري زمانې له پاره کارېږي .

شک نشته، چې د پښتو د بېلابېلو سیمو خلګ د ؟ ی ؟ ګانو په کارونه کې د خپل سیمه ییز تلفظ دود او دستور پالي . موږ د ځینو نورو په څېر د ؟ ی ؟ ګانو په وینګ یا تلفظ کې د کتنې وړ توپيرونه لرو . دا اختلافونه او بدلونونه طبیعي خبره ده؛ خو د پښتو د یوه منلي معیار له پاره باید د ټولو پښتنو بېلابېل تلفظونه په پام کې ونیول سي . دا خبرې په پښتو کې د اکثریت او اقلیت یا هرې لهجې ته د فیصدۍ او د ونډې (څه ستا او څه زما) پر بنسټ نه سي حل کېدای . ژبني توپيرونه د اکثریت او اقلیت (زه نه پوهېږم په پښتو کې څوک اکثریت او څوک اقلیت دي ؟ چا دا شمېرني وکړې ؟ او تر کومه ځایه د باور وړ دي ؟) یا فیصدۍ او ونډې پر بنسټ حلول، هیڅ علمي او منطقي تاداو نه لري . اکثریت او اقلیت، یا هر چا ته د هغو د وګړو په اندازه ونډه ورکول، ټول د سیاست د ډګر خبرې او مقولې دي . باید په دې خبره سر خلاص کوو، چې د خپلسرو او ناسمو معیارونو په تپلو سره، خلګ له پښتو کرکه پیدا کوي؛ خپله ژبه ورته پردۍ کېږي؛ او په دې ډول زموږ د سپېڅلي او رېږېدلي ژبي ژوند او پرمختګ له لوی کړکېچ سره مخامخ کېږي . له دې امله باید د پښتو ژبي تکامل او بشپړتیا هیڅکله د څو محدودوکسانو د هوسونو او غوښتونو قرباني نه سي . هر څوک له خپل وس او ځواک سره سم کولای سي، د ژبي په شتمنۍ او پرمختګ کې برخه واخلي؛ خو هیڅوک د دې حق نه لري، چې د پښتنو د ستر قوم د اسانه او خوږې ژبي واګي په خپل لاس کې ونيسي؛ او له خپلو شخصي غوښتنو سره سم یې معیارونه وټاکي . خلګ داسې خپلسري او تپل سوي معیارونه هیڅکله نه مني؛ او په پای کې بې ناخالو او ګډوډیو هیڅ ګټه نه لري.

۳- د ډ په او پر گډوډي

د اوسني تپل سوي معياري ليكدود په لړ کي يوه بله ستونزه د ډ په او پر ډ تر منځ گډوډي ده . د ډ په او پر ډ ادات په حقيقت کي هغه توري دي، چي د جوملې له نورو برخو سره د نوم (اسم) يا ضمير اړيکي ټينگوي . په انگرېزي کي هم د (on, in, over, to, for, from, under, underneath) او نورو په شان ادات هر يو پر خپل ځای کارېږي؛ او د هغو تر منځ گډوډي په جومله کي د مانا له پلوه بې خوندي را منځ ته کوي . په انگرېزي ژبه کي د هيواد، ښار، کلي، کوڅې، خوني، ځنگله او داسي نورو له پاره د ډ in ډ ادات کاروي؛ لکه څنگه چي وايي:

in the room, in our village, in the town, in the forest, in our country, etc.

(John E. Warriner, English Grammar and Composition 18.))

په پښتو کي هم د ډ په او پر ډ تر منځ ډېر توپير سته . د يو بل پر ځای د ډ په او پر ډ په کارولو سره د جوملې مانا ډېره اوږي؛ د مثال په توگه که ووايو : احمد يې په چاره و واهه ياني احمد يې په چرې سره يا د چرې په وسيله وواهه . په دې ځای کي چاره د وهلو يا ټپي کولو آله يا وسيله (instrument) ده . اوس نو که په جومله کي د ډ په او پر ځای د ډ پر ډ ادات کار کړو، جومله داسي بڼه پيدا کوي : احمد يې پر چاره وواهه . د دې خبري مانا دا ده، چي احمد يې د چرې له امله وواهه . په بله ژبه چاره يې د شخړي او بلاخره وهلو علت وه . که څوک وايي په څه يې وهې ! مانا يې دا ده، چي په څه (کومه وسيله يا آله) يې وهې : په لښته، په ډانگ، په چلاخه يا څه شي ؟ که څوک ووايي پر څه مي وهې ! ياني ولي مي وهې ! د وهلو سبب او وجه (cause, reason) مي څه دی؟ په همدې ډول ډ احمد پر انگرېزي ليکني کوي ډ او ډ احمد په انگرېزي ليکني کوي ډ د مانا په لحاظ دوې جلا جوملې دي . که څوک ووايي پوهاند ډاکټر محمدحسن کاکړ پر انگرېزي ليکني کوي، مانا يې له ورايه دا ده، چي ښاغلی کاکړ د انگرېزي ژبي په اړه ليکني کوي؛ خو که د دې پر ځای و ويل سي : پوهاند ډاکټر محمدحسن کاکړ په انگرېزي ليکني کوي . د دې جوملې مانا دا ده، چي ښاغلی کاکړ خپلي تاريخي څېړني په انگرېزي ژبه کاري . دلته د ډ په ادات د انگرېزي ژبي له پاره، استعمال سوی دی، چي د ليکنو او څېړنو وسيله ده . په سترخان (سترخوان، خوان) ياني هر هغه څه چي په سترخان کي پېچلي وي . پر سترخان ياني هر هغه څه چي پر سترخان پراته وي . په لومړۍ جومله کي بايد سترخان پېچلی وي؛ او په دوهمه جومله کي بايد سترخان خامخا هوار وي . په انگرېزي کي هم دغه راز مثالونه خورا ډېر دي؛ مثلاً وايي ډ on the table. ډ : ياني پر مېز سربېره ډ in the table. ډ ياني په مېز کي، چي هدف يې د مېز جعبه يا الماری ده .

په مکاني او زماني ظرفونو کي د ډ په او پر ډ بېلول ډېري باريکۍ لري . په ځيني مکاني ظرفونو کي ډ په او پر ډ دواړه استعمالېږي؛ خو د جوملو په ماناوو کي بدلون راځي؛ د مثال په توگه : احمد په کور کي

دئ . کاملاً سمه جومله ده . که و وایو احمد پر کور دئ . دا جومله هم سمه ده؛ خو مانا یې دا ده، چي احمد له کوره چیري نه دئ تللی . یا احمد له کاره بېکاره سوی دئ؛ او اوس پر کور ناست دئ . که و وایو په دښت کي اور بل دئ . یا پر دښت اور بل دئ . دا دواړي سمې جوملې دي که و وایو په مځکه کي یې کوکنار کرلي دي . دا سمه جومله ده . همدغه راز، دا جومله هم هیڅ بدې او غلطې نه لري، چي و وایو : پلاني پر مځکه اوبه وپاشلې . په دې جوملو کي یوازي د حدودو او موقعیت توپیر سته . که چیري یو شی په بل شي کي ایښوول سوی وي، نو په دې وخت کي باید د ظرف له پاره هر وروڼو په استعمال سي نه پر ؟ ؛ لکه په جېب کي، په جعبه کي، په کور کي، په باغ کي، په موټر کي او داسي نور . په داسي حالاتو کي تل له په ؟ سره ظرفي کي ؟ یا ؟ کښي کارېږي . په بله وینا، هر چیري، چي ظرفي ی ؟ راغلې وي، هلته د ؟ پر ؟ ادات نه سي راتلای . که یو شی په بل شي کي نه وي دننه؛ بلکي په سربېرن ډول د هغه پر څنډو یا یوې برخي پروت وي، نو د داسي شي د موقعیت یا ځای ځایګي له پاره باید ؟ پر ؟ استعمال سي نه په ؟ ؛ لکه د مېز پر ژۍ، د کتاب پر څنډه، د سیند پر غاړه، د کندهار - کابل پر لویه لاره او داسي نور . په انګرېزي کي هم کټ مټ همدا قاعده باب ده؛ مثلاً په هرځای یا شي کي د بل شي د ظرفیت او موقعیت له پاره وایي in the pocket ، : ، in the ، car ، in the garden ، ، in the house ، ، in the drawer ؛ خو پر یوه شي باندي د بل شي د سربېرن ایښوولو له پاره د on ، او over ، ټکي کاروي؛ لکه He lives over the mountain. ؟

؟ on Kabul - Kandahar ، ؟ on the bank of the river. ؟ ، ؟ over the phone. They chat ؟
 A Practical English Grammer نور داسي ؟ flags waved above/over our heads. ؟ ، highway. ؟
 (98-99.) , A. J. Thomson, & A. V. Martinet

د زماني ظرفونو له پاره هم دغه قاعده په پام کي نیوله کیږي . که کومه پېښه په یوه ټاکلې زماني موده (پېړۍ، کال، موسم، میاشت، هفته، ورځ) کي وسي، د هغو له پاره په ؟ کاروو نه ؟ پر ؟ ؛ د مثال په ډول وایو : ؟
 په یویشتمه پېړۍ کي ؟ ، په ۱۳۸۰ کال کي ؟ ، په ژمي کي ؟ ، په برات کي ؟ ، په ؟ تېره اوونۍ یا تېره هفته کي ؟ ، په دوشنبه ؟ ، په جمعه ؟ او داسي نور ؛ خو د ساعت له پاره د ؟ په ؟ پر ځای د ؟ پر ؟ ټکی غوره بلل سوی دئ؛ لکه چي وایو : ؟ د سهار پر اتو بجو ؟ ، ؟ د شپې پر یولسو بجو ؟ او داسي نور؛ خو کله چي په ظرفي ډول د ساعتونو یادونه کیږي، بیا هم د ؟ په ؟ او ؟ کي د یو ځای والي قاعده تطبیقيږي؛ لکه ؟ په درو ساعتو کي ؟ ، ؟ په لسو ساعتو کي ؟ . دلته داسي نسو ویلای : ؟ پر درو ساعتو کي ؟ ، ؟ پر لسو ساعتو کي ؟ او داسي نور.

د پښتو په مدونه شاعری کي هم کله کله د ؟ په ؟ او ؟ پر ؟ تر منځ ګډوډۍ لیدلې کیږي . داسي التباسونه او ګډوډۍ ښايي تر ډېره حده، د خطي نسخو د کاتبانو او ناسخانو د لاس وهنو یا تېروتنو له امله وي؛ خو دا ګومان

هم بايد له پامه ليري نه سي، چي کېدای سي د ؟ په ؟ او ؟ پر ؟ تر منځ گډوډي، د پښتو په بېلابېلو لهجو کي د دغو اداتو په اړه د توپيرونو او رنگارنگۍ پر بنسټ، د پښتو ژبي ديواني ادب ته لاره موندلې وي .

د پښتو ادب د زياترو پخوانيو متنونو په چاپي نسخو کي پر ځينو مانوي (معنوي) ټکو سربېره د ليکدود مسأله هم د متن سموونکو، دشخصي ذوق او انگېرني، فکري تمايلاتو او لهجه يي ځانگړتياوو په خاطر، بشپړ اتبار او اصالت نه لري، نو ځکه دلته د پښتو ادب د عارف شاعر - علي محمد مخلص (تر ۱۰۶۹ ق پوري په يقيني توگه ژوندی) دپښتو ديوان له يوازنۍ او يکړي خطي نسخې څخه څو بيتونه وړاندي کوو، چي د ؟ په ؟ او ؟ پر ؟ ټکي يې په ځينو بولگو کي سم او په ځينو کي ناسم دي:

د علي محمد مخلص دغزلي په يوه بيت کي راغلي دي :

چه دِعلم چراغ نلري پر زړه کښي

دجاهل کس به په کومي وينا وياړ وي (د علي محمد د ديوان خطي نسخه .)

د دې بيت په لومړۍ ميسره کي د ظرفي حالت (زړه ظرف او علم يې مظروف دی) له پاره د ؟ پر زړه کښي ؟ تر کيب ليکل سوی دی، چي سمه بڼه يې ؟ په زړه کښي دی ؟ . په دوهمه ميسره کي، د وينا له پاره، چي دلته دآلې يا وسيلې (په انگرېزي کي instrument دنده اجرا کوي، په سمه توگه د ؟ په ؟ ادات کار سوی دی نه ؟ پر ؟ . شاعر ؟ په کومي وينا ؟ وايي نه ؟ پر کومي وينا ؟ چي دا کار د پښتو د لوېديزي (لوېديځي) لهجې له اوسني گړدود سره بشپړ سمون لري.

نوس، شيطان غله يې و وزي له درونه

چه پر زړه کښي يې د ذکر چراغ بل شي

په يوه بل بيت کي وايي:

په هغه بهار څوک څه لره هوس که

چه په مخه يې غارمه د سخت اهاړ وي (د علي محمد د ديوان خطي نسخه .)

لکه څنگه چي گورو د مخلص د ديوان دخطي نسخې په دې بيت کي هم د ؟ بهار ؟ او ؟ مخه ؟ له پاره د ؟ په ؟ ټکی راغلی دی؛ چي د پښتو له اوسنۍ لوېديزي لهجې سره يوه بڼه لري . شاعر نه وايي، چي : پر هغه بهار څوک څه لره هوس که - چه پر مخه يې غارمه د سخت اهاړ وي

بلکي وايي:

په هغه بهار څوک څه لره هوس که

چه په مخه يې غارمه د سخت اهار وي (د علي محمد مخلص د ديوان خطي نسخه .)

د علي محمد مخلص په عرفاني کلام کي، د **؟** په **؟** او **؟** پر **؟** د اداتو ځيني نوري بولگې:

د زړه غوړ که دي شنوا شي و به واروې!

په هر ني کښي د يوه نايي آواز شي (د علي محمد مخلص د ديوان خطي نسخه .)

په دوهم نيم بيت کي **؟** ني **؟** ظرف او **؟** نايي **؟** مطروف دي؛ له دې امله يې بيا هم د هغه له پاره د **؟** په **؟** ادات کار کړی دی نه **؟** پر **؟**.

هر زنده يې د نَفَس په مهار ونيو

ښه مولا مانند سروان زنده بصير دی (د علي محمد مخلص د ديوان خطي نسخه .)

د مخکني بيت په لومړۍ ميسره کي، مهار د نَفَس د نيولو آله ده؛ نو ځکه يې د **؟** په **؟** ادات ورته استعمال کړی دی نه **؟** پر **؟**.

چه پر نوس فتحه يې بيا منده يقين کړه!

هغه کس به په دوه گوته کښي منصور وي (د علي محمد مخلص د ديوان خطي نسخه .)

د پورتنی بيت په لومړۍ ميسره کي د يوه شي په وړاندي د بل شي د موقعيت له پاره، په سم ډول **؟** پر **؟** او په دوهمه ميسره کي د **؟** په دوه گوته کښي **؟** ظرفي حالت له پاره بيا هم د اوسنۍ سمې قاعدې له مخي د **؟** په **؟** ادات کارسوی دی نه **؟** پر **؟**.

خو په يوه بله ميسره کي د مخکني قاعدې پر خلاف، له ظرفي **؟** کښي **؟** سره د **؟** پر **؟** ادات کاروي؛ په داسي حال کي، چي سمه بڼه يې **؟** په **؟** دی نه **؟** پر **؟**.

د مخلص کلام دی، چي وايي:

هر چه پټ شي پر زمين کښي

سمه بڼه يې داسي ده:

هر چه پټ شي په زمين کښي (د علي محمد مخلص د ديوان خطي نسخه .)

ځکه ؟ پر ؟ د سربېرن شي له پاره راځي؛ او يو شي هغه مهال پټيږي، چي د بل شي له خوا پوښل سي . په مځکه کي يو شي هغه وخت پټيږي، چي په کي ښځ يا وپوښل سي، نه داچي د مځکي پر مخ پروت وي .

ځيني ځايونه، له ظرفي ؟ کښي ؟ سره د ؟ پر ؟ ټکي کاروي؛ مثلاً وايي:

... پر زړه کښي

په داسي حال کي، چي له ظرفي کښي سره د ؟ پر ؟ توري کارول، د وتلي او منلي عارف شاعر، علي محمد مخلص، له مخکنيو شعري نظايرو سره ښکاره تضاد لري .

د علي محمد مخلص په دغو بيتونو کي هم د ؟ په ؟ او ؟ پر ؟ تر منځ گډوډي ليدله کيږي:

څوک پر زر و سيم مين څوک په اسپانو

ځني نشي په خوراک د گوشت، اثمار سېر (د علي محمد مخلص د ديوان خطي نسخه .)

لکه څنگه چي گورو، په لومړۍ ميسره کي له قاعدې سره سم د ؟ زر و سيم ؟ له پاره ؟ پر ؟ او د همدې ميسرې په پای کي د قاعدې پر خلاف، د اسپانو له پاره ؟ په ؟ کارسوی دی، حال دا چي د گرامر له اړخه زر و سيم او اسپان دواړه مفعولي حالت لري . د پورتنۍ ميسرې په دوهم نيم بيت کي خوراک ته له قاعدې سره سم د ؟ په ؟ ادات کارسوی دی نه ؟ پر ؟ . شاعر نه وايي، چي: ځني نشي پر خوراک د گوشت، اثمار سېر .

په جهان به پېښ ظلمت شي

چه نور پټ د ولايت شي

په جهان به برغو پو که

پر عالم به قيامت شي (د علي محمد مخلص د ديوان خطي نسخه .)

د پورتنۍ څلوريځي په لومړۍ ميسره کي د جهان له پاره د قاعدې پر خلاف ؟ په ؟ ؛ خو په وروستۍ ميسره کي د عالم له پاره له قاعدې سره سم ؟ پر ؟ استعمال سوی دی، چي دا کار هم د ؟ په ؟ او ؟ پر ؟ تر منځ د گډوډۍ يوه بله بولگه ده . دا کار ښايي د مخلص د ديوان د کاتب يا ناسخ تېروتنه وي؛ او يا هم پر علي محمد مخلص باندې د خپلي مورنۍ او پلر نۍ لهجې گډه اغېزه وگڼله سي (د مخلص مور په تيراه کي د روښاني طريقت د مشهور خليفه - دروېش دادو دولتزي خدايدادخېل - لور وه؛ او پلار يې - ابوبکر کندهاري - د شال يا اوسنۍ کوټي اوسېدونکی کاسۍ پښتون ؤ، چي هغه مهال د لوی کندهار يوه برخه وه) ځکه په پورتنيو بيتونو کي د ؟ په ؟ او ؟ پر ؟ تر منځ گډوډي د پښتنو په مختلفو لهجو کي د ژبنيو جوړښتونو د بېلابېلو وړيانتونو يوه انکار نه

منونکې نمونه ده . په ژبه کې د کلیمو د جلا جلا وړیانو دود له ډېرو پخوا زمانو څخه تر اوسه روان دی . اوس هم ځینې لیکوال مالوم، خوشال، مانا او داسې نور په اصلي عربي بڼه (معلوم، خوشحال، معنی) لیکي . د کلیماتو په ږغونو او مخرجونو کې هم دا ډول توپیرونه خورا ډېر دي؛ مثلاً د پښتنو په بېلابېلو لهجو کې د یوه ټکي له پاره د زموږ، زمير، زميگ ، زموگ او زمونگ . . . وړیانونه د یادولو وړ دي .

خو د مخلص د پښتو دیوان د یوازنی خطي نسخې تر دقيقې او هر اړخيزې څېړنې وروسته دا نتیجه اخیستل کېږي، چې د خطي نسخې په لیکدود کې، څو محدودو تېروتنو په غالب گومان د نسخې د کاتب له خوا لاره موندلې ده؛ ځکه د هغه د دیوان په ډېرو غزلو کې د **؟** په **؟** او **؟** پر **؟** تر منځ بېلوالی، د دې حقیقت ښکارندوی دی، چې مخلص د دې د دوو اداتو تر منځ توپیر په سم ډول پېژانده.

۴ - له **؟** که **؟** تر **؟** ؟

د پښتو په ځینو لهجو کې د **؟** له **؟** او **؟** تر **؟** د اداتو تر منځ گډوډي او التباس لیدل کېږي؛ مثلاً ویل کېږي پلانی له ځانه تېر دی . په پښتو کې د دوو نومونو یا دوو صفتونو د پر تله کولو له پاره اصلاً د **؟** تر **؟** ټکی کارېږي؛ خو په ځینو لهجو کې د **؟** تر **؟** پر ځای د **؟** له **؟** ټکی کاروي؛ د مثال په توگه وایي : احمد له محموده کوښښي دی . د دې جوملې سمه او غوره بڼه دا ده : احمد تر محمود کوښښي دی . دغه راز په دې دوو جوملو کې : **؟** سور رنگ تر تور رنگ ښایسته دی . **؟** او **؟** سور رنگ له توره رنگه ښایسته دی . **؟** لومړۍ جومله د فصاحت او بلاغت له پلوه، خونده وړه او غوره گڼله کېږي . په ځینو جوملو کې د **؟** له **؟** او **؟** تر **؟** ادات په گډه د ځای، وخت، وگړو او شیانو تر منځ د جلاوالي د څرگندولو له پاره کارېږي : له کابلې تر کندهاره، له کلي تر ښاره، له احمدې تر محمودې، له مېزه تر چوکۍ، له سهاره تر ماښامه او داسې نور.

په دې جوملو کې **؟** له **؟** د دوو ځایونو، دوو کسانو، دوو زمانو واکونو، د دوو شیانو تر منځ د بېلوالي پیل؛ او **؟** تر **؟** یې وروستی پوله ښيي.

که په پورتنیو جوملو کې د **؟** له **؟** پر ځای د **؟** د **؟** ادات کار سي، بیا هم د جوملې مانا څرگنده ده؛ مثلاً د سهاره تر ماښامه، د کابلې تر کندهاره . د پښتو ادب په بېلابېلو اثارو کې د دې ډول جوملو مثالونه او بولگې خورا ډېرې دي.

د پښتو په ځینو لهجو کې د **؟** له **؟** پر ځای د **؟** ته **؟** ادات کارېږي؛ د مثال په توگه وایي : احمد ښار له تللی دی . احمد نن کور له نه راځي . کتاب مي د مېز خوا له ایښی دی . په دې وروستۍ جومله کې د **؟** خواله **؟** ټکی، چې په حقیقت کې د **؟** خوا ته **؟** بل وړیان دی، د **؟** خواله **؟** له ټکي سره التباس مومي، چې د راز،

همرازی، پټو خبرو، راز و نیاز، غم شریکۍ او داسي نورو په مانا دی. په داسي جوملو کي د ﴿؟﴾ له ﴿؟﴾ ادات له خپلي لومړنۍ مانا سره گډوډي پيدا کوي. ښه به دا وي، چي داسي ووايو: احمد ښارته تللی دی. احمد نن کور ته نه راځي. کتاب مي د مېز خوا ته يا د مېز څنگ ته ايښی دی او داسي نور.

لکه څنگه چي مو مخکي هم يادونه وکړه، د پښتو په بېلابېلو لهجو کي د مختلفو ټکو د التباس او گډوډۍ مسأله دلته نه ختمیږي. متأسفانه دا فهرست ډېر اوږد دی؛ او د خورا اوږدې او مفصلي ليکني غوښتنه کوي. دلته په دې لنډ بيان کي د دې خبري يادونه ضروري ده، چي پښتانه ژبپوهان، ليکوال او څېړونکي بايد پر دغه راز التباسونو سربېره د ﴿؟﴾ و ﴿؟﴾ د بېلابېلو ډولونو (معدوله، معروف او مجهول) او د ځينو ټکو په پای کي د زورکي د التباس ستونزي ته هم جدي پام واړوي. دکوزي پښتونخوا له ځينو ليکوالو پرته، نورو پښتنو ليکوالو د دې دوو مشابه ټکو تر منځ توپير نه دی کړی:

زړه /ərz/ [د ز په سکون] دل، قلب، زړونه جمع.

زړه /rəz/ [د ز په زورکي، خج پر دوهمه څپه] پخوانۍ، قديمي، قبلي، تېره سوې، کهنه، گذشته، زړې جمع. په ليکلو کي د دې دوو ټکو د بېلولو له پاره د يوې کوچنۍ نخښي کارونه په اسانۍ سره دا التباس له منځه وړي. دغه راز د ﴿؟﴾ و ﴿؟﴾ د درو ډولونو تر منځ په ليکلو کي هيڅ توپير نسته. خوان (n ā x)، کور (ork)، سور (sur)، ولايت (t ā ḡ ā wal) ټول په يوه راز ﴿؟﴾ و ﴿؟﴾ کښل کيږي، حال داچي د فونولوژۍ له اړخه د ﴿؟﴾ و ﴿؟﴾ د دې ټولو ډولونو تر منځ لوی توپيرونه سته. په خوان (n ā x) کي ﴿؟﴾ و ﴿؟﴾ نه ويل کيږي (په خواست، خواهش، خویش او ډېرو نورو ټکو کي هم ﴿؟﴾ و ﴿؟﴾ همدا بڼه لري)؛ په کور (ork) کي اوږد يا مجهول ﴿؟﴾ و ﴿؟﴾ او په سور (sur) کي لنډ يا معروف ﴿؟﴾ و ﴿؟﴾ کار سوی دی. د ﴿؟﴾ و ﴿؟﴾ د دې ډغونو تر منځ ډېر توپير سته، بايد په ليکنه کي يې بېلوالی وسي، چي د هر ډول گډوډي او التباس مخه ونيول سي؛ او خلگ يې په ويلو کي له هيڅ رېر او تکليف سره مخامخ نه سي. لوی استاد - علامه حبيبي (۱۲۸۹ش/۱۹۱۰م ﴿؟﴾ ۱۳۶۳ش/۱۹۸۴م) په پښتو ډغپوهنه يا فقه الصوت کي د هغه ﴿؟﴾ و ﴿؟﴾ يادونه هم کوي، چي په سر کي يې زورکی وي؛ لکه کټو (دېگلی)، بېو او داسي نور (حبيبي، پښتو ډغپوهنه يا فقه الصوت، شل مقالې، ۷، ۱۴۲).

ب) په پښتو کي ناوړه ترکيبونه

لکه څنگه چي مو مخکي يادونه وکړه، په پښتو کي د ﴿؟﴾ سوچه کولو ﴿؟﴾ او ﴿؟﴾ معياري کولو ﴿؟﴾ ليونييو کوښښونو، زموږ ژبي ته د خورا ډېرو ناوړو او بې خونده ترکيبونو د را ننوتو لاره هواره کړې ده. دا ناوړه او بد ذوقه عبارتونه

یوازي په پښتو رنگ لړل سوي دي؛ خو په پښتو ادب او ولسي دودونو کي هيڅ ځای نه لري . له دې امله یې د پښتو ژبي د سپېڅلتیا او سوچه کولو پر ځای، په نورو ژبو پوري د دې لرغوني او سپېڅلي ژبي د تړلو خدمت کړی دی . پښتو یې د ټکي په ټکي او بې خونده ترجمې په ژبه اړولې ده؛ او له خپلي اصلي پښتني روح څخه یې بې برخي کړې ده . پښتانه د داسي ککړو او جعل سوو ترکیبونو په ویلو او لیکلو سره هيڅکله احساس نه کوي، چي دخپلو پلرونو او مندو په ژبه خبري کوي . دلته د داسي نادوده ټکو، ترکیبونو او اصطلاحاتو ځيني بولگې وړاندې کوو، چي د پښتو ژبي ټول مينه وال یې په ځير سره وگوري؛ او په خپله قضاوت وکړي چي پښتو د ځينو کسانو په احساساتي او لیونیو توپونو سره نه سوچه کېدای سي؛ او نه هم د معیار مقام ته رسيږي.

-صورت نیولئ دئ

دا ناوړه ترکیب د پارسي ژبي د ؟ صورت گرفته ؟ ټکی په ټکی ترجمه ده، چي په پښتو ژبه او ادب کي هيڅ ځای نه لري؛ مثلاً په پارسي کي وايي : ؟ درين بخش پيش رفت قابل توجه صورت گرفته است . ؟ يا ؟ در زندگی ما تغيير بزرگ صورت گرفته است . ؟ که څوک په پښتو کي ووايي : ؟ زموږ په ژوند کي ستر بدلون صورت نیولئ دئ . ؟ په حقيقت کي یې ډېره ناوړه، بې خونده او بې مانا جومله ويلې ده. پښتانه دا جومله داسي وايي : ؟ زموږ په ژوند کي ستر بدلون راغلئ دئ . ؟ يا ؟ زموږ په ژوند کي لوی بدلون پېښ سوی دئ . ؟ صورت او د هغه نیول په پښتو محاورو کي ډېر پردی او نابابه ترکیب دئ . که څوک د سوچه پښتو د بابولو په هیله په خپلو خبرو او لیکنو کي د ؟ صورت نیولئ دئ ؟ په شان ترکیبونه کاروي، په واقعیت کي یې پښتو د سوچه کولو پر ځای په پارسي ژبه او گرامر پوري تړلې ده.

-جوړوي، تشکیل میدهد

د ؟ جوړوي ؟ ټکی هم د پارسي ژبي د ؟ تشکیل میدهد ؟ هو به هو ترجمه ده؛ مثلاً په پارسي کي وايي : ؟ اين مبلغ بيست فيصد (يا درصد) مجموع کمک هارا تشکیل میدهد . ؟ يا ؟ افزایش اخير در قيمت های اجناس، چهل فيصد معاشات کارمندان دولت را تشکیل میدهد . ؟ او داسي نور.

زموږ ځيني ژورنالستان او لیکوال دغه راز جوملې په دې ډول ترجمه کوي : ؟ دغه پیسې د مرستو په سلو کي شل جوړوي . ؟ يا ؟ د شيانو په بيو کي وروستی زیاتوالی، د د ولت د کارکوونکو د تنخواوو په سلو کي څلوېښت جوړوي . ؟ او داسي نور .

د ❶ تشکیل میدهد ❷ ترکیب له پارسي ژبي او گرامر سره بې خونده نه ښکاري؛ خو د ❸ جوړوي ❹ په بڼه د هغه ترجمه، په پښتو کي هيڅ مانا او ښکلا نه لري . پښتانه په خپلو ورځنيو محاورو کي د داسي مفهومونو د بيانولو له پاره وايي : ❶ دغه راشه، د مځکي د ټولو پيداوارو په سلو کي شلمه برخه ده . ❷ يا ❸ زموږ د بودجې په سلو کي اتيا بهرنۍ مرستي دي . ❹ د ❶ جوړوي ❷ ترکیب په دغه راز جوملو کي هيڅ ځای او هيڅ مانا نه لري.

-دلته کي، هلته کي، په کوم کي چي، څوک چي او داسي نور

د ❶ دلته کي ❷ هلته کي ❸ په کوم کي چي ❹ او داسي نورو په څېر ترکیبونه له هندي او اردو ژبو څخه پښتو ته راغلي دي . په هندي او اردو کي وايي : يهاں پر (يهاپر)، وهاں پر (وهاپر)، جهاں پر ❶، جس ميں ❷، جو ❸ او داسي نور؛ خو پښتانه اصلاً په خپلو خبرو او مکالمو کي داسي ناوړه ترکیبونه نه لري . پښتانه د داسي اشاري ضمرونو له پاره دلته، هلته، دوري، هوري، په هغه کي، په هغه کښي او داسي نور وايي . که څوک ووايي : ❶ دلته کي جشن دئ . ❷ په دې جومله کي له ورايه د بلي ژبي ناوړه او بې خونده اغېزه ښکاري . د دې جوملې سم، اسانه او لنډ ډول دا دئ، چي وويل سي : ❶ دلته جشن دئ . ❷ د ❸ کي ❹ ټکی له هندي او اردو ژبو څخه د ځينو پښتنو په لهجه گډ سوی دئ؛ او په داسي جوملو کي يې ويلو او ليکلو ته هيڅ اړتيا نسته . لوستونکي گوري، چي د پښتو ډېر ساده او واضح عبارت څنگه د بلي ژبي د ناوړه اغېزې له امله ستونزمنه او کړکېچنه بڼه اخيستې ده . د دې پر ځای، چي ووايو : ❶ دلته کي ډېر پښتانه اوسيري . ❷، ❸ هلته کي ډېر دوکانونه دي . ❹ اردو ژبه ډېر لوی شاعران لري، په کوم کي چي علامه اقبال لاهوري هم شامل دئ . ❶ يا ❷ دا خواږه د هغو خلگو دي، کوم چي په بهر کي ناست دي . ❸ ولي په خپله سوچه، ساده او خوږه پښتو دا جوملې داسي و نه وایو : ❶ دلته ډېر پښتانه اوسيري . ❷، ❸ هلته ډېر دوکانونه دي . ❹ اردو ژبه ډېر شاعران لري، چي په هغو کي يو علامه اقبال لاهوري دئ . ❶ او ❷ دا خواږه د بهر ناستو خلگو دي . ❸ يا ❹ دا خواږه د هغو خلگو دي، چي بهر ناست دي . ❶ د ❷ کوم ❸ او ❹ کي ❶ ټکي په دغو جوملو کي زاید او بې خونده دي.

-پخلي کړی دئ

د ژبي ځيني اصطلاحات او محاورې په يوه کوچنۍ سيمه او لږو خلگو پوري اړه لري . د خپلي سيمي اصلي اوسېدونکي د دغه راز ترکیبونو په کارولو کي هيڅ ستونزه نه لري؛ څوکله چي د ژبي ټولو ويوونکو ته وړاندي سي، هر څوک يې په مانا نه پوهيږي؛ نو ځکه يې کله کله په تېر وتني سره له نورو مفاهيمو سره گډوي . د پخلي ټکی په دغه ترکیب کي همداسي بڼه لري، چي په ډېري اسانۍ د پخولو يا پخلي له کليمو سره التباس پيدا کوي؛ د مثال په توگه ويل کيږي : ❶ د دولت وياند د دې خبري پخلي کړی دئ . ❷ ډېر کسان، له هغو څخه د پښتو د

لوېډيزي (لوېديځي) لهجې ويوونکي په دې خبره نه پوهېږي، چي د دولت وياند څنگه دخبرو پخلي کړي دي . که د دې ترکيب پر ځای و ويل سي : **❖** د دولت وياند دا خبري منلي دي . **❖** له يوې خوا هر څوک په اسانۍ سره د جوملې په مانا او مقصد پوهېږي؛ او له بلي خوا د مانا له پلوه له نورو ټکو سره د گډېدو او التباس ستونزه هم نه پېښوي . که څوک د افغانستان په ختيز (ختيځ)؛ په تېره بيا لغمان کي و وايي : **❖** حيوانان مي کورته را وستل . **❖** د ا جومله د دوی په منځ کي چندان ستونزه نه پېښوي؛ خو که دا جومله له غور څخه تر غزني، له تخار څخه تر کراچي پوري د پښتو د لوېديزي لهجې هر ويوونکي ته و ويل سي، نو هغوی هرو مرو دا فکر کوي، چي سړي به څاروي يا بوده گان کور ته راوستي وي؛ ځکه د پښتو د لوېديزي لهجې ويوونکي د **❖** حيوان **❖** ټکی د څاروي په مانا استعمالوي . په دې لهجه کي هيڅکله کوچني يا واړه ته **❖** حيوان **❖** نه ويل کيږي . . .

په دې ډول گورو، چي د **❖** حيوان **❖** دکليمې مفهوم د سيمي په بدلېدو سره، مخکۀ او اسمان توپير مومي . داسي کليمې، ترکيبونه او اصطلاحات هم خورا ډېر دي، چي د پښتو د لوېديزي لهجې ټول ويوونکي په خورا اسانۍ په پوهېږي؛ خو د نورو لهجو ويوونکي يې په مانا ښه نه پوهېږي . د همدې استدلال پر بنسټ بايد د پښتو ژبي د ټولو لهجو لغوي او ادبي پانگي په بېلابېلو قاموسونو او کتابونو کي د لوستونکو استفادې ته وړاندي سي . په دې کار سره له يوې خوا د پښتو ژبي او فرهنگ ډېري ارزښتناکي پانگي خوندي کيږي؛ او له بلي خوا د پښتو د ټولو لهجو ويوونکي د خپلي پراخي او شتمني ژبي له راز راز لغوي، ادبي او علمي زېرمو سره بشپړه اشنايي مومي . د دغه راز فرهنگونو او کتابونو تر خپرېدو او تعميم مخکي بايد د چاپ او خپرواي په ټولو وسيلو کي د داسي ټکو او ترکيبونو له کارونې ډډه وسي، چي د بېلابېلو لهجو ويوونکو ته د مانا د پوهېدو په برخه کي ستونزي او سرخوږي پيدا کوي . د ژبپوه، اديب، شاعر، ژورناليست، ليکوال او نورو پوهو خلگو خو دا مسلکي وجيبه او رسالت دی، چي په خبرو او ليکنو کي د فصاحت او بلاغت اړخونو ته په ژوره توگه پام واړوي.

-ترينگلي حالات

په دې ورځو کي له راډيو، تلويزيون او نورو ډله ييزو وسيلو څخه دا خبره خورا ډېره اورېدله کيږي، چي وايي : **❖** په پلانۍ سيمه کي حالات ترينگلي دي . **❖** مالومېږي، چي زموږ ځيني ښاغلي ژورناليستان او ليکوال د **❖** ترينگلي **❖** پښتو لغت د خپرې، خراب، ناارامه ، کړکېچن، گډوډ او داسي نورو په مفهوم کاروي . اوس نو راسئ وگورو، چي ريشتيا هم د پښتو ژبي لغتو پوهانو هم دا کليمه د خپرې، خراب، ناارامه ، کړکېچن، گډوډ او داسي نورو په مانا راوړې ده که يا ؟ د **❖** ترينگلي **❖** ټکی د ښاغلي لعل محمد کاکړ او لوی استاد- علامه عبدالحی حبيبي (۱۲۸۹ش/ ۱۹۱۰م **❖** ۱۳۶۳ ش/ ۱۹۸۴م) په **❖** سپېڅلې پښتو **❖** (۷۸) کي د تريو تندي، تريو مخي په مانا وو راغلئ دي . په پښتو - پښتو تشريحي قاموس (۱: ۶۷۶) کي، د **❖** سپېڅلي پښتو **❖** پر يادو سوو ماناوو سربېره د بدمزاجه،

بدخویه، مرچکي، خوشکتی، بخیل، خړوس، سخت، چړوس ماناوي هم ور زیاتي سوي دي . داسي برېښي، چي په پښتو - پښتو تشریحي قاموس کي د پښتو له لرغونو اثارو څخه رانیولې بیا تر بېلابېلو لهجو او محاورو پوري، د **❖** ترینګلي **❖** ګرده ماناوي را ټولي سوي دي؛ خو په دې لغوي او مجازي ماناوو کي د خرابۍ، ویجاړتیا، ګډوډۍ، بې ثباتۍ، بد امنۍ، ناارامۍ، اړودوړ، اله ګولي او داسي نورو هیڅ نښه نښانه نه تر سترګو کیږي .

تر کومه ځایه، چي زه پوهېږم د **❖** ترینګلي **❖** ټکی د پښتو ژبي د لوېدیزي لهجې په محاورو کي له ډېرو زمانو څخه جال دی؛ او خلګ یې له ټولو ماناوو سره پوره اشنا دي؛ مګر د دې لهجې په محاورو کي هم دا کلیمه د تریوتندي (عبوس)، بړوس (د خوشاله او خنده رویه ضد)، بخیل، سخت، اسي، شوم، وړي، بخیل، خسیس، چړوس، بې مروتو او داسي نورو په مانا کارېږي.

سړی نه پوهېږي، چي د خړپر، خراب، ناارامه، کړکېچن، ګډوډ او داسي نورو په مفهوم د **❖** ترینګلي **❖** دا نوې مانا له کومه را پیداسوه؟ ! مالومېږي، چي د **❖** ترینګلي **❖** له پاره دا نوی مفهوم بې څېړني او پلټني، له ځانه وضعه سوی دی . کلاتیان، کندهاریان، روزګانیان، هلمندیان، فراهیان، هراتي او غوري پښتانه، د افغانستان په شمالي سیمو کي ځیني مېشت پښتانه، د جنوبي پښتونخوا ټول پښتانه اوسېدونکي په خپلو محاورو کي وایي: **❖** پلانی ډېر ترینګلی سړی دی . **❖** یا د چا په اړه وایي: **❖** دا ترینګلی مخ دې (دي یې) پرته سي . **❖** که تر دې هم په څرګندو او روښانو ټکو کي ووايو: د **❖** ترینګلي **❖** صفت یوازي د انسانانو له پاره کارېږي، نه د پېښو، حالاتو او شيانو له پاره .

په پښتو کي د اوضاع د خرابۍ مفهوم، په خورا ډېرو ډولونو افاده کېدای سي . پر داسي ژورنالستانو او لیکوالو چا ایښي دي، چي یا د عامو او مروجو، ټکوپر ځای بې خونده نوي ترکیبونه جوړ کړي؛ یا د همدې **❖** ترینګلي **❖** په څېر د پښتو ځیني لرغوني کلیمې، عبارتونه او اصطلاحات په ناسمو ځایونو کي استعمال کړي . شک نسته، چي بېلابېلي کلیمې د وخت په تېرېدو سره نوي ماناوي مومي؛ خو دا نوي ماناوي او مفهومونه هیڅکله په ناڅاپي او تصادفي توګه نه وي پیدا سوي . لکه څنګه چي هیڅوک په تلټلک کي د غازي او شهید مقام ته نه سي رسېدای . د کلیمو او اصطلاحاتو د هري نوي مانا او مفهوم تر شا هم لويي کیسې پرتې وي . بې هیڅ پېښي او دلایلو له ځانه لغتونو ته نوي ماناوي او مفهومونه تراشل هیڅ جواز نه لري . تاسي وګورئ د پارسي ژبي نامتو ژبپوه او څېړونکي، ډاکټر محمد معین، په خپل پارسي فرهنگ (فرهنگ فارسی معین) کي د **❖** پیشنهاد **❖** او **❖** پیشنهاد **❖** د کلیمو د بېلابېلو ماناوو له پاره د دې ژبي دغه ټول معتبر او مشهور اثار د سند په توګه وړاندي کړي دي:

دیوان خاقانی سجستانی، کلیات سعدی، فارسنامه ابن البلخی، تحفة العراقرین، معارف، طرب المجالس، مجموعه اشعة اللمعات، فیـه مافیـه او داسي نور (معین ۱: ۹۳۵-۹۳۶).

-تر ریاست لاندې، تر مشرۍ لاندې

په انگرېزي ژبه کې داسې ترکیبونه خورا ډېر دي، چې د لاندې (under) له ټکي سره پټه گډه کارېږي؛ لکه under his leadership ، : under current rules and regulations ، ؟ تحت ؟ under Immigration Act 1906 او داسې نور . په پارسي کې يې دا جوملې داسې ترجمه کړي دي : ؟ تحت رهبري او ؟ ، طبق قواعد و مقررات کنوني ؟ ، ؟ تحت قانون ۱۹۰۶ مهاجرت ؟ . دلته زموږ د پارسي ژباړې له ښه والي او بدوالي سره هېڅ اړه او مانده نسته . غواړو په پښتو کې، د دغو ترکیبونو د سمې او معقولې بڼې په باره کې څو لنډې خبرې وکوو .

ټول پښتانه ژبپوهان او څېړونکي ښه پوهېږي، چې پښتانه هېڅکله په خپلو خبرو کې د اسي نه وايي : ؟ د پلاني تر ریاست يا مشرۍ لاندې غونډه وسوه ؟ ؛ بلکې وايي، چې د پلاني په مشرۍ غونډه وسوه . په دغه راز جوملو کې، د ؟ لاندې ؟ ټکي په هېڅ ډول د پښتو ژبې او ادب له روحيې سره سمون نه لري . په پارسي کې وايي : ؟ من تحت ریاست فلانی کار می کنم . ؟ په پښتو کې هېڅکله داسې نه وايي، چې ؟ زه د پلاني تر ریاست يا مشرۍ لاندې کار کوم . ؟ په پښتو کې دا خبره په دې ډول وايي : ؟ پلانی زما مشر دی . ؟ يا ؟ زه د پلانی په مشرۍ کار کوم . ؟ په پښتو کې د داسې مقصدونو له پاره د ؟ لاندې ؟ او ؟ باندې ؟ ټکي نه ويل کېږي . که څوک د پارسي په شان همدا خبرې ټکي په ټکي پښتو ته واړوي، نو يې په حقيقت کې پښتو ژبه د انگرېزي او پارسي ژبو پر گرامر او ژبنيو جوړښتونو برابره کړې ده؛ په داسې حال کې، چې موږ په خپله سپېڅلې او پراخه ژبه کې تر دې اسانه، ساده او په زړه پورې ترکیبونه لرو . زموږ خبرې او ليکنې بايد د پښتو د اصلي ويوونکي تومنه او جوهر ولري . په بله وينا، زموږ د وينگ او کښنگ ژبه بايد د هغه پردو وگړو غونډې نه وي، چې پښتو يې په نیمگړي ډول زده کړې وي؛ د جوملې سر يې د پښتو گرامر له اصولو سره سم؛ خو پای يې د بلي ژبې پر قواعدو ولاړ وي . د هرې ژبې د اصلي ويوونکي په خبرو او محاورو کې بايد د هغې ژبې سپېڅلتيا، خوند او خوږوالی له ورايه څرگند وي .

- پلانی شی موجود دی یا پلانی خیز شتون لري

دا دوه ترکیبونه هم د پردو ترکیبونو د ټکي په ټکي ژباړي یو بله ناوړه بولگه ده؛ د مثال په توگه په پارسي کي وایي : **❖** این مشکل از گذشته ها موجود است . **❖** پښتانه په خپلو اصیلو او سپېڅلو خبرو اترو کي د دې مفهوم د بیان له پاره وایي : **❖** دا ستونزه یا رپړه له ډېره وخته سته . **❖** ، **❖** دا مشکل پخوا هم ؤ **❖** یا **❖** دا ستونزه وړاندې هم وه **❖** او داسي نور . زموږ ځيني ژورنالېستان او لیکوال، په ناپوهۍ سره، زموږ اسانه او خوږه پښتو د پارسي ژبي پرگرامري قواعدو برابرې؛ او وایي : **❖** دا ستونزه له پخوا څخه شتون لري . **❖** یا **❖** دا ستونزه له پخوا څخه موجوده وه . **❖** په دغو ناسمو جوملو کي د **❖** شتون **❖** او **❖** موجودیت **❖** ټکو ته هیڅ اړتیا نسته؛ ځکه هم جومله اوږدوي؛ او هم یې د اصیلي پښتو له نرخه د باندې باسي.

- د دې مسألې پر سر یا د دې پر سر

په دې وروستیو کلونو کي بیا هم د پارسي ژبي د ځينو ترکیبونو؛ لکه **❖** بحث بر سر اینست **❖** یا **❖** مسأله بر سر اینست **❖** او داسي نورو په پیروي، په پښتو کي هم ځيني ناوړه او بد ذوقه ترکیبونه جوړ سوي دي، چي د پښتنو په ورځنیو محاورو کي هیڅکله نه ویل کیږي . زه نه پوهیږم، چي د کومي سیمي پښتانه وایي : **❖** بحث یا خبري د دې پر سر دي . **❖** یا **❖** مسأله د دې پر سر ده . **❖** پښتانه خو په لنډه، ساده او اسانه بڼه وایي : **❖** خبره دا ده . . . **❖** ، **❖** مسأله دا ده . . . **❖** یا پوښتنه دا ده . . . **❖** د **❖** دې پر سر **❖** ترکیب، چي د پارسي ژبي د **❖** بر سر **❖** هو به هو ترجمه ده، په پښتو کي بېخي بې خونده، بې مانا او پوچ ښکاري . زموږ خورا ډېر ژورنالېستان او لیکوال د داسي ترکیبونو په کارولو سره په پټو سترگو، د پښتو شمزۍ ماتوي . داسي ترکیبونه زموږ ژبه ډېره وړانوي . بې شکه په خبرو یا لیکنو کي له اړتیا سره سم د یونیم پارسي، عربي، هندي یا اروپايي ټکو کارول هیڅ عیب او بدې نه لري؛ خو که د نورو ژبو ناوړه ترکیبونه او اصطلاحات په ناوړه بڼه زموږ ژبي او ادب ته لاره و مومي؛ او بیا د هري رادیو، تلویزیون، ورځپاڼو او نورو ډله ییزو اطلاعاتي وسیلو له لاري د خلگو په غوږونو کي په زړونو واړه پو سي، په پای کي زموږ د سپېڅلو ټکو، ولسي ترکیبونو او منلو محاورو ژوند له سختو خنډونو او کړواوونو سره مخامخ کوي.

- پر لاره اچولۍ یا پر لاره اچولي دي

په انگرېزي کي د نوي کار، نوي پروژې یا نوي مأموریت د پیل کولو پر مهال، زیاتره د **❖** launch **❖** ټکی کاروي . د پارسي ژبي ژباړونکو هغه د **❖** راه انداختن **❖** په ټکو سره ترجمه کړی دی؛ مثلاً وایي : **❖** نیروهای امریکایی حملات تازه براه انداخته اند . **❖** پښتو ژباړونکي هغه داسي ترجمه کړ : **❖** امریکايي پوځیانو نوي بریدونه په لاره

اچولي دي . د داسي تركيبونو په اړوندو سره د سپري پښتورگي له خندا چوي . سپري اريانيږي، چي د لاره اچول د ياني څه؟ ايا حملې يا بريدونه هم د قلم او کاغذ يا کوم بل شي په څېر پر لاره اچول کېدای سي ؟ د داسي جوملې په اړوندو سره دا پوښتنه را پيدا کيږي، چي که يرغلونه او بريدونه پر لاره نه وای اچول سوي، نو به چيري اچول کېده ؟ په اسمان کي ؟ په درياب کي ؟ په کندو او ډبونو کي ؟ يا نورو ځايونو کي ؟ ددغو پوښتنو جواب بيا هم دا دی، چي موږ د پردو ژبو داسي ناوړه تركيبونه او تعبيرونه په پټو سترگو خپلي ژبي ته ننباسو، چي په پښتو کي هيڅ مانا او مفهوم نه لري . پښتانه دا جومله، چي په تکليف او تصنع سره اوږده سوې ده، په داسي اسانه، لنډه او ساده ډول وايي : د امريکايي پوځيانو نوي بريدونه پيل کړي دي . يا تر دې هم اسانه او لنډه : د امريکايي عسکرو نوي بريدونه کړي دي . دا جومله بې له پيل څخه هم بېخي روښانه او واضح ده؛ ځکه هر څه هغه مهال عملي بڼه مومي، چي په يوه زماني پړاو کي پيل سي . بريدونه کړي دي په خپله د پيل مفهوم ادا کوي . د همدې دلایلو له مخي بايد له هيڅ کار سره د لاره اچول د ترکيب ونه تړل سي . مظاهري پر لاره اچول، اعتصابونه او مارشونه پر لاره اچول او داسي نور ټکي په ټکي ترجمه سوي ترکيبونه، په پښتو کي هيڅ مانا نه لري.

-ژوند له لاسه ورکول

نن سبا د ځينو ژورناليسټانو او ليکوالو په خبرو او رپوټونو کي، دا ترکيب خورا ډېر اړو، چي وايي : پلاني خپل ژوند له لاسه ورکړ . يا په پلاني پېښه کي څو کسانو خپل ژوند له لاسه ورکړ . دا ناوړه او بد خونده ترکيب هم د پارسي ژبي له لاري پښتو ته لاره موندلې ده . حقيقت دا دی، چي له خپلي ژبي او ادبه بې خبره خبريالانو او ليکوالو په لوی لاس دا خبره دونه اوږده کړې ده . زموږ خلگ په خپلو سپېڅلو او خوږو بيانونو کي هيڅکله نه وايي، چي پلاني ژوند له لاسه ورکړ؛ بلکې په لنډو ټکو کي وايي : پلاني مړ سو . يا پلاني و مړ . زه نه پوهېږم، چي ځيني کسان ولي يو اسانه او روښانه خبره، بې هيڅ دليله په دې ډول پېچلې او کرکېچنه بڼه وايي . زموږ د خلگو په ورځنيو خبرو او محاورو کي د تکلف او تصنع داسي بې ځايه استعارې ځای نه لري.

-پلاني پر کرښه دی يا پلاني مضمون پر ليکه سو

په دې ورستيو کلونو کي، دوه نور داسي ترکيبونه په پښتو کي باب سوي دي، چي په هيڅ گونه د دې ژبي له دود او دستور سره سمون نه لري . دا دوه ترکيبونه دواړه له انگرېزي ژبي څخه پارسي او پښتو ته راغلي دي . په انگرېزي کي د هغه چا له پاره، چي د تليفون په مرسته يا د تليفون له لاري خبري کوي د on line د ترکيب استعمالوي؛ مثلاً وايي He/ She is on line. : که چيري ځيني مواد، په انټرنېټي ويبپاڼه (ويبسايټ) کي د لوستلو له پاره کښېښول سي (upload) ، نو په انگرېزي کي وايي، چي so and so is on line. د پارسي ژباړونکو

همداسي انگرېزي جوملې د خپلي ژبي او گرامري اصولو پر خلاف داسي ترجمه کړي دي: **❖** فلاني روى خط است . **❖** د پښتو ځينو پېښه گرو ژباړونکو هم د پارسي ترجمانانو په څېر د کمپيوټر د نړۍ دا انگرېزي ترکيب داسي ژباړلى دى: **❖** پلانى پر کرښه دى . **❖** يا پلانى پر ليکه دى . **❖** کله کله چا ته وايي: **❖** ستاسي کرښه سمه نه ده . **❖** او کله کله ليکي: **❖** پلانى کتاب يا مجله پر ليکه سوه **❖** .

لکه څنگه چي پوهېږو هره ژبه ځانته جلا صرفي او نحوي قواعد، بېلابېل اصطلاحات او محاورې لري . يو مفهوم په يوه ژبه کي په يوه بڼه او په بله ژبه کي په بل ډول بيانېږي . له همدې امله که انگرېزيان په داسي حالاتو کي د آن لاین (on line) عبارت کاروي، هيڅ ستونزه نسته؛ ځکه دا خبره په دې ژبه کي په دغه راز ويله کيږي؛ مگر په پښتو کي د دې ترکيب ټکي په ټکي ترجمه، پښتو لوستونکو او اروېدونکو ته موضوع سمه نه روښانه کوي . په پښتو کي بايد له چا سره د تليفوني خبرو پر مهال **❖** د تليفون پر کرښه ياست . **❖** يا **❖** د تليفون پر ليکه ياست . **❖** جوملو پر ځاى داسي و ويل سي: **❖** بڼ يا اواز مو اړوېدل کيږي . **❖** ، **❖** بڼ دي راځي . **❖** ، **❖** اواز مو راځي **❖** او داسي نور . په پښتو کي حتا دا خبره هم سمه نه برېښي، چي وويل سي: **❖** تاسي زموږ سره وصل ياست يا زموږ سره تړلي ياست . **❖** ځکه که د تليفون له لاري خبري کوونکى کس ښځه وي، نو د داسي جوملو ويل خو د افغاني دود او دستور له مخي ډېره ناوړه مانا لري . دا خبره هم نه منطقي ده او نه هم په زړه پوري، چي څوک و وايي: **❖** د تليفون کرښه مو سمه يا روښانه نه ده . **❖** د دې جوملې پر ځاى اسانه او کره جومله بايد داسي وي: **❖** اواز مو سم نه اړوېدل کيږي . **❖** يا **❖** بڼ مو سم نه را ځي . **❖** او داسي نور.

دغه رنگه پر ويبپاڼو د بېلابېلو موضوع گانو د خپرولو له پاره دا جومله سمه نه برېښي، چي وايي: **❖** پلانى کتاب پر ليکه سو . **❖** د **❖** پر ليکه سو **❖** عبارت په هيڅ وجه پښتني روح او خټه نه لري . عام پښتانه نه پوهيږي، چي **❖** ليکه **❖** څه ده ؟ هغوى خو ليکه يا کرښه د يوه سيده يا مستقيم خط په مانا پېژني . د دې پر ځاى دا بڼه غوره ده، چي و وايو: **❖** پلانى اثر د انټرنېټ له لاري خپور سو . **❖** ، **❖** پلانى اثر پر ويبپاڼه خپور سو . **❖** يا **❖** پلانى کتاب د انټرنېټ له لاري لوستلو ته چمتو سو . **❖** که د **❖** آن لاین **❖** مفهوم په پښتو کي هم د انگرېزي ژبي د دود او بايدې له مخي ووايو، بيا نو په پښتو کي څه نه پاتېږي، نوم يې بايد ډېر ژر له پښتو څخه په کوم بل نوم واوړل سي . په هر پښتو ترکيب او هره پښتو جومله کي بايد د فصاحت او بلاغت اصول په پام کي ونيول سي . هر پردى ترکيب يا اصطلاح بايد په داسي بڼه وړاندي سي، چي زموږ خلگو ته اسانه، روان او خوږ و برېښي

-جگپوړي يا لوړ پوړي چارواکي-

د انگرېزي ژبي په ورځنيو خبرونو کي د **❖** high - ranking **❖** عبارت خورا په پېخر کاريږي . په پارسي کي يې هغه په **❖** بلند پايه يا بلند رتبه **❖** ژباړلى دى . د پښتو پېښه گرو ژباړونکو هم دا انگرېزي ترکيب په همدې بې

خونده او ناوړه بڼه ترجمه کړی دی؛ د مثال په توګه ویل کېږي: **❖** د پلانی هیواد جګپوړو چارواکو... **❖** یـ **❖** د پلاني وزارت لوړ پوړو چارواکو... **❖**

د **❖** پوړ **❖** کلیمه په پښتو- پښتو تشریحي قاموس کې، چې د پښتو ژبې تر ټولو عصري، علمي او بشپړ فرهنگ دی د طبقي، مرتبې، منزل، صف او قطار په ماناوو راغلې ده (امرخېل، او نور . پښتو- پښتو تشریحي قاموس ۱: ۵۳۳).

زموږ خلګ هم په خپلو محاورو کې پوړ د منزل، چټ، طبقي، پوښښ (په انګرېزي کې row, layer storey, floor , tier, level او داسې نورو) په مانا استعمالوي . په انګرېزي کې د **❖** high - ranking authority **❖** ترکیب د هغه/ هغو چارواکي/ چارواکو مانا ورکوي، چې لوی او پراخ واک ولري . زموږ ځینو ژورنالیستانو او لیکوالو دا عبارت هو به هو ژباړلی دی؛ خو اصلي مانا یې پر خپل ځای پر ایښې ده . د جګپوړي یا لوړ پوړي په اړوندو سره د چا په ذهن کې د ودانۍ د پوښښونو یا طبقو مفهـوم پیداکېږي . د **❖** پوړ **❖** ټکی د انسان د جسمي یا فکري لوړوالي په مانا سم نه دی . ښه به دا وي، چې د جګپوړو یا لوړ پوړو چارواکو پر ځای د لویو چارواکو، غټو چارواکو، سترو مامورینو، لویو کارکوونکو، لویو کاردارو او داسې نورو په شان ترکیبونه کار کړو، چې زموږ د ژبې له ځانګړتیاوو او دودونو سره پوره برابري لري . د لوی منبصار، لوی مامور، غټ کاردار او داسې نورو په څېر ترکیبونه زموږ په خلګو کې د **❖** جګپوړو یا لوړ پوړو چارواکو **❖** تر جعل سوي او بې مانا عبارت، ډېر مأنوس او اشنا دي . د ژبپوه، لیکوال او ژورنالیست علمي او مسلکي رسالت هم دغه دی، چې خلګو ته ګران او پېچلي ټکي اسانه کړي؛ نه داچې په لوی لاس ستونزي او پېچومي را پورته کړي.

-دڼه دڼه یا دڼه

زموږ د کښته پښتنو په لهجو کې له ډېرو وختو راهیسې؛ خو زموږ برو پښتنو په ځینو لهجو کې، پاکستان ته د اوږده اوترخه مهاجرت له کلونو څخه د **❖** دڼه دڼه **❖** په نامه یوه ناوړه او بې خونده ترکیب باب سوی دی، چې اصلاً په هندي او اُردو ژبو کې استعمالېږي . دا ترکیب په هندي او اُردو کې د **❖** اندر اندر **❖** په بڼه ویل کېږي، چې د زماني ظرفیت له اداټو څخه ګڼل کېږي؛ مثلاً په اُردو کې وایي: **❖** فلان کام دس دن کے اندر اندر ختم هوجائیگا . **❖** یاني پلانی کار په لسو ورځو کې بشپړېږي . د ډیوریند ترکرغېږني کرشي ها خوا زیاتره پښتانه او ځیني دا خوا پښتانه دا پردی ترکیب ټکی په ټکی ترجمه کوي؛ او داسې وایي: **❖** پلانی کار په لسو ورځو کې دڼه دڼه بشپړېږي . **❖** حال داچې د **❖** اندر اندر **❖** یا **❖** دڼه دڼه **❖** عبارت ته په اُردو او په پښتو کې هیڅ اړتیا نسته . اُردو او پښتو جوملې دواړې، بې دې اضافي ټکو هم په بشپړ ډول مانا افاده کوي؛ د مثال په توګه که وویل سي: **❖** فلان کام دس دن میں ختم هوجائیگا . **❖** یا په پښتو کې: **❖** پلانی کار به په لسو ورځو کې بشپړ سي . **❖** له هره

اړخه سمې او مکملې جوملې دي؛ ځکه ؟ دس دن ميس ؟ يا ؟ په لسو ورځو کې ؟ عبارتونو، د کار زماني حدود په سم او دقيق ډول روښانه کړي دي . په داسې جوملو کې د ؟ دننه دننه ؟ پر ځای د ؟ دننه ؟ ټکي هم اضافي او بې مانا دي؛ د مثال په توگه په پښتو کې دا خبره سمه نه ده، چې ووايو : ؟ پلانی کار په لسو ورځو کې دننه بشپړېږي . ؟ اوس نو که د هندي او اردو ژبو اصلي ويونکي په دغه راز جوملو کې دا زاید ترکیب کاروي، خپله خوښه یې . ښايي هيڅوک یې بدۍ او بې خوندي ته پام هم و نه کړي؛ ځکه هره ژبه ځينې داسې ترکیبونه او عبارتونه لري، چې استعمال یې په هماغه ژبه کې بد نه ښکاري؛ خو په پښتو خبرو او محارو کې دا شان اضافي او بد ذوقه ترکیبونه هيڅ ښايست نه لري.

-پلانی . . . پاته سوی دی

بل ناوړه ترکیب، چې له هندي او اردو ژبو څخه پښتو ته لاره پیدا کړې ده، د ؟ پاته سوی دی ؟ عبارت دی، چې د هندي ژبې د ؟ رهنا ؟ له مصدر څخه اخیستل سوی دی؛ مثلاً په اردو کې وايي : ؟ فلان آدمی چه سال پارلیمینټ / اسمبلې کا ممبر رهچکاھے . ؟ د کوزي پښتونخوا وگړي همدا جومله داسې پښتو کوي : ؟ پلانی شپږ کاله د پارلیمینټ / اسمبلې ممبر پاته شوی دی . ؟ د دې خوا ځينې پښتانه هم په ناپوهۍ سره دا جومله داسې وايي : ؟ پلانی شپږ کاله د پارلمان غړی پاته سوی دی . ؟ د ؟ پاته سوي ؟ ترکیب په پښتو کې سم او خونده ور نه برېښي . هغه پښتانه، چې ژبه یې د پردو له ناوړې اغېزې په امان وي، دا جومله داسې وايي : ؟ پلانی شپږ کاله د پارلمان يا شورا غړی ؤ . ؟ ، ؟ پلانی لس کاله په پوهنتون کې استاد ؤ . ؟ يا ؟ پلانی څو کاله د کابينې وزير ؤ . ؟ د پښتو خوند، اساني او هونر په دې کې دی، چې ډېرې لويې پرېرې په يوه ټکي کې بيانوي . دلته هم گورو، چې په مخکينيو درو پښتو جوملو کې د ؟ ؤ ؟ ټکي په يوازي سر د هندي او اردو ژبو د درو ټکو (پاته سوی دی) جواب وايي .

که څوک په ژبه کې، د يوه معقول او منطقي دليل له مخې يو نيم پردي ټکي کاروي، دا څه لوی عيب او نه بخښوونکې گونا نه ده؛ مثلاً که د کوزي خوا پښتانه د ؟ ولسي جرگې ؟ پر ځای د ؟ قومي اسمبلې ؟، د ؟ مشرانو جرگې ؟ پر ځای د ؟ سينېټ ؟، د ؟ غړي ؟ پر ځای د ؟ ممبر ؟ ټکي استعمالوي، دا ډېره د اندېښنې وړ خبره نه ده (که څه هم بايد تر وسه وسه کوشښ وسې، چې تر اشد ضرورت ها خواپه پښتو کې د پردو ټکو جدي مخه ونیوله سي)؛ ځکه ټولي ژبي د ټولنيز ژوند د اړتياوو له امله، په يوه ډول د ډولونو د نورو ژبو کلیمې، ترکیبونه او اصطلاحات اخلي . ځينې ټکي او ترکیبونه د يوه هيواد دملي ترمينالوژي يوه برخه وي، چې د هغه هيواد په جغرافيايي حدودو کې یې د هرې ژبې ويونکي بايد په خوښۍ سره ومنې . تر دې استثنأ چې تېر سو که يو پردي ترکیب، په خپله اصلي يا ژباړل سوې بڼه، زموږ په ژبه کې د سليم ذوق، اسانۍ او سادگۍ د اصولو پر خلاف وي، نو

هلته بايد د داسي ناوړه تركيبونو جدي مخه ونيوله سي، چي پر پردي توب سربېره زموږ د ژبي اصــــل جوړښت وړانوي.

-تر سره سوی دئ

دا ناوړه تركيب هم د **؟** صورت نيولئ دئ **؟** په شان، له پارسي څخه پښتو ته لاره موندلې ده . په پارسي كي وايي **؟** : فلان امر توسط فلان شخص انجام يافته است . **؟** ځينو پښتو ژباړونكو دا جومله داسي ژباړلې ده : **؟** پلاني کار د پلاني كس له خوا تر سره سوي دئ . **؟** يا **؟** پلاني کار پلاني ترسره كړي دئ . **؟** په دې دوو جوملو كي د **؟** تر سره **؟** تركيب له پښتو ژبي او پښتني دود سره هيڅ سمون نه لري . زموږ خلك وايي : **؟** پلاني، هغه كار كړي دئ . **؟** ، **؟** هغه كار پلاني كړي دئ . **؟** ، **؟** دا د پلاني كار دئ . **؟** يا **؟** دا د پلاني له لاسه دئ . **؟** كه څوك په دغه راز جوملو كي، د پارسي پر پله گام ږدي او هرومرو په جومله كي د **؟** تر سره **؟** تركيب گډوي، نو ښايي دا پوښتنه ځني وسي چي ولي د **؟** تر سره **؟** پر ځاي **؟** تر پايه **؟** نه وايي ؟ ځكه په پارسي كي هم د **؟** انجام **؟** يا **؟** پايان **؟** ټكي كار سوي دئ . په داسي حال كي، چي **؟** سر **؟** د پيل يا آغاز په مفهوم دئ.

حقيقت دادئ، چي دلته **؟** تر سره **؟** يا **؟** تر پايه **؟** دواړه پښتو ته د ناوړه ترجمې رنگ ورکوي؛ او له هر ډول پښتني جوهره يې بې برخي کوي . پښتو د زياتره پردو ټکو او تركيبونو پر ځاي خپل سوچه، خواږه او اسانه تركيبونه لري . د خپلو ساده، اسانه او په زړه پورو عبارتونو پر ځاي د نورو ژبو د ناوړه تركيبونو کارونه داسي مانا لري، لکه څوک چي له ورېښمين ټوکر سره د بورۍ يا کرباس ټوټه پيوندکړي؛ يا بالعکس د بورۍ يا کرباس له ټوټې سره د ورېښمين ټوکر يوه ټوټه وگندي . دا دواړي ټوټې د څرنگوالي له اړخه ډېر توپير لري؛ نو ځکه څنگ پر څنگ ښه نه ايسي .

-سرتۀ رسولئ يا پای ته رسولئ دئ

د ناوړو تركيبونو په لړ كي، نن سبا دوه نور داسي عبارتونه هم خورا ډېر کارېږي، چي د پښتو ژبي او ادب له سپېڅلي طبيعت سره سمون نه لري . دا دوه تركيبونه هم له پارسي څخه پښتو ته راغلي دي؛ مثلاً په پارسي كي وايي : **؟** فلاني تحصيلاتش را در رشته تاريخ انجام داده است . **؟** يا **؟** فلاني تحصيلاتش را در رشته تاريخ بسر رسانيده است . **؟** ځينو پښتو ژورناليستانو او ليکوالو د **؟** انجام داده است **؟** يا **؟** بسر رسانيده است **؟** پارسي تركيبونه په پښتو كي د **؟** پای ته رسولي دي **؟** يا **؟** سرتۀ رسولي دي **؟** په ښو ژباړلي دي . ځيني ژورناليستان او ليکوال د **؟** سرتۀ رسول **؟** او ځيني نور د **؟** پای ته رسول **؟** عبارت غوره گڼي . حقيقت دا دئ، چي سر او پای د يوه جسم دوې مخالفې يا متضادي برخي دي . د يوه مقصد له پاره د دوو متضادو ټکو (سر او پای) کارول نه منطقاً سم برېښي؛ او نه هم په پښتو كي ژوري ريښي . ښه خودا ده، چي و وايو : **؟** پلاني په تاريخ كي زده

کړي، بشپړي کړي دي. ؟ يا په لنډ ډول: ؟ پلاني په تاريخ کي زده کړي، کړي دي. ؟ په لومړۍ جومله کي د ؟ بشپړ ؟ ټکی له يوې خوا د سر او پای دواړو ماناوي افاده کوي؛ او له بلي خوا د پښتو ژبي له دود او دستور سره پوره برابري لري. د دغو دلايلو پر بنسټ، دا جوملې غوره او آن سمې نه دي، چي و وايو: ؟ پلاني خپلي زده کړي تر سره کړي دي. ؟ يا ؟ پلاني خپلي زده کړي پای ته رسولي دي. ؟ او داسي نور.

-پلانی جنایتکار ده، پلانی قاتل ده

له ځينو ژورنالېستانو او ليکوالو څخه هم اړوبدل کېږي، چي د نارينه (مذکر) فاعل له پاره د ښځينه فاعل صيغه کاروي، د مثال په ډول که ووايو، چي احمد ښوونکی ده. په حقيقت کي مو احمد (نارينه) په ښځه واړوه. بايد وويل سي: ؟ احمد ښوونکی دی. ؟ د پښتو گرامر له مخي، که د جوملې فاعل نارينه (مذکر) وي، بايد فعل هم نارينه بڼه ولري. ددې پر خلاف که د جوملې فاعل ښځينه (مؤنث) وي، نو د جوملې فعل هم بايد له فاعل سره سم ښځينه صيغه ولري. په دې ډول بايد تل ووايو: ؟ پلانی جنایتکار دی. ؟ يا ؟ پلانی قاتل دی. ؟ ځکه د جوملې فاعل (د جنایت يا قتل کوونکی) نارينه دی. بالعکس د ؟ ده ؟ فعل بايد له تل ښځينه (مؤنث) فاعل سره استعمال سي؛ لکه: ؟ هوسۍ ښايسته ده. ؟، ؟ غوا لنگه ده. ؟ او داسي نور.

-دوه ورځي، دوه مياشتي، دوه ښځي، دوه رمې، دوه ورځپاني. . .

د پښتو په ځينو لهجو کي، له ښځينه نومونو سره د نارينه نومونو د جمعي صيغې کاروي، چي سم کار نه دی؛ د مثال په توگه د ؟ نجلۍ ؟، ؟ کښتۍ ؟، ؟ خونه ؟ او داسي نورو ټکي ښځينه نومونه دي، چي د جمعي په حالت کي يې بايد هرومرو د ښځينه جمعي صيغه کار سي؛ لکه: دوي نجوني، دوي کښتۍ، درې خوني، دوي رمې او داسي نور. د ؟ دوه ؟ عدد بايد له نارينه نوم سره استعمال سي؛ لکه دوه سړي، دوه ښوونکي، دوه ډاکټران، دوه کورونه او داسي نور. د همدې قاعدې پر بنسټ، دوه ورځپاني، دوه جوملې، دوه ښځي، دوه مياشتي، دوه ورځي، دوه دقيقې، دوه ثانيې سم نه دي. سمه بڼه يې داسي ده: دوي ورځپاني، دوي جوملې، دوي ښځي، دوي مياشتي، دوي ورځي، دوي دقيقې، دوي ثانيې او داسي نور.

-احمد زموږ خپلوان دى، موږ غريبانان يو، ډېر خلق راغلى دى، په دې کتابتون کې ډېر ښکلي کتابونه شته دي

د پښتو په ځينو لهجو کې، کله کله له يکر (مفرد) نوم سره د جمعي صيغه راوړي، چې سم نه دى؛ د مثال په ډول ويل کېږي: **❖** احمد زموږ خپلوان دى. **❖** لکه څنگه چې گورو د جوملې فاعل (احمد) يکر يا مفرد دى؛ خو د هغه له پاره د جمعي صيغه (خپلوان) کار سوې ده. د دې جوملې سمه بڼه داسې ده: **❖** احمد زموږ خپل دى. **❖** کله کله د دې دود پر خلاف، په جومله کې د جمعي له پاره د يکر فاعل د فعل صيغه کاروي؛ لکه: **❖** ډېر خلق راغلى دى. **❖** لکه څنگه چې پوهېږو خلق يا خلگ/ خلک، جرگه، پوځ، لښکر، رمه، کميسيون، هيئت، بورډ او داسې نور هغه ډله ييز يا کولکټيفي نومونه دي، چې له خپل يوازيتوب سره سره، پر ډېرو کسانو دلالت کوي. د دغه راز نومونو له پاره بايد خامخا فعل د جمعي بڼه ولري؛ لکه: غونډې ته ډېر خلق (خلگ/ خلک) راغلي وه. **❖** په دې ډول دا جوملې، چې وايي: **❖** په دې دوکان کې ډېر څيزونه شته دي. **❖**، په دې کتابتون کې ډېر ښکلي کتابونه شته دي. **❖** او داسې نور سمې نه دي. بايد په لنډه او اسانه بڼه وويل سي: **❖** په دې دوکان کې ډېر څيزونه يا شيان سته. **❖**، په دې کتابتون کې ډېر ښکلي کتابونه سته. **❖** ځيني وختونه د جمع الجمع **❖** صيغې هم په پښتو محارو او ليکنو کې تر سترگو کېږي؛ مثلاً وايي: **❖** موږ غريبانان يو. **❖** دلته د **❖** غريبانان **❖** ټکى د جمع الجمعي (هغه حالت، چې يو نوم دوه پلا جمع سوى وي) بڼه لري. د جوملې سمه بڼه بايد داسې وي: **❖** موږ غريبان يو. **❖** ځکه غريبان د غريب د جمعي حالت دى؛ او دوهم ځل جمع کولو ته يې هيڅ اړتيا نسته.

-تر غور لاندې نيول، تر بحث لاندې نيول، تر محاکمې لاندې نيول، تر ازماينست يا ازمويني لاندې نيول

دا او د دوى په شان نور ترکيبونه هم د پارسي متنونو د ترجمې په لړ کې، پښتو محاورو او ليکنو ته ننوتې دي. په پارسي کې وايي: **❖** فلان مسأله را مورد غور و بررسى قرار مى دهيم. **❖** يا **❖** فلان پيشنهاده را مورد بحث و مذاقه قرار مى دهيم. **❖** دا چې دا پارسي جوملې څونه د پارسي ژبې له ورځنيو محاورو او مکالمو سره ورته والى لري، زموږ د دې ليکني موضوع نه ده؛ خو **❖** تر غور لاندې نيول **❖**، **❖** تر بحث لاندې نيول **❖** او داسې نور په هيڅ وجه پښتو روح نه لري. پښتانه په خپلو کلو او پټو کې دا جوملې داسې وايي: **❖** پر پلانى خبره به غور وکوو/ وکړو. **❖**، **❖** پلانى خبره وڅېړو. **❖** يا **❖** په دې اړه به خبرې وکوو/ وکړو. **❖** او داسې نور. **❖** تر محاکمې لاندې نيول **❖**، **❖** تر ازماينست يا ازمويني لاندې نيول **❖** او داسې نور ناوړه ترکيبونه هم د پښتو په اصيلو محاورو

کي جال نه دي . دا پردي او بدذوقه ترکیبونه هم د بې خبره کسانو له خوا د پردو عبارتونو د ټکي په ټکي ترجمې له لاري پښتو ته راغلي دي . ځيني خو لا د **؟** محاکمې **؟** او **؟** محکمې **؟** تر منځ هم هيڅ توپیر نه کوي . په داسي حال کي، چي دا دوه بېل حقوقي اصطلاحات دي؛ او کاملاً جلا ماناوي لري . محاکمه / am a k ā h u m / (د میم په پښ او د کاف په زور) هغه عربي ټکی دی، چي په محکمه کي یو پر بل باندي د دعوي کولو په مانا دی، چي په انگرېزي کي یې **trial, hearing** **؟** او په ایراني پارسي کي یې **؟** دادرسۍ **؟** بولي (عمید ۳ : ۲۱۸۸)؛ خو محکمه / am a k h a m / (د میم په زور) هغه حقوقي مؤسسه یا اداره ده، چي د خلکو د بېلابېلو دعوو یا شخړو په اړه پرېکړي کوي . په انگرېزي کي یې **court** **؟** ، په ایراني پارسي کي یې **؟** دادگاه **؟** او په ځینو هندي الاصله ژبو کي یې **؟** عدالت **؟** بولي . په دې ډول دا خبره سمه نه ده، چي وایي : **؟** پلانی محکمه کیږي . **؟** د دې جوملې سمه او دقیقه بڼه داسي ده : **؟** پلانی محاکمه کیږي . **؟** یاني د پلاني د تور په اړه حکم کیږي.

-تر پوښښ لاندې راغلی دی

ایرانیان او د هغو په پیروۍ زموږ پارسي ژبي ژورنالستان او لیکوال ، اوس د تلویزیوني او راډیويي خپرونو په اړه، یو نوی ترکیب کاروي، چي د پښتو ژبي او ادب په سپېڅلي جوړښت کي هیڅ ځای نه لري . دا نوی ترکیب د **؟** تحت پوشش قرار داده است **؟** په ډول کارېږي؛ د مثال په توگه وایي : **؟** تلویویزون آریانا، سه ولایت دیگر را تحت پوشش خود قرار داده است . **؟** په پښتو کي زموږ پېښه گر ژورنالستان، ژباړونکي او لیکوال دا جومله ټکی په ټکی ژباړي؛ او داسي وایي : **؟** آریانا تلویزیون، نور درې ولایتونه تر خپل پوښښ لاندې راوستي دي **؟** .

په پښتو کي د **؟** پوښښ **؟** ټکی د چت، طبقې، منزل، پور او داسي نورو په مانا دی؛ مثلاً پښتانه وایي : **؟** د هغه ودانۍ پوښښ کمزوری دی . **؟** یا **؟** دا ودانۍ لس پوښښه لري . **؟** ، چي په لومړۍ جومله کي د چت او په دوهمه جومله کي د پور، منزل یا طبقې) په انگرېزي کي row, layer storey, stage, floor, tier, level , او داسي نورو (په مانا کار سوی دی . د پښتو په دغه راز جوملوکي د **؟** پوښښ **؟** د ټکي کارونه، په ږندو سترگو د پارسي ژبي د سمو او ناسمو ترکیبونه پېښې دي . که مخکنۍ پارسي جومله په اسانه او روانه پښتو واړوو، داسي بڼه یې غوره گڼله کیږي : **؟** آریانا تلویزیون په نورو درو ولایتونو کي خپروني پیل کړي دي . **؟** یا **؟** د آریانا تلویزیون خپروني، اوس په نورو درو ولایتونو کي لیدلي کیږي . **؟** ځکه دغه راز جوملې به هم د ویلو او مانا له اړخه اسانه وي؛ او هم به په هغو کي د بلي ژبي بې خونده او ناوړه اغېزه نه وي نغښتې.

-له پلاني څخه ملاتړ کوو ، له پلاني څخه ننگه کوو يا له پلاني سره ملاتړ/ دفاع کوو

دا څو بې خونده ترکیبونه هم له پارسي څخه په پښتو گډ سوي دي . په پارسي کي وايي : **❖** از فلان شخص حمايت می کنیم . **❖** يا از فلان کار دفاع می کنیم . **❖** په دې ډول په پښتو کي : **❖** له پلاني څخه ملاتړ/ ننگه کوو . **❖** يا **❖** د پلاني کار دفاع کوو . **❖** د پارسي ترکیبونو هو به هو ترجمه ده . ښه به داوي، چي ووايو : **❖** د پلاني ملاتړ کوو . **❖** ، **❖** د پلاني ننگه کوو . **❖** ، **❖** د پلاني تر شا ولاړ يوو . **❖** ، **❖** د پلاني پر خوا يوو . **❖** ، **❖** د پلاني په پره کي يوو . **❖** ، **❖** د پلاني دفاع کوو . **❖** او داسي نور . **❖** څخه **❖** او **❖** سره **❖** ټکي له ملاتړ سره کاملاً اضافي دي؛ او دغو جوملو ته کورټ پردی رنگ ورکوي . **❖** څخه **❖** ټکي په ځينو نورو جوملو کي هم بې ځايه او اضافي ښه لري؛ لکه : **❖** له کابل څخه تر کندهار پوري **❖** ، **❖** له سهار څخه تر ماښام پوري **❖** که دا جوملې په دې ډول وليکو : **❖** د کابل / له کابل تر کندهاره **❖** ، يا **❖** د سهاره / له سهاره تر ماښامه **❖** نه د جوملې په مانا کي بدلون راځي؛ او نه هم بې ځايه اوږديږي . په حقيقت کي لويه جومله په داسي کوچنۍ جومله اوښتې ده، چي هم ساده ده، هم اسانه.

-له علاج څخه/ ځني عاجز دي، له توان څخه/ ځني وتلي دي

د مخکني ناوړه ترکیب په څېر، د ځينو ليکوالو او ژورناليستانو په ليکلې پښتو کي، کله کله داسي جوملې تر سترگو کيږي، چي د ټکي په ټکي ترجمې رنگ او جوله له ورايه پکښي څرگنده وي؛ مثلاً ويل کيږي : **❖** ډاکټر يې له علاج څخه عاجز دی . **❖** ، **❖** پلانی کار يې له توان څخه وتلی دی . **❖** يا **❖** پلانی له کور څخه وتلی دی . **❖** او داسي نور . د پښتو په ختيزه لهجه کي، زياتره د **❖** څخه **❖** پر ځای د **❖** ځنې **❖** ټکي کاروي؛ او نوره ټوله جومله په هماغه بڼه وايي . په داسي جوملو کي د **❖** څخه **❖** ترکیب د پارسي ژبي د **❖** از **❖** هو به هو ژباړه ده، چي له پښتو ژبي او پښتني جوهر سره هيڅ برابري نه لري؛ ځکه په پارسي کي وايي : **❖** ډاکټر از علاجش عاجز است . **❖** ، **❖** فلان کار از توانش بيرون است . **❖** يا **❖** فلانی از خانه برآمده است . **❖**

په پښتو کي د داسي جوملو له پاره د **❖** څخه **❖** يا **❖** ځني **❖** ټکو ته هيڅ اړتيا نسته؛ د مثال په توگه که و ويل سي : **❖** ډاکټر يې له علاجه عاجز دی . **❖** ، **❖** طبيب يې علاج نه سي کولای . **❖** ، **❖** د پلاني کار توان يا وس نه لري . **❖** ، **❖** پلانی د کوره / له کوره وتلی دی . **❖** يا **❖** پلانی په کور کي نسته . **❖** او داسي نور گرده داسي جوملي دي، چي د پښتو اصلي ويوونکي يې په خپلو خبرو او مکالمو کي وايي؛ او د بلي ژبي له هر ډول ناوړه اغېزې څخه ژغورلي دي.

-تر معالجې يا درملني لاندې دى

د مشهورو تېروتنو په لړ کې يو هم دا ترکيب دى، چې له پارسي څخه پښتو راغلى دى. په پارسي کې ليکل کېږي : **فلانى تحت معالجه قرار دارد.** يا **فلانى تحت مداوى قرار دارد.** د دې جوملو پښتو بڼه کټ مټ د پارسي ترجمه ده. سړى نه پوهېږي، چې ولې بايد ناروغ هرومرو تر معالجې يا درملني لاندې وي؟ که څوک ووايي : **فلانى پر معالجه يا درملنه پروت دى.** نو په جومله کې څه بې خوندي او گډوډي راځي؟ لکه څنگه چې دا جومله د خلکو په محاورو کې جال نه ده، تر معالجې يا درملني لاندې خبره هم له منطق سره څنگ نه لگوي. زموږ عام خلک خو په پښتو کې، د داسې مفهومانو د بيان له پاره په روښانه او څرگندو ټکو وايي : **فلانى علاج کوي.** يا **فلانى دار درمل کوي.** **فلانى دارو درمل خوري.** او داسې نور. د همدې دلايلو په رڼا کې، ټول هغه ترکيبونه په هيڅ ډول پښتني تومنه نه لري، چې د نورو ژبو په پيروي د لاندې او باندې په شان ټکي له ځانه سره زياتوي؛ مثلاً : تر مطالعې لاندې، تر څېړنې لاندې، تر ارزونې لاندې، تر کتنې لاندې او داسې نور.

-نوموړى

ځينې ليکوال او ژورنالېستان د عربي ژبې د **مزبور**، **مذکور**، **متذکره**، او د پارسي ژبې د **ياده شده**، **نامبرده** او داسې نورو په څېر کليمې په پښتو کې په **نوموړي** ترجمه کوي؛ مثلاً که څوک په پارسي کې ووايي : **شخص مزبور به جرمش اعتراف نمود.** نو په پښتو کې يې زموږ ځينې ژباړونکي داسې ترجمه کوي : **نوموړي پر خپل جرم اعتراف وکړ.** يا **نوموړي خپل جرم ومانه.**

د پښتو په لرغونو ادبياتو کې، د **نوموړي** ټکى د نامتو، مشهور، نامدار، نوميالي، نوموړ، نامي، يا هغه چا په مانا کارسوى دى، چې په نېکو او ښو کارونو کې يې نوم وړى وي. د پښتو د عرفاني شاعرۍ ځلانده ستوري - علي محمد مخلص (تر ۱۰۶۹ ق پوري په باوري توگه ژوندى) په يوه بيت کې، د الله سبحانه و تعالى بې مثله ذات ته داسې خطاب کوي :

دا کتاب تا تمام کړى ته دانا، گویا، نوموړى

زه مظهر د ستا د علم ته صاحب د علم و رأى يې! (د علي محمد مخلص د ديوان خطي نسخه)

په دې ډول د **نوموړي** ټکى د ياد سوي کس په مانا سم نه دى. د **نوموړي** ناسمه مانا په حقيقت کې د **مزبور**، **مذکور**، **متذکره**، **ياده شده**، **نامبرده** او داسې نورو ژباړل سوي مفهوم دى، چې په پښتو ژبه او ادب کې ځاى نه لري. هيڅ پښتون په خپلو ولسي خبرو او محاورو کې نه وايي : **نوموړي پر خپل جرم اعتراف وکړ.** بلکې پښتانه د غايب مفرد شخص له پاره د هغه (که نارينه وي) يا

هغې (که ښځينه وي) ضميرونه کاروي . ياني (يعني) وايي : هغه يا هغې خپل جرم و مانه . که غايب کسان د جمعي په حالت کي وي، د هغو له پاره په دې ډول د جمعي اشاري ضمير کاروي : هغوی خپل جرم ومانه . په دې ډول گورو، چي په داسي جوملو کي د هغه يا هغې په استعمال سره د نوموړي (نوم + وړي) له اصلي او منلي مفهوم (نامتو، مشهور، نامدار، نامي ، نوميالي، نوموړ) سره د هر ډول مانوي (معنوي) التباس مخه نيوله کيږي.

-خاورو ته سپارل، بخاک سپردن

په پښتو کي د مړي د خاورو ته سپارلو اصطلاح هم له پارسي څخه راغلې ده. په پارسي کي عام خلگ اصلاً د دې مقصد له پاره زياتره د دفن عربي ټکی کاروي . که څوک سره له هغه هم، په پارسي کي د عربي دفن پر ځای د بخاک سپردن ټکي وايي، له دې خبري سره هيڅ مخالفت نسته؛ خو زموږ د کلو او بانډو پښتانه هيڅکله خاورو ته سپارل نه وايي . زموږ خلگ په لنډ او اسانه ډول وايي : پلانی مو ښخ کئ / کړ . د ښخولو ټکی تر خاورو سپارولو ډېر اسانه، ساده او منطقي دی؛ ځکه هر مړی په حقيقت کي تر خاورو لاندي کيږي . د خاورو سپارولو مفهوم څرگند او روښانه نه دی . خاورو ته سپارل يو مجازي مفهوم دی . کېدای سي مړی يا بل شی پر مخکې يا خاورو پروت وي؛ خو ښخ سوی نه وي . داسي خاورو ته سپارل هيڅکله د ښخولو په مانا نه دی . د ښخولو په سپېڅلې او سوچه پښتو ټکي کي هيڅ بدي نسته . بايد پردی جعل سوی ټکی د ښخولو پر ځای و نه دروو.

-ټاکل او غوره کول

ځيني ژورنالستان او ليکوال، د ژبي د سوچه کولو په هيله هڅه کوي، چي د دوی په گومان د هري پردی کلیمې په وړاندي خپله موزونه يا ناموزونه پښتو کلیمه دود کړي . په دې کار کي کله کله د دوو نسبتاً بېلو مفهومونو له پاره هم يو ټکی کاروي؛ او په دې ډول د خپلي ژبي لمن تنگوي . له دغه ډول ټکو څخه يو هم د عربي ژبي د انتصاب او انتخاب لغتونه دي . لکه څنگه چي پوهېږو انتخاب د چان کولو، غوره کولو يا په سياسي او حقوقي مفهوم د خلگو له منځه د يوه کار له پاره د چا د ټاکلو په مانا دی (عميد ۱: ۲۸۰) . په انگرېزي کي د انتخاب له پاره د Choose او Elect ټکي کارېږي .

د انتصاب عربي ټکی د درېدو، کارکولو، گومارلو، مقرر کولو يا منصوبولو په مفهوم دی (عميد ۱: ۲۸۱) چي په انگرېزي کي هغه ته د Appointment ټکی کاروي . د دې د دوو ټکو په حقوقي مفهوم کي ډېر توپير سته . موږ نسو کولای د پارلمان وکیل او يوه غير انتخابي کس دواړو ته د ټاکلو ټکی استعمال کړو؛ ځکه د پارلمان وکیل اصولاً د خلگو له خوا غوره کيږي؛ او نور غېرانتخابي کارکوونکي لکه وزير، معين، رييس، مدير او نور د حکومت له خوا ټاکل کيږي . د دولتي او خصوصي کارکوونکو يا بل هر چا په ټاکنه يا ټاکلو کي د

انتخاب يا غوره کولو حقوقي مانا نه ده نغښې، په بله ژبه د ؟ ټاکلو ؟ ټکي اصلاً دا خبره نسي بيانولای، چي د پام وړ کس د خلگو په رایه تر مقامه رسېدلئ دئ که د چارواکو په خوښه ؟ بالعکس د انتخاب او انصاب عربي ټکي له ورايه ښيي، چي ټاکل سوي کسان د خلگو له خوا غوره سوي دي که د چارواکو له خوا. په دې ډول که د دواړو له پاره د ؟ ټاکلو ؟ کلیمه کار کړو، په حقیقت کي مو د انتخاب (د خلگو له خوا په رایو غوره کول) او انتصاب (بې رایي اخیستنې تعیین کول یا مقررکول) تر منځ هیڅ توپیر ونه کړ . حال دا چي، د دې دوو ټکو تر منځ په مانا کي لوی فرق سته . په دې ډول ؟ د ټاکنو قانون ؟، ؟ پلانی پر پلاني مقام وټاکل سو ؟ او داسي نوري جوملې د لوستونکي او اورېدونکي په ذهن کي التباس او گډوډي پيدا کوي . په دې کي هیڅ بدې نسته، چي موږ هم د انتخاباتو دخپله؛ خو ډېره پخوانۍ، مروجې او عامه کلیمه په خپله ژبه او ادبیاتو کي خوندي کړو . همدا اوس په عربي، پارسي، اردو او ځینو نورو ژبو کي د انتخاب او انتخاباتو ټکي په پراخه توگه کارېږي . موږ هم اړتیا نه لرو، چي په خلگو کي دا زړې او اشنا کلیمې د پردیتوب په گونا و باسو؛ او پر ځای یې ستونزمن پښتو ټکي وړاندي کوو . د دې استدلال پر بنسټ دا عامه، اسانه او په زړه پوري ده، چي د ټاکنو د قانون پر ځای د ؟ انتخاباتو قانون ؟ او د ټاکنیزو مبارزو پر ځای انتخاباتي مبارزې/ منډې ترې و وایو . د منتخب شخص له پاره ؟ غوره سوی استازی ؟ ؟ انتخاب سوی استازی ؟ یا په لنډ ډول ؟ استازی ؟ او د حکومتي واکمنانو له خوا گومارل سوي کس/ کسانو ته د ؟ ټاکل سوي/ ټاکل سوو ؟ یا ؟ گومارل سوي/ گومارل سوو ؟ ترکیبونه استعمال کړو . دا ځکه چي انتخاب او انتصاب دوه بېل لغوي او حقوقي مفهومونه دي او باید سره گډ نه سي.

-خلگ یې له ځانه سره وړي دي

ځيني ژورنالستان او لیکوال، په خپلو خبرو او لیکنو کي د ؟ وړی ؟ او ؟ بېولئ ؟ تر منځ توپیر نه کوي . څه موده مخکي مي د یوې مشهورې راډیو له پښتو خپروني څخه واروېدل، چي یوه خبریال یې په خپل رپوټ کي و ویل : ؟ طالبانو درې کسان له ځانه سره وړي دي ؟ .

د ځینو ژوندیو موجوداتو په تېره بیا انسانانو له پاره د ؟ وړل ؟ مصدر کارول، سم نه دئ . باید د ؟ وړل ؟ پر ځای د ؟ بېول ؟ له مصدر څخه کار واخیستل سي؛ او دا جومله په دې ډول و ویل سي : ؟ طالبانو درې کسان بېولي دي . ؟ د ؟ وړل ؟ مصدر د بې روحه څیزونو له پاره کارېږي؛ لکه : ؟ احمد کتابونه وړي دي . ؟

په پارسي کي زیاتره دځینو نومونو د بیان او روښانولو له پاره یو بل ټکی هم بدرگه کوي؛ لکه ؟ یک میل تفنگ ؟، ؟ یک عراده موتر ؟، ؟ یک رأس گوسفند ؟، ؟ یک حلقه چاه ؟، ؟ یک باب مکتب ؟، ؟ یک پایه ماشین ؟ او په لسگونو نور، چي د ؟ میل ؟، ؟ عراده ؟، ؟ رأس ؟، ؟ حلقه ؟، ؟ باب ؟ او

❖ پایه ❶ ټکي ټول زاید او اضافي دي . که وویل سي : ❶ یکه تفنگ ❶ ، ❶ یکه موټر ❶ ، ❶ یکه گوسفند ❶ ، ❶ یکه چاه ❶ ، ❶ یکه کتاب ❶ ، ❶ یکه ماشین ❶ ، ❶ یکه مکتب ❶ او داسي نور مفهوم په بشپړه توگه روښانه دی . دا چي په پارسي کي ژورنالستان او لیکوال څه وایي او څه لیکي، دلته زموږ د څېړني موضوع نه ده . هغه څه چي په پښتو کي باید په ټینگه پام پر وسي، د پښتو ټکو، ترکیبونو او اصطلاح گانو پښتني خټه او جوهر دی . په دې مانا چي زموږ کلام باید کاملاً پښتني روح او پښتني تومنه ولري . خپلي جوملي باید په داسي ډول وړاندي کړو، چي زموږ عام خلک یې په خپلو ورځنیو مکالمو او محاورو کي وایي . دا غوره گڼل کیږي، چي په پښتو کي تل په ساده او لنډ ډول و وایو : ❶ یو ټوپک یا یو ټوپک ❶ ، ❶ یو موټر ❶ ، ❶ یو پسه ❶ ، ❶ یو څا ❶ ، ❶ یو کتاب ❶ ، ❶ یو ماشین ❶ ، ❶ یو کور ❶ ، ❶ یو ښوونځی ❶ او داسي نور . هغه څوک چي په پټو سترگو د پارسي پر پله پل ږدي؛ او وایي : ❶ شل کړۍ ماینونه ونيول سوه ❶ ، ❶ پلاني یوه پایه ستلايت فون اخیستی دی ❶ یا ❶ د کورنیو چارو وزارت څو عرادو موټرونو ته اړتیا لري ❶ په حقیقت کي د پښتو د ملا تیر ماتوي .

د افغاني فرهنگ د معاصر پېر تر ټولو مخکښ او وتلی استاد - علامه عبدالحی حبیبی، له خپلو څرگندونو او تبصرو سره، په پښتو کي د ناوړو عبارتونو له ډلي څخه ځيني په دې ډول یاد کړي دي:

نقش پر غاړه لري . دا څنگه پښتو ده ؟

رول لوبوي : يعني څه ؟ د ا د کوم ځای پښتو ده ؟

لوی استاد، علامه حبیبی، په پښتو ټکو کي د بې خونده او ناوړه ترکیبونو په ډله کي، د ❶ نقش ❶ د کلیمې په اړه داسي کاري : ❶ دا کلمه هم د ایران له مطبوعاتو څخه راغله، او اوس په دواړو ژبو [دری او پښتو] کي بې تحقیقه داخله سوه . ❶ نقش بازی کرد ❶ په ❶ نقش ولوباوه ❶ ترجمه سو یا مهم نقش لري، چي د ❶ نقش مهم دارد ❶ ترجمه ده . نقش، چي عربي کلمه ده، دغه معاني نه لري، او ناحقه په پښتو را گډه سوه . په پښتو کي باید و ویل سي : ❶ لویه برخه پکي لري . ❶ یا ❶ لوی لاس پکي لري . ❶ در آن قضیه نقش مهمی بازی کرد ❶ دا خو د اصلي ژبي تعبیر هم نه دی، مگر په پښتو کي دغه مطلب بل راز ادا کیږي : ❶ هغه شخړه یې وشلوله . ❶ ، ❶ پر هغي شخړي یې ډېره اغېزه وکړه . ❶ (حبیبی، پښتو نثر ته کره کتنې ۲۳).

لکه څنگه چي د پښتو بابا - علامه حبیبی یادونه وکړه . ځيني د ❶ نقش ❶ عربي ټکی په پښتو کي د رول (role) په کلیمه ترجمه کوي، چي هغه په خپله هم انگرېزي لغت دی . البته نه داسي انگرېزي ټکی، چي زموږ خلک له پېړیو ورسره اشنا وي؛ لکه رپوټ) د رپوټ کلیمه د انگرېزي ژبي د رپورټ ❶ report ❶ له لغت څخه اخیستل سوې ده؛ او زموږ خلک یې په دې هیواد کي د لویو تاریخي پېښو پر بنسټ ، په بشپړه توگه پېژني (او داسي نوري

کليمې . زموږ ځوان ژورناليستان او ليکوال په پټو سترگو ليکي : **❖** پلانی، په پلاني کار کی لوی رول لوبوي . **❖** يا **❖** پلانی په پلاني کار کي ستر رول لري . **❖** زه نه پوهیږم، چي موږ ولي بايد د خپلو اسانو او خوږو پښتو ټکو پر ځای، بې هر ډول لغوي يا تاريخي دلایلو، انگرېزي ټکۍ استعمال کړو . **❖** پلانی په پلاني کار کي لويه برخه لري . **❖**، **❖** پلانی په پلاني کار کي ستره ونډه لري . **❖** يا **❖** پلانی په پلاني کار کی لوی لاس لري . **❖** گرده زموږ د خلگو هغه خوږې، ساده او رواني جوملې دي، چي په ويلو او ليکلو کي يې هيڅ رېږ او سختي نسته.

رياست يې پر غاړه و . څنگه ؟

-ت

ماس ونيسو. يعني څه ؟ او که يې طرف ښځه وي نو . . .

يو لږ خبري، يو لږ معلومات، يو لږ مکتوبونه، يو لږ هر څه

دې ته په پښتو کي ضرورت نسته . يو څو خبري، يو څه معلومات، يو څه مکتوبونه کافي دي . دا د يک سلسله ناوړه ترجمه ده، او د پښتو د گلونو په لږ کي يو اغزی.

د ورځي له پلوه، د شپې له پلوه

دا هم د ترجمې ناوړه اثر دی . (از طرف صبح يا از طرف شب) .

لوی استاد، علامه حبيبي، کاري چي په پښتو کي د **❖** ورځي **❖**، **❖** شپې **❖** ټکی کافي دي . **❖** له پلوه **❖** نه غواړي . د ورځي باران وسو او د شپې کور ته ځم . **❖** له پلوه **❖** زاید او ناوړه دی.

تر څو چي؟

په اکثر وختونو کي **❖** تر څو **❖** ته ضرورت نسته . پخپله چي يې مقصد افاده کوي (حبيبي، پښتو نثر ته کره کتني **❖** ۲۳) .

له امله او لامل ؟

د برهان المحققين او ارشد المؤرخين، لوی استاد علامه حبيبي ، په نظر **❖** امله **❖** اصلاً مجردة نامستعمله کليمه ده . که مستعمله هم وي، نو د **❖** عمله **❖** د ټکي مفغنه بڼه ده . لوی استاد باور لري، چي دا کليمه بايد هر ځای و نه ښلوله سي . اوس يې دوني تعميم کړی دی، چي نه ښايي . دا اوس لکه د يوناني طبيبانو بدرقه داسي گرزېدلې ده، په هره دوا يې گډوي (حبيبي، پښتو نثر ته کره کتني ۲۴) .

سره له دې چې د **❖** له کبله **❖** ترکیب د پښتو د منځنۍ دورې په ځینو اثارو کې خال خال تر سترگو کېږي؛ خو زموږ د کلو او بانډو سپېڅلي پښتانه اصلاً په خپلو ورځنیو محاورو کې د **❖** له امله **❖** او **❖** له کبله **❖** ترکیبونه نه کاروي. د ژبي د بدلون او اوښتون په بېلابېلو پړاوونو کې داسې ډېر پېښېږي، چې ځینې ټکي، ترکیبونه او اصطلاح گاني د باد او باران په شان ژبي ته را ننوزي؛ او د موسم تر اوښتو وروسته بیرته پر خپله لاره ولاړ سي. د ځینو هیڅ نښه نښانه پاته نسي؛ او ځینې د خپلو بچو او لمسو له لارې په یوه بله بڼه او جوله ژوندته دوام ورکوي. دا بدلونونه په حقیقت کې د کلیماتو د مړینې او ژوند نه درېدونکي بهیر دي، چې هر څوک یې باید د زړه په غوښت و مني. د همدې استدلال پر بنسټ، زموږ د خلکو په ولسي ادب کې د دغو مفاهیمو له پاره وایي: **❖** د پلاني کار علت څه ؤ؟ **❖** ځینې وایي: **❖** د هغه کار سوب (سبب) څه ؤ؟، **❖** پلاني کار ولي وسو؟ **❖**، **❖** پلاني کار ولي پېښ سو؟ **❖**، **❖** هغه کار پر څه پېښ سو؟ **❖**، **❖** د هغه کار وجه څه وه؟ **❖** یا **❖** په دې خاطر چې ژمی را نیژدې کېږي، نو ځکه مي تاوده کالي را برسېره کړي دي. **❖** او داسې نور. زموږ ځینې ځان غوښتونکي ژورنالیستان او لیکوال په زور او جبر سره کوښښ کوي، چې دا ډول ترکیبونه پر خلکو وتړي. دا چې اوس له ډېرو وختونو په مطبوعاتو کې باب سوي دي پرېږدئ، چې د خلکو د سلیم ذوق ازموینه په بري سره تېره کړي؛ خو تر دې ازموینېست مخکې باید د لوی استاد، علامه حبيبي، له ژوندي مثال سره سم، د یوناني طبیبانو د متحدالمال دارو په څېر په هره نسخه گډ نه سي. په هر ځای کې بې مجبه ونه ویل سي؛ لکه څنگه چې وایي: **❖** پلاني مامور د پلاني کار د کتنې له امله ځي. **❖** یا **❖** که پر اسمان یو لړ اوریځي پیدا سي، نو به له دې امله باران واورې **❖**.

د لوی استاد په عقیده، په دغو دواړو جوملو کې د **❖** له امله **❖** ترکیب سم نه دی. د دې جوملو سمه بڼه دا ده، چې وویلې سي: **❖** پلاني مامور د پلاني کار د کتنې له پاره ځي. **❖**، **❖** سبا به پر اسمان یو څه اوریځي را وخېژي، نو به باران و اورې. **❖** (حبيبي، پښتو نثر ته کره کتنې ۲۴). دلته د سلیم ذوق څښتن په اسانۍ سره قضاوت کولای سي، چې د لوی استاد بیان کټ مټ زموږ د سپېڅلو او بې الایشه خلکو په څېر ساده، روښانه او بې وله دی. خبره یې په داسې ډول ادا کړې ده، چې عام خلک یې په خپلو محاورو کې کاروي؛ او بې تکلیفه هر څوک په پوهېږي.

فاضل استاد - گل پاچا الفت (۱۲۸۷-۱۳۵۶ ش)، په خپله **❖** لغوي څېړنه **❖** کې لیکي: **❖** کبل، لامل دواړه لفظونه په علت او سبب ترجمه شويدي، مگر په محاوره او خبرو اترو کېنې هیڅکله داسې نه ویل کېږي، چه د دې کار کبل څه شی دی یا څه لامل لري. ځکه چه د علت او سبب معنی پکښې نشته. د دې دواړو لغتونو صحیح استعمال په دې ډول دی: ته د څه لامله دا کار کوې؟ زه له دې کبله تاته څه نه وایم، چه خپه به شې! **❖** (الفت ۶۶ **❖** ۶۷).

دا ؤ د پښتو د وو وتلو او منلو استادانو، علامه حبيبي او استاد گل پاچا الفت، د نظریو په رڼا کې د **❖** له امله **❖**، **❖** لامل **❖** او **❖** کبل **❖** لغوي څېړنه؛ خو په عمل کې گورو، چې د دې لویو استادانو نظریو ته په نه پاملرنې

سره د ؟ له امله ؟ او ؟ له کبله ؟ پر افراطي کاروني سربېره، د ؟ لامل ؟ ټکی هم په هره لیکنه او وینا کې خوځوځلي تر سترگو کېږي . ښايي د ژبي د ؟ سوچه کولو ؟ پلويان يې په دې انگېرنه هر ځای د عامل، علت، سبب، وجهي، بابت او نورو پر ځای استعمالوي .، چي گواکي ؟ لامل ؟ پښتو ټکی دی؛ او په دې ناسم گومان پښتو د پردو ژبو له ناوړه اغېزې څخه ژغوري.

-پاملرنه

د لوی استاد له باور سره سم، دا نوې جوړه سوې کلیمه هم خورا ډېره او بې ځايه کارېږي . په راديو، تلويزيون او نورو خپرونو کې اروو، چي وايي : پاملرنه وکړ! پاملرنه مو راگرزوو . دا دواړه عبارتونه د پارسي د ؟ توجه کنيد ؟ يا ؟ توجه تان را جلب مي کنيم ؟ ترجمه ده . مگر داسي پاملرنه په پښتو ويونکو خلکو کې نسته . دوی وايي : پام کوه، پام ورته کوه، پام پسي کوه، پام پر کوه (حبيبي، پښتو نثر ته کره کتنې ۲۴) .

که پاملرنه د فعل په توگه کار سي، د جوملې په گرامري جوړښت کې ستونزه نه پيدا کېږي؛ لکه : ؟ ستاسي ناروغۍ ته په پاملرني سره مي، پر تاسي رغ و نه کړ . دلته د ؟ پاملرني ؟ کلیمه د پام کولو په مانا ده؛ خو که دا ټکی د نوم په څېر استعمال سي، مانا يې له گرامري اړخه مشکل پېښوي؛ مثلاً که و ويل سي : ؟ پاملرنه واړوئ ! ؟، ؟ پاملرنه را وگرزوئ ! ؟، ؟ پاملرنه وکړ ! ؟ او داسي نور ؟ سمه مانا نه لري؛ ځکه په پاملرنه (پام لرل) کې په خپله د پام کولو فعل شامل دی . که بل فعل ور سره يو ځای سي، نو د دوو فعلونو يو ځای والی د جوملې جوړښت بې خونده کوي . په داسي حالاتو کې بايد هرومرو و ويل سي : ؟ پام واړوئ ! ؟، ؟ پام وکړئ ! ؟ او داسي نور.

-دپاره/ لپاره

دا ټکی هم د ځينو ژورناليسټانو او ليکوالو په ليکنو او ويناوو کې ډېر بې ځايه استعمالېږي؛ د مثال په توگه ويل کېږي : ؟ د څلرم ځلي د پاره/ لپاره ؟ چي کټ مټ د ؟ برای نوبت چهارم ؟ ترجمه ده . دلته په پښتو کې ؟ د پاره ؟ زاید دی؛ لکه پلار زوی ته څلرم ځلي وويل . دلته داسي نه وايو، چي د څلرم ځل لپاره يې ورته و ويل (حبيبي، پښتو نثر ته کره کتنې ۲۴).

د ؟ منل ؟ مصدر په پښتو کي خورا ډېر اشتقاقونه لري، چي په هغو کي ؟ مننه ؟، ؟ منښت ؟، ؟ منلئ ؟، ؟ منوونکی ؟ او داسي نور په پښتو کي ډېر ليدل کيږي . له څه مودې راهيسي دا ټکی د پارسي ژبي د ؟ بارياب ؟ يا ؟ پذيرفت ؟ د نيمگړي او ناوړه ترجمې په بڼه کارېږي؛ لکه څنگه چي وايي : ؟ پلاني پهلوانان و منل . ؟ لوی استاد، علامه حبيبي، د ؟ منل ؟ د کليمې دا مانا نوې او نامأنوسه گڼي . د ده په نظر دا جومله په دې ډولونو ډېره اسانه او روښانه برېښي : ؟ پلاني له پهلوانانو سره وکتل/ وليدل . ؟، ؟ پلاني له پهلوانانو سره خبرې وکړی ؟ .

ځيني ژورناليستان او ليكوال هرځای دا کليمه د عربي ❶ سطح ❷ يا انگرېزي ❸ level ❹ په وړاندي کاروي؛ چي اوس د پارسي ژبي له لاري پښتو ته راغلې ده؛ مثلاً که په پارسي کي څوک ووايي: ❶ اين مسابقه در سطح بين المللی صورت می گيرد. ❷ زموږ ځيني ژورناليستان او ليکوال، د دې جوملې په پښتو ترجمه کي داسي کاري: ❸ دا سيالي په نړيواله کچه کيږي. ❹ ځيني ځيني خويې تر دې هم په ناوړه بڼه داسي وايي او ليکي: ❶ دا سيالي په نړيواله کچه تر سره کيږي. ❷ په پښتو متن کي، د کچي يا گچي ټکی بې خونده او بې ځايه برېښي؛ ځکه زموږ ولس هيڅکله ❸ گچه ❹ يا ❷ کچه ❸ په داسي جوملو کي نه وايي. پښتانه وايي: ❹ دا سيالی په ټوله نړۍ کي کيږي. ❶ يا ❷ ټوله نړۍ په دې سياليو کي برخه اخلي ❸.

له څو کلو راهيسې د شمېر او شمېرو ټکي هم دونه استعمالېږي، چي د چا زړه بدوي . د لوی استاد، علامه حبيبي، په عقیده **؟** يو شمېر **؟** د **؟** يکتعداد **؟** ناوړه او زموخته ترجمه ده . يو شمېر خلگ ، يو شمېر کتابونه، يو شمېر ليکوال، يو شمېر هر څه . پښتانه په هر ځای کي د **؟** يو شمېر **؟** کلېمه نه کاروي . ځيني کتابونه، څو کتابونه، څو خبري، هغه ترکيبونه او عبارتونه دي، چي زموږ خلگ يې په خپلو محاورو کي وايي (حبيبي، پښتو نثر ته کره کتنې ۲۴-۲۵).

لوی استاد، په دې اړه د خپل عالمانه استدلال په یوه بله برخه کې داسې زیاتوي: **❖** شمېر او شمېرل د تعدد طبیعت لري. 'یو' څنگه شمېرل کېږي؟! هغه څه چې تر یوه زیات وي، بیا یې نو شمېر ممکن وي. دا ناوړه ترجمه د انساني منطقه هم لیرې ده. **❖** (حبیبی، پښتو نثر ته کره کتنې ۲۴-۲۵).

-لاس ته راوړنه، لاس ته راوړني

دا ناوړه او نازېبا ترکیب هم د بهرنیو ژبو له لارې په پښتو کې جال سوی دی. ایرانیانو د انگرېزي ژبې د **❖** Achievement کلیمه په **❖** دست آورد **❖** ترجمه کړې ده. په پښتو کې د پارسي **❖** دست آورد **❖** ټکي په ټکي ژباړي د **❖** لاس ته راوړني **❖** نامعقول او بې خونده ترکیب پیدا کړی دی.

زه نه پوهېږم، چې د کومې پښتني سیمې خلگ د **❖** بري **❖**، **❖** بريالیتوب **❖**، **❖** بريا **❖**، **❖** سوې **❖**، **❖** کامیابی **❖**، **❖** غلبې **❖**، **❖** پرمختگ **❖**، **❖** بشپړتیا **❖** او داسې نورو په څېر، لنډ، خواږه، اسانه او اشنا ټکي پر پردې؛ اوپر ځای یې **❖** لاس ته راوړنه **❖** وایي. د **❖** لاس ته راوړني **❖** مرکب نوم، نه یوازې اوږد او بد ډوله دی؛ بلکې له منطق او عقل سره هم چندان اړخ نه لگوي. ځکه هغه څه، چې تر لاسه کېږي هرومرو بری، سوبه او ترقي نه وي. ډېر ځله داسې هم پېښ سوي دي، چې څوک له ډېرو کوښښونو سره سره، د بريالیتوب یا پرمختگ مخ نه ویني؛ په داسې حال کې چې د انگرېزي اچيوومینټ (Achievement)، پارسي **❖** دست آورد **❖** یا پښتو **❖** لاس ته راوړني **❖** مجازي مانا همدغه **❖** بری **❖**، **❖** بريالیتوب **❖**، **❖** بريا **❖**، **❖** سوبه **❖**، **❖** کامیابي **❖**، **❖** پرمختگ **❖**، **❖** غلبه **❖**، **❖** فتحه **❖**، **❖** تحقق **❖**، **❖** تکميل **❖**، **❖** اجرأکول **❖** او داسې نور دي.

په دې ډول، د **❖** لاس ته راوړني **❖** جعل سوی ترکیب نه یوازې ولسي ریښه نه لري؛ بلکې د بري یا پر مځتگ له پاره وړ او موزون ترکیب هم نه دی.

-تشریف راوړل

د ناوړو ترکیبونو په لړ کې، یو هم د **❖** تشریف راوړلو **❖** ترکیب دی، چې د پارسي ژبې له **❖** تشریف آوردن **❖** څخه د ترجمې په بڼه پښتو ته راغلې دی؛ مثلاً په پارسي کې وایي: **❖** فلانی تشریف آورده است **❖**، **❖** فلانی تشریف برده **❖** او داسې نور. ځینې ژورنالیستان او لیکوال په تکلف او تصنع سره کوښښ کوي، چې د نامأنوسو ټکو او ترکیبونو په جعل کولو یا ترجمه کولو سره، د چا خبره ژبې ته **❖** ادبي **❖** رنګ ورکړي. د دوی داسې **❖** ادبي ژبه **❖** نه د خلگو له سپېڅلي او خوږې ژبې سره سمون لري؛ او نه هم په ریښتني توگه د ولسونو د ژبو او ادبیاتو استازیتوب کولای سي.

زموږ د کلو او حجرو سپېڅلي پښتانه هيڅکله په خپلو خبرو او محاورو کې نه وايي، چې پلاني تشریف راوړی دی. یا پلاني تشریف وړی دی. پښتانه خپلو مشرانو ته د درنښت او عزت په خاطر د بابا، اکا، ماما، مشر، سپين ږيري، مور، خاله، ترور، ترله، خور، وربنداري او داسي نورو په نامه خطاب کوي؛ او په ساده ډول وايي: **❖** پلاني اکا راغلی دی. **❖**، **❖** پلاني ماما تللی دی. **❖** او داسي نور.

که راغلی یا تللی شخص د هرڅونه علمي، روحاني او ولسي وياړ څښتن هم وي، پښتانه د هغو له پاره د درناوي او عزت نور عبارتونه کاروي نه د **❖** تشریف راوړلو **❖** پردی ترکیب.

-له دې څخه بحث کوو، له دې موضوع څخه خبرې کوو-

د هغو ناوړه ترکیبونو په لړ کې، چې له پارسي ژبي څخه پښتو ته راغلي دي، یو هم دا بې خونده او بد ذوقه ترکیب دی، چې وايي: **❖** له دې مسألې څخه وروسته بحث کوو **❖** یا **❖** له پلاني موضوع څخه وروسته ږغېږو **❖** او داسي نور. په پارسي کې وايي: **❖** ازين مسأله یا آن موضوع بحث می کنیم. **❖** چې هغه هم له په خپل وار له اروپايي ژبو څخه ورته راغلی دی. دا ترکیبونه زموږ په عامو خلکو کې نسته. هيڅ پښتون په خپلو ورځنيو محاورو کې داسي ترکیبونه نه کاروي. داسي جعل سوي ترکیبونه او عبارتونه په واقعیت کې د هغو ژورنالستانو او ليکوالو له خوا دود سوي دي، چې پارسي یا نور متنونه، په پښتو ژبه ترجمه کوي. پښتانه داسي مفهومونه په دې بڼه وايي: **❖** دا خبره به وروسته سپینوو **❖**، **❖** په دې باره کې به وروسته ږغېږو **❖**، **❖** وروسته دې موضوع ته راځو **❖**، **❖** دا موضوع به وروسته څېړو **❖** او داسي نور.

-نه راځي

له هندي او اردو ژبو څخه د ناوړو ترکیبونو په ډله کې، یو هم د **❖** نه راځي **❖** بې خونده ترکیب دی، چې د کوزو پښتنو په ختیځه لهجه کې خورا ډېر کارېږي. دا ترکیب په هندي او اردو کې د **❖** آنا **❖** له مصدر څخه اخیستل سوی دی. زموږ زیاتره کښته پښتانه دا ترکیب ډېر وايي او لیکي: **❖** ما له د دې کلي نوم نه راځي. **❖**، **❖** ماله لامبو نه راځي. **❖**، **❖** ماله ترک چلول نه راځي. **❖** او په لسگونو نوري داسي جوملې، چې په پای کې د **❖** نه راځي **❖** ترکیب کاروي. په دې ټولو جوملو کې د ویوونکي مقصد د زده کړې یا پوهې ټکی دی. په پښتو کې د **❖** زده کړې **❖** ترکیب خورا اوږد تاریخ لري. د پښتو ډېرو پخوانو شاعرانو او ليکوالو په خپلو اثارو کې دا ترکیب کار کړی دی؛ د پښتو د عرفاني شاعرۍ ځلانده او تلپاته ستوري - رحمان بابا (۱۰۴۲-۱۱۲۸هـ ق) په یوه بیت کې داسي وايي:

اوده پروت یې دا دي نه زده

چه په خوا لرم سفر

بل ځای وایي:

تر میز لاندې چا څه زده

چه دختر ده که مادر ؟ (د رحمان بابا د دیوان خطي نسخه .)

د پښتو د نوښتگر او تخيلي شعر مخکښ - حمید بابا (تر ۱۱۴۸ ق پوري په باوري توگه ژوندی) په یوه بیت کې وایي:

که په څاڅکي صبر زده کړې ته صدفه !

په گوهر به دي سینه شي مشرفه (د حمید بابا د دیوان خطي نسخه .)

په دې ډول، په پښتو کې د جوملې خوندور او سم ډول دا دی، چې په دغه راز جوملو کې د **؟** نه راځي **؟** پر ځای د **؟** نه زده کړي **؟** یا **؟** نه پېژندنې **؟** عبارتونه استعمال کړو؛ ځکه هم اسانه دي او هم سوچه پښتو؛ د مثال په توگه باید ووايو: **؟** په دې ټکي نه پوهېږم . **؟**، **؟** د پلاني نوم نه پېژنم **؟** یا **؟** ټول درسونه مي زده کړي دي . **؟** او داسې نور.

-زما په نظر باندي، زما په خاطر باندي. . .

د پښتو ژبي د بېلابېلو لهجو ځیني ویونکي په ورځنیو خبرو کې د **؟** باندي **؟** ټکی په بې ځایه ډول کاروي؛ مثلاً وایي: **؟** زما په نظر باندي که پلانی کار داسې وسي . . . **؟**، **؟** زما په خیال باندي دا خورا ښه کار دی . **؟** یا **؟** پلاني دا کار زما په خاطر باندي وکړ . **؟** او داسې نور . که د دغو جوملو جوړښت ته پام وکړو، له ورايه گورو چې د باندي ټکی نه یوازي کاملاً اضافي او بې ځایه دی؛ بلکې جوملو ته یې نوره بې خوندي هم پېښه کړې ده . ښه به دا وي، چې په دغه راز جوملو کې د باندي کلیمه اصلاً استعمال نه کړو؛ او پر ځای یې و وایو: زما په نظر که پلانی کار داسې وسي . . . ، زما په خیال دا خورا ښه کار دی . یا پلاني دا کار زما په خاطر وکړ . او داسې نور، چې هم جوملي لنډوي او هم یې په پوهېدو کې د پېچلتیا او گران والي مخه نیسي. دغه رنگه، په ځینو نورو جوملو لکه: پلاني پر ما باندي انتقاد وکړ. احمد پر محمود باندي برید وکړ . ستا پر ما باندي پور پاته دی . او داسې نورو کې هم د باندي ټکی کاملاً زاید او بې ځایه دی . له دې ټولو جوملو څخه د باندي کلیمې په ایستلو سره نه یوازي جوملې په ویلو او لیکلو کې لنډېږي؛ بلکې ماناوې یې هم تر پخوا ډېره روښانه او واضح بڼه مومي . لکه څنگه چې بزگران او بنوال په ډول ډول بوټو او ونو کې د وچو او بې ځایه ښاخونو په پوځي کولو سره، د بوټو او ونو وده چټکوي، همدغه راز باید موږ هم کوښښ وکړو، چې په خپلو خبرو کې د اضافي، بې ځایه او پېچلو ټکو مخه ونیسو.

په پښتو کي د ناوړو ترکیبونو شمېر ډېر زیات دی. د ټولو را غونډونه او څېړنه د دې لنډو خبرو تر حوصلې وتلئ کار دی. دلته مو د پښتو پوهو او حساسو لوستونکو ته له خرواره یو موټ وړاندي کړ، چي په دې اړه سترگي پرانيزي؛ او هر ځای ښه له بدو جلا کړي؛ خو په دې برخه کي د دې خبري یادونه ډېره ضروري ده، چي د نړۍ هیڅ ژبه (هستمېنه یا نېستمېنه) د پردو ژبو له لغوي پانگو او نورو فرهنگي ارزښتونو پرته، د بشپړتیا پورېیو ته نه سي رسېدای. ټولي ژبي د یو بل لغوي پانگو، علمي اصطلاحاتو او نورو کلتوري پرمختګونو ته اړتیا لري. پښتنو هم د تاریخ په اوږدو کي هیڅکله د پردو ټکو، عبارتونو او اصطلاحاتو په وړاندي د تعصب او دښمنۍ لاره نه ده غوره کړې. په دې ژبه کي له اوستا، سنسکريت، هندي او پهلوي څخه نیولې تر عربي، دری، تورکي او ځینو نورو ژبو پوري، د پراخو ټکو او اصطلاحاتو کارونه ټول د دې خبري روښانه ثبوت دی. د ژبي د یومخیز سوچه تابه په لار کي افراطي هڅي باید په هیڅ ډول د پردو ژبو د ناوړو ترکیبونو د شړلو له موضوع سره مغالطه نه کوو؛ ځکه د پردو ژبو دخیل او مفعن سوي ټکي په پښتني چاپېر کي، زموږ له قوانینو او دودونو سره سم ژوند کوي. په بله وینا دغه راز کليمو او اصطلاح گانو یا په افغاني ټولنه کي تر ډېري گچي پښتني جوله اخیستې ده؛ او یا په خپل نوي پښتني چاپېر کي لږ تر لږه د پښتو د ژبنيو قواعدو او گرامري اصولو تابع دي. د دې پر خلاف، هغه څه چي د ناوړو ترکیبونو په نامه زموږ سپېڅلي او لرغوني ژبي ته را ننوزي، په حقیقت کي له هغو کسانو سره ورته والی لري، چي له پردو هیوادونو زموږ کورني چاپېر ته راځي؛ مگر په هیڅ راز زموږ ژبي، ادب، کلتور او نورو کورنیو قوانینو ته غاړه نږدي. په زور او بې شرمۍ، تکلف او تظاهر غواړي زموږ د کور ارامه او سوکاله فضا خړه پړه کړي. ناوړه ترکیبونه او عبارتونه هم په پښتو کي د قیقاً همداسي بدمرغي پاروي. د پښتو لغوي او گرامري جوړښت وړانوي؛ د هري ورځي په تېرېدو سره، زموږ د اصیلو ټکو او عبارتونو ځای نیسي؛ او په پای کي د سپېڅلي پښتو جنازه په خاورو کي ښخوي. له دې امله باید زموږ بیان هیڅکله د پردی ژبي رنگ او روح ونه لري. خبري او نظريې باید د خپلي ژبي له صرفي او نحوي دودونو سره سمې ووايو؛ نه دا چي په پوهي یا ناپوهۍ سره، د پردو ژبو د ژبنيو خصوصیتونو پر پله پل کښېږدو؛ او ژبه له خپلي اصلي او ولسي تومني څخه بې برخي کړو. ژبه د خلگو او ولسونو تر ټولو ارزښتناک او گران قیمته میراث دی، باید په هغه کي له بې ځایه لاس وهنو او تصرفاتو ډډه وسي. ژبپوهان، ادیبان، شاعران، څېړونکي او پوهان گرده د ټولني په غېږ کي سترگي غړوي؛ اود خلگو په سپېڅلي ښوونځي کي زده کړه کوي. په دې خاطر دپوهو کسانو ټولي علمي او مسلکي بریاوي د هغوی د ټولنیز چاپېر زېږنده دي. پوهان او ماهران، یوازي د پخو اسنادو او پیاوړو دلیلونو په رڼا کي کولای سي، د هغو عامو او څرگندو تېروتنو په سمولو کي برخه واخلي، چي د بېلابېلو عواملو په وجه یې د خلگو په ژبه، کلتور او نورو مهمو برخو کي ځای موندلی دی.

ماخذونه

- الف ، گل پاچا . لغوی څېړنه . کابل : پښتو ټولنه، ۱۳۲۱.
- امرځېل، څېړنوال عزیزالله، او نورو . د پښتو- پښتو تشریحي قاموس . څلور ټوکه . د میدیوتیک اوډنه او چاپ . کابل : د افغانستان د علومو اکاډیمۍ د ژبو او ادبیاتو مرکز، ۱۳۸۳ .
- بېنوا، عبدالرؤف . پرېشانه افکار . کابل : پښتو ټولنه، ۱۳۳۵ .
- حبیبی، پوهاند عبدالحی . آیا د ژبي واګي د چا په لاس کي دي ؟ . شل مقالې ۷ . د مطیع الله روھیل ټولونه او اوډنه . کندهار : نارنج خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۳ . ۱-۶ .
- ◆ . --- اشرف الوزأ . ◆ وړمه ۱ د ۱۳۵۳ وری : ۱ ◆ ۳ .
- پخواني کلمات او نوي مفاهیم . شل مقالې ۷ . د مطیع الله روھیل ټولونه او اوډنه . کندهار : نارنج خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۳ . ۵۰-۵۴ .
- د پښتو ادبیاتو تاریخ . دوه ټوکه . کابل : د کابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځی . ۱۳۲۵ . لومړی ټوک .
- د پښتو ادبیاتو تاریخ . دوه ټوکه . کابل : پښتو ټولنه . ۱۳۳۸ . دوهم ټوک .
- پښتو او پخوانۍ آریایي ژبي او د ځینو لغاتو مقایسه او پرتله . شل مقالې ۷ . د مطیع الله روھیل ټولونه او اوډنه . کندهار : نارنج خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۳ . ۴۵-۴۹ .
- د پښتو ځیني نوي موندل سوي کلمات . کابل ۱۲ د ۱۳۵۳ کب : ۱-۹ .
- ◆ . --- د پښتو ژوندي کلمات په پخوانۍ فارسي کښي . ◆ کابل ۳۱ : ۱ (۱۳۴۰) . ۲۱-۲۴ .
- د پښتو لغاتو د تحقیق لاري . شل مقالې ۷ . د مطیع الله روھیل ټولونه او اوډنه . کندهار : نارنج خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۳ . ۹۴-۱۰۳ .
- ◆ . --- د پښتو لغوي تطور . ◆ کابل ۲۷۹-۲۸۱ (۱۳۲۹) ۱۲۷-۱۴۷ .
- پښتو نثر ته کره کتنې . کابل : د افغانستان د علومو اکاډیمۍ د ژبو او ادبیاتو علمي او تحقیقي مرکز، پښتو ټولنه، ۱۳۶۰ .
- د پښتو نوي علمي اصطلاحات به څنگه وي ؟ شل مقالې ۷ . د مطیع الله روھیل ټولونه او اوډنه . کندهار : نارنج خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۳ . ۱۰۴-۱۲۸ .

- حواشی و تعلیقات پټه خزانه محمد هوتک . کابل : پښتو ټولنه ، ۱۳۲۳ .
- زبان دو هزار ساله افغانستان يا مادر زبان دری (تحلیل کتیبه بغلان) . کابل : انجمن تاریخ کابل . ۱۳۴۳ .
- ◆ . --- د ژبو مشترک کلمات . ◆ کابل ۲ د ۱۳۲۴ غویی : ۱-۳ .
- ژبي او د تکامل قانون : آیا د ژبو سوچه کول ممکن دي ؟ شل مقالې ۷ . د مطیع الله روھیال ټولونه او اوډنه . کندهار : نارنج خپرندویه ټولنه ، ۱۳۸۳ . ۱۹۶-۲۰۴ .
- ◆ . --- قرب زبان پښتو به پارسی باستان . ◆ یغما ۱ فروردین ماه ۱۳۳۵ . ۲۰-۲۴ .
- د کلماتو مرگ او ژوند . شل مقالې ۷ . د مطیع الله روھیال ټولونه او اوډنه . کندهار : نارنج خپرندویه ټولنه ، ۱۳۸۳ . ۷۴-۸۰ .
- نظری به ادبیات پښتو . کابل : د کابل پوهنتون د ادبیاتو او بشري علومو پوهنځی . ۱۳۵۷ .
- مومند، عبدالحمید، حمید بابا . د دیوان خطي نسخه . c.11 . بریتیش کتابتون . لندن .
- سربنی، عبدلرحمان، رحمان بابا . د دیوان خطي نسخه . or 4493 . بریتیش کتابتون . لندن .
- رشاد، پوهاند عبدالشکور . د پټي خزانه فرهنگ . دوې برخي . کابل : د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځی ، ۱۳۶۲ . لومړۍ برخه .
- ◆ . --- د خیرالبیان لیکدود . ◆ خیر البیان د بایزید روښان، کابل : د کابل پوهنتون د ادبیاتو او بشري علومو پوهنځی، ۱۳۵۳ . ۵۵ ◆ ۸۰ .
- عمید، حسن . فرهنگ عمید . سه جلد، چاپ دوم، تهران : امیر کبیر، ۱۳۶۵ .
- لعل محمد کاکړ، او عبدالحی حبیبی . سپېڅلې پښتو . قندهار : طلوع افغان، ۱۳۱۸ .
- مخلص، علي محمد . د دیوان خطي نسخه . or. 6756 بریتیش کتابتون . لندن .
- معین، دکتر محمد . فرهنگ فارسی ۶ جلد . تهران : امیر کبیر، ۱۳۶۳ .
- هوتک، محمد معصوم . پرمعیاري ژبه د معیار په ژبه یوه خپرونه / www.benawa.com . د پښتو ژبي اړوند کتابونه .
- Dictionary of Legal Terms. London : Brockhampton, 1997.
- Gifis, Steven H. Law Dictionary. New York, 1992.

Gilmour, Lorna, Editor. Collins Thesaurus. Glasgow: HarperCollins, 2005.

Robinson, Mairi. Editor in chief. Chambers 21st Century Dictionary. Great Britain: Chambers, Cambridge University

Press, 1996.

A Practical English Grammar , 4th ed. London: Oxford University Press, 1985. , Thomson, A. J. & A. V. Martinet

John E. English Grammar and Composition. New York: Harcourt, Brace & World, Inc. 1958. Warriner,

Wehr, Hans. A Dictionary of Modern Written Arabic. ed. by J. Milton Cowman, 3rd. ed. Beirut: Librairie du Liban,

1980.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library